

ДОНИШГОҲИ
ОСИЁИ МАРКАЗӢ

АЗ ХАТЛОН ТО БОМИ ЧАҲОН

КИТОБИ РОҲНАМОИ МАКОНҲОИ ТАЪРИХӢ, ФАРҲАНГӢ ВА ТАБИӢ
ДАР ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ВА ВИЛОЯТИ МУХТОРИ КӮҲИСТОНИ
БАДАХШОН

Мундариҷа

Сарсухан	1
ҚИСМИ 1: ОСОРҶО ВА МАВЗЕЪҶО ДАР ВИЛОЯТИ ХАТЛОН.....	3
Таърихи мухтасари Бохтар	4
Маъбади буддоии Ачинатеппа.....	7
Ноҳияи Чаллолидини Балхӣ.....	10
Кофирқалъа.....	11
Мамнӯъгоҳи Бешаи Палангон, ноҳияи Дустӣ.....	13
Ноҳия Шаҳритӯс	15
Мақбара ва мадрасаи Хоҷа Машҳад	16
Ноҳияи Қубодиён.....	18
Тахти Сангин.....	18
Чилучорчашма, ноҳияи Носири Хусрав	22
Шаҳри Кӯлоб	27
Мақбараи Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ	28
Ноҳияи Данғара.....	31
Мақбараи Хоҷа Шақиқи Балхӣ	32
Мақбараи Мавлоно Обиддин	33
Ноҳияи Восеъ	34
Қалъаи Хулбук	34
Кӯҳи Намаки Хоҷа Муъмин.....	37
Ноҳияи Балҷувон	40
Қалъаи Мир-и Балҷувон	40
Мақбараи Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ	42
Ноҳияи Мӯъминобод	46
Мақбараи Шоҳи Хомӯш	47
Кӯҳи Чилдухтарон.....	49
Ноҳияи Ховалинг	51
Мақбараи Султон Хувайси Қаранӣ	51
Ноҳияи Шамсиддини Шоҳин.....	54
Мақбараи Имом Ҷафари Содик	54
Мақбараи Шайх Ёрмуҳаммади Валӣ.....	56
ҚИСМИ 2: ОСОРҶО ВА МАКОНҶОИ САЁҶӢ ДАР БОМИ ҶАҶОН.....	59
Ноҳияи Дарвоз.....	62
Шаҳри Карон.....	63
Ноҳияи Ванҷ.....	66

Пиряхи Федченко.....	66
Пиряхи Грумм- Грижимайло	68
Ноҳияи Рушон	70
Қалъаи Вамар	71
Водии Бартанг	74
Кули Сарез.....	76
Ноҳияҳои Шуғнону Роштқалъа	80
Кофарқалъа ва Оташкадаҳои Боғев	80
Дурумқӯл	82
Ноҳияи Ишкошим.....	85
Гармчашма.....	85
Қалъаи Қаҳ-Қаҳа	87
Чашмаи Биби Фотимаи Захро.....	89
Қалъаи Ямчун, ноҳияи Ишкошим	92
Санги таквими офтобӣ дар деҳаи Ямг, Ишкошим.....	94
Маъбади Буддой Дар Вранг	97
Куллаи Энгельс	99
Ноҳияи Мурғоб	101
Ағбаи Харгушӣ.....	101
Кӯли Булункул ва Гейзер	104
Яшилқӯл.....	106
Зоркул.....	108
Мағораҳои Шахта, ноҳияи Мурғоб	112
Расадхонаи Шорбулок.....	114
Қарокул Ақташ.....	116
<i>Адабиётҳо барои хониши минбаъда</i>	<i>119</i>

Сарсухан

Тоҷикистон ба яке аз чойҳои қолибтарини сайёҳӣ дар Осиёи Марказӣ табдил ёфта истодааст. Мавзёҳои беҳамто ва таҳқиқнашудаи таърихӣ, фарҳангӣ ва табиӣ он дар манотиқи мухталифи кишвар дороиҳои асосии пешбурди саёҳӣ мебошанд. Ширкатҳои сайёҳӣ, ташкилотҳои давлатӣ ва соҳибкорони инфиродӣ, ки ба пешбурди сайёҳӣ дар кишвар машғуланд, таблиғоти густударо барои муаррифи намудани намудҳои гуногуни маконҳои таърихӣ ва табиӣ ба роҳ мондаанд. Чунин фаъолиятҳо ҳамчун ташаббусҳои хеле хуб ва муҳим барои муаррифии мероси беҳамтои таърихӣ, фарҳангӣ ва табиӣ Тоҷикистон ба меҳмонони хориҷӣ ва дохилӣ ба шумор мераванд. Чунин тарзи муарифӣ намудани мероси фарҳангӣ ва табиӣ аксар вақт ба таассуроти меҳмонон, таҳқиқи сайтҳо ва инъикоси далелҳои маъруф дар бораи макон маҳдуд мебошад. Сарфи назар аз ҳамаи ин кӯшишҳои хуб, дар кишвар чойҳои зиёде мавҷуданд, ки хусусиятҳои фарҳангӣ ва таърихӣ, чойгиршавии стратегӣ ва қозибҳои онҳо омӯхта нашудааст. Таҳқиқот оид ба сайёҳӣ дар бисёр кишварҳо ба он ишора менамоянд, ки қузъиёти номаълуми таърих, фарҳанг, муҳити зист, фаъолият, бозор, рӯйдодҳо ва атрофи макон аз ҷазобиятҳои маконҳои саёҳӣ мебошанд. Қузъиёти ҷазоби ҳар макон, аз иншоот ва хидматрасониҳои дастгирӣ, инчунин ҳамкориҳои байни меҳмонон ва мардуми маҳаллӣ, ва қонибҳои манфиатдор дида нақши бештаре барои қалби саёҳон мебозанд. Баррасии адабиёти сайёҳӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар байни меҳмонон танҳо маконҳои маъруфи таърихӣ, табиӣ ва фарҳангӣ дар вилоятҳои Суғду Халон ва Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон машҳуранд. Бо назардошти зарурати илова кардани чойҳои бештар ба маршрутҳои сайёҳӣ дар Тоҷикистон ва таблиғи онҳо дар байни меҳмонони маҳаллӣ ва хориҷӣ ин китоби роҳнамо кӯшиш мекунад, ки баъзе ёдгориҳои меросии номаълумро дар кишвар муаррифӣ кунад. Дар ин китоби раҳнамо инчунин дигар хусусиятҳои омӯхтанашудаи баъзе чойҳои аллакаӣ машҳури таърихӣ ва табиӣ нишон дода мешавад. Маконҳои фарҳангӣ, таърихӣ ва табиӣ, ки дар ин дастур омӯхта шудаанд, дар вилояти Халон ва дар Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон қойгиранд. Рӯйхати ин маконҳоро Вазорати фарҳанги Қумҳурии Тоҷикистон тасдиқ кардааст. Маълумоте, ки дар бораи ин маконҳо оварда шудаанд, аз лоиҳаи тадқиқотӣ дар бораи “Эҷоди анбори иттилоотӣ барои маконҳои табиӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ дар вилояти Хатлон ва Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон” гирифта шудаанд. Ин лоиҳаи тадқиқотӣ аз қониби Ассотсиатсияи Байналмилалӣи Рушди Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ (WBG) барои амалисозии Лоиҳаи рушди иқтисодиёти деҳоти Тоҷикистон (REDP) маблағгузорӣ шуда буд. Лоиҳа аз қониби Донишгоҳи Осиёи Марказӣ (ДОМ) дар ҳамкорӣ бо коршиносони дигар

донишгоҳҳо ва муассисаҳои Тоҷикистон амалӣ гардид. Аз ин рӯ, Донишгоҳи Осӣём Марказӣ саҳми муҳаққиқони ҳамкорро дар ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти мавзӯҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва табиӣи Халон ва ВМКБ эътироф мекунад. Китоби роҳнамо оид ба маконҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва табиӣи Хатлон ва ВМКБ аз ду қисм иборат аст. Дар қисмати аввали китоб мавзӯҳои вилояти Хатлонро таҳқиқ мегарданд. Аз ҷиҳати ҷуғрофӣ, мавзӯҳои Халон дар ду самт ҷойгир шудаанд: минтақаҳои Бохтар ва Кӯлоб. Бинобар ин маконҳое ки дар минтақаи Бохтар ҷойгир шуданд

Дар қисмати дуюми ин китоби роҳнамо хонанда дар бораи мавзӯҳои воқеъ дар ноҳияҳои Дарвоз, Ванҷ ва Рӯшон, Шугнон, Роштқалъа, Ишкошим ва Мурғоб (Помири Шарқӣ) маълумоти муфассал ба даст меоварад. Маълумоте, ки дар ин китоби роҳнамо оварда шудааст, аз ҷузъиёт оид ба хатсайро, равидид, иҷозатномаҳо, хатҳои парвоз нархи меҳмонхонаҳо-манзилҳо, маълумот дар бораи роҳҳои саёҳат, хидматрасонии тиббӣ ва бехатарӣ, фарқ менамояд. Ин маълумотҳои амалӣ бо тағирёбии вазъи иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии кишвар мунтазам тағйир меёбанд. Махсусан, бо хуруҷи Ковид-19 аксари иттилоот, самтҳо, хидматҳо ва нархҳо дар соҳаи сайёҳӣ тағйир ёфтанд. Бахши сайёҳӣ, ки аз вуруди меҳмонони хориҷӣ ба Тоҷикистон саҳт вобастагӣ дошт, қариб ба варта дучор гардид. Меҳмонхонаҳои сершумор, нақлиёт ва дигар хидматрасониҳо вобаста ба бахши сайёҳӣ, фаъолиятшонро қатъ карданд. Аз ин сабаб, зарурат ба тадқиқоти нав, арзёбии сохторҳо, хидматҳо ва нархҳо дар соҳаи сайёҳат ба миён меояд. Дар ин дастурамал хусусиятҳои беназири табиӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ ҳикояҳо, хосиятҳои табиӣ, ҷузъҳои меъмории ҳар макон таъкид шудааст. Бояд қайд намуд ки дастурамал танҳо дар бораи маконҳое ва осорҳои маълумо медиҳад, ки рӯйхати онҳо аз тарафи Вазорати Фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст. Умедворем, ки ин китоб ба хонандагон на танҳо ҳамчун раҳнамои сайёҳат ва тамошои манзараҳои зебои вилояти Хатлон ва ВМКБ, балки барои дарки амиқи таърих ва фарҳанги Тоҷикистон, ки гузаштаре бо имрӯз мепайвандад, хизмат мекунад. Маълумоти оид ба макон ривоятҳо, харитаҳои минтақаҳо, ҷойгиршавии маконҳо ва аксҳои ки аз тарафи ҳамкорони мо гирифта шудаан дар бар мегирад.

ҚИСМИ 1: ОСОРҲО ВА МАВЗЕЪҲО ДАР ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Таърихи мухтасари Бохтар

Минтақаи таърихии Бохтар, ки қаблан бо номи вилояти Қӯрғонтеппа дар дохили Тоҷикистон маъруф буд, на танҳо макони парвариши пахтаи маҳиннах, тоқзорҳо ва боғҳои дарахтону сабзавоти ширин, балки як сарзамини пур аз осори таърихӣ, фарҳангӣ ва табиӣ мебошад. Мехмононе, ки ба шаҳри Бохтар ва ноҳияҳои атрофи он сафар мекунанд, шаҳрҳои қадима, маъбадҳо ва масҷидҳоро, кашф менамоянд ки осори бархурди тамаддунҳои буддӣ, насронӣ ва ислом дар онҳо баръало намоён аст. Сайёҳон дар Бохтар инчунин аз тамошои чашмаҳои зебои дорои хосиятҳои шифобахш ва мамнӯъгоҳи табиӣ, ки дар он намудҳои нодири ҳайвоноти нодир, (чайра, шағол, ҳуки ваҳшӣ) ва растаниҳои нодир ба монанди себи ваҳшӣ, pista, бодом ва тугай) лаззат мебаранд.

Харитаи ёдгориҳои табиӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ дар Бохтар ва навоҳии гирду атрофи он

Тадқиқоти бостоншиносӣ нишон медиҳад, ки водии Вахш (қаламрави ҳозираи шаҳри Бохтар ва минтақаҳои наздик) дар охири давраи палеолити поён аҳолинишин будааст. Кашфиёти бостоншиносӣ дар водӣ ба миёнаҳои ҳазораи 1 пеш аз милод рост меояд. Ин минтақа, дар он давраи таърихӣ, яке аз 27 доманаҳои Тохаристон буд. Дар ҳуҷуғрофияи таърихӣ ин минтақаро шимолу шарқи Бохтар меноманд. Ҳудудҳои ҳозираи Бохтар ва минтақаҳои ҳамсоя дар асрҳои III-II пеш аз милод ба қаламрави подшоҳии Юнону-Бохтар

дохил мешуд. Аз асри I пеш аз милод то асри III пеш аз милод Империяи Кушон, дар ин сарзамин ҳукмрон будааст. Бохтар бо номи Тохаристон низ машҳур буд дар он шаҳрҳои калон, фарҳанги пешрафта ва осори бошукӯҳи санъат мавҷуд будааст. Дини Буддои ки дар Ҳиндустон дар асрҳои 5–4 пеш аз милод ба вучуд омадааст, аз нимаи дуҷуми асри якуми милодӣ дар Осиёи Марказӣ паҳн шудааст. Дар асрҳои II-III ин дин дар Бохтар ба авҷи худ расид, вақте ки ин минтақа ба ҳайати империяи Кушонӣ дохил шуд. Аз он вақт инҷониб, эҳтимолан меъморон, рассомон ва ҳайкалтарошони касбӣ дар ин соҳа ба дини Буддои гаравиданд. Мавҷудияти маъбади Ачина-теппа дар ноҳияи Ваҳши ҳозира ва Кофир Қалъа дар собиқ Колхозобод (ноҳияи Чалолидини Балхӣ ҳозира) аз он шаҳодат медиҳанд, ки ин минтақа дар гузашта маркази мусоиде барои таблиғоти динӣ будааст. Ин қисмати Тоҷикистони кунунӣ дар асри 8 аз ҷониби истилогарони араб забт карда шуд ва дини Ислом дар ин сарзамин паҳн гардид. Дар асрҳои 9 ва 10 Бохтар ба қаламрави Сомониён, аввалин давлати Тоҷикон дар аҳди дар Осиёи Марказӣ дохил шуд. Маҳз дар ҳамин давра дар Осиёи Марказӣ муассисаҳои фарҳангӣ ва таълимии исломӣ, мадраса ва мактаб, ба монанди Хоча Машҳад пайдо шуданд. Аз асри 11 то XII сулолаи туркони салҷуқӣ бар ин минтақа ҳукмронӣ карданд.

Дар охири асри 18, минтақаҳои Ваҳш, Бешкент, Қабодиён қисман ба ҳайати аморати Бухоро дохил шуданд. Худи Аморати Бухоро дар охири асри 19 ба протекторати империяи Русияи подшоҳӣ табдил ёфт. Маҳз дар ҳамин вақт олимони рус ба тадқиқоти маконҳои асрҳои қадим ва миёна, маъбадҳо, масҷидҳо ва мадрасаҳои ин минтақа сар намуданд. Водии Ваҳш дар даврони Итиҳоди Шуравӣ минтақаи бостоншиносӣ ба ҳисоб мерафт ва даҳҳо мавзеҳои он мавриди таҳқиқоти фароғири археологӣ қарор гирифтанд. Таҳқиқи ёдгориҳо аз солҳои 1950 оғоз шуда, то фурӯпошии Итиҳоди Шӯравӣ дар соли 1991 идома ёфт. Шаҳри Бохтар маркази вилояти Хатлон буда 100 километр дуртар дар ҷануби Душанбе ҷойгир аст. Он калонтарин шаҳр дар Тоҷикистони ҷанубӣ мебошад ва аҳолии он зиёда аз 110, 000 мебошад. Ин шаҳр, ки қаблан бо номи Қӯрғонтеппа маъруф буд, ба шарофати сиёсати хоҷагии қишлоқ ва саноати пахта дар давраи ҳукумати Шӯравӣ рушд намудааст. Дар охири асри 20 Қӯрғонтеппа як шаҳри космополитиани шӯравӣ буд, ки дар он халқиятҳои гуногуни муҳоҷир аз ҷумла славянҳо (русҳо украинҳо), олмонӣҳо, тоторҳо, қазоқҳо, юнонӣҳо ва узбекон зиндагӣ мекарданд. Шаҳри Бохтар тавассути шоҳроҳ ба Душанбе ва Кӯлоб пайваст аст. Бохтар фурудгоҳи байналмилалӣ дорад. Аз ин шаҳр роҳи

оҳани Тирмиз-Бохтар-Ёвон мегузарад. Роҳҳои автомобилгард ноҳияҳои ин сарзамини ҳамворро ба ҳамдигар ва ба шаҳрҳои Бохтар ва Душанбе мепайванданд.

Сарзамини Бохтар на танҳо бо харобаҳои ёдгориҳои таърихӣ, балки бо зиндагии пурҷӯшу хурӯши ҳозира низ диққати ҳамагонро ба худ мекашад. Дар солҳои охир дар ноҳияҳои ин минтақа ҳадамоти сайёҳӣ бо кушодани меҳмонхонаҳо, осоишгоҳҳо, тарабхонаҳо, осорхонаҳо, банкоматҳо, ва боғҳои фароғатӣ беҳтар гардид. Ҷунармандони маҳаллии ин водӣ бо қолинбофӣ, ороиши матоъ, дӯзандагӣ, гулдӯзӣ, ҷӯроббофӣ, коркарди чарм, металл, дуредгарӣ, оҳангарӣ машҳуранд. Таомҳои ин минтақа аз анвои бой ва бомаззаии хӯрокҳои миллӣ ба монанди калама, тахмол (намудҳои нони борик бо чанд қабат), оши бурида (самбӯсаи худсоخت), оши палав (биринчи буғӣ), қурутоб ва шакароб (салатҳои сабзавотӣ, панири косибӣ), равған ва нонҳои тунуки сершумор) манту (самбӯса), шӯрбо, шарбат, бодиринг, ширравған (хӯрокҳои ширӣ) иборатанд. Кишоварзони ин водӣ намудҳои гуногуни меваҳо ва сабзавотро парвариш мекунанд, ки аз рӯи таъми худ дар кишвар дар ҷои аввал меистанд.

Маконҳои зерини бостонӣ, таърихӣ ва табиӣ, ки дар ин китоби раҳнамо тасвир мешаванд дар ноҳияҳои вилояти собиқи Қӯрғонтеппа, (минтақаи кунунии шаҳри Бохтар ва гирду атрофи он, дар як минтақаи васеътари ҷуғрофии водии Вахш ҷойгир шудаанд. Ин китоби раҳнамо маълумоти муфассалро дар бораи ҷойҳои таърихӣ ва фарҳангии зерин пешниҳод менамояд.

Ачинатеппа (ноҳияи Вахш: Хоча Машад (ноҳияи Шаҳритӯс); Кофир Қалъа (Ҳалевард);

(ноҳияи Чаллолидин Балхӣ); Тахти Сангин (ноҳияи Ҷабодиён)

Маконҳо табиӣ: Чилучор Чашма (Ноҳияи Носири Хусрав);

Мамнӯъгоҳи Бешаи Палангон (ноҳияҳои Дустӣ, Чаллолидини Балхӣ, Ҷайхун ва Ҷабодиён)

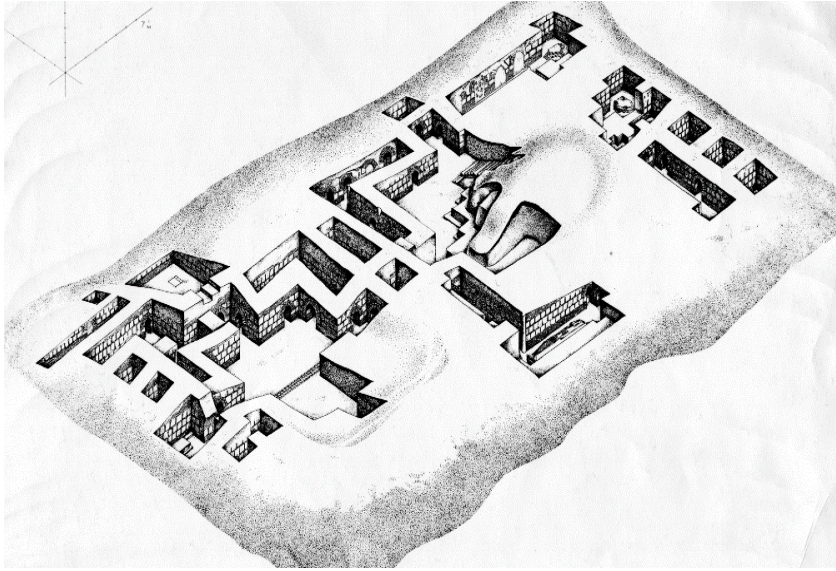
Маъбади буддоии Ачинатеппа

Харобаҳои маъбади буддоии Ачинатеппа (теппаи Иблис) дар қисми ҷанубу ғарбии деҳаи Қизилсойи ноҳияи Ваҳши вилояти Хатлон ҷойгир шудаанд. Ин ёдгории қадимӣ дар 12 -километрии шимоли шаҳри Бохтар ҷойгир аст. Он тақрибан 85 км ҷанубтар аз шаҳри Душанбе ва тақрибан 53 км дуртар аз марзи Тоҷикистон бо Афғонистон дар самти муқобил ҷойгир аст. Баландии мавзеъ тақрибан 430 метр аз сатҳи баҳр мебошад. Дар заминаи васеътари ҷуғрофӣ, Ачинатеппа дар водие дар маҷрои поёнии дарёи Ваҳш ҷойгир шудааст, ки тақрибан аз ҳар тараф бо кӯҳҳо иҳота шудааст. Ҳоло ин мавзеъ бо заминҳои кишоварзӣ иҳота шудааст, ки барои ҷанд даҳсола барои парвариши пахтаи маҳиннах истифода мешаванд. Нақшаҳои ибтидоии макон ва тасвирҳои моҳвораии минтақа нишон медиҳанд, ки дар ин ҷо теппаҳои археологӣ (макони бостоншиносӣ) мавҷуданд.

Таърих ва хусусиятҳои меъмории маҷмааъ

Ёдгории Ачинатеппа синтези анъанаҳо ва унсурҳои санъати Ҳиндустон ва мероси маҳаллии Бохтар-Тоҳаристон аст. Ин шоҳкориҳои меъмории нишон медиҳад, ки ҷӣ тавр

эҷодиёти бадеии динии буддой дар асрҳои 7-8 дар Осиёи Марказӣ ба авҷи худ расидааст. Бостоншиносон инчунин бар он ақидаанд, ки паҳншавии ислом ба ин минтақа дар нимаи дууми асри 8 милодӣ боиси харобшудани ин дایр гардидааст. Маҷмааи Ачинатеппа тақрибан дар асрҳои VII ва VIII ғазолият мекард. Ин як бинои маъмулии

буддой буд, ки андозааш 50 x 100 м буда, ду дایрро, Вихара ва Сангарама ба ҳам мепайваस्त. Он аз ду қисм иборат буд: дایри чанубу шарқӣ ва маъбад. Он як маркази машҳури динӣ барои роҳибони буддой будааст. Дайри буддоии Ачинатеппа як утоқи махсусе дошт, ки дар он колосси гилии рангкардашуда дар болои поя хобида буд. Ин ҳайкали *Буддо дар нирвана* буд, (яъне дар ҳолати хушбахтӣ, осоиштагӣ ва ҷудой аз ҳама чиз). Ҳаёти Буддо ва аъмоли ӯ аз мавзӯи асосии ҳайкалтарошӣ ва нигораҳои девор буд. Бинои дайр аз паҳса, хиштҳои лой ва хишти қисман сӯхташуда сохта шудааст.

Истифодаи маводи дастрас ва устувори сохтмон - гил барои минтақа хеле хос буд. Даруни дайр бо ҳайкалҳо ва деворҳои он бо расмҳои хеле зебо оро дода шуда буданд.

Зиёрат ва ибодат дар Ачинатеппаи қадим

Ҳангоме ки дайр дар истифода буд, хоҷиён, роҳибон ва одамони оддӣ аввал дар гирди зинапоя ва гунбад маросим махсусро анҷом дода хайрияи худро дар он ҷо мегузоштанд. Сипас гуруҳи зоирон атрофи бинои

деворро, давр мезаданд. Чароғҳое, ки дар дасти зиёраткунандагон буданд, ба онҳо барои дидани ҷузъиёти расмҳо ва муҷассасаҳои ба ҳаёти рӯҳонии Буддо бахшидашуда кумак

мекарданд. Деворҳои биноҳо, анборҳои онҳо ва ҳатто баъзе шифтҳои онҳо бо расмҳо пӯшонида шуда буданд. Мучассамаҳои бузурги Буддо ва ҳайкалҳои хурди ӯ, зиёраткунандагонро тамоми роҳ ҳамроҳӣ мекарданд. Ҳамаи ороиши бадеии биноҳо ба зоирон таассуроти фаромӯшнашаванда мебахшид, онҳоро ба вачд меовард ва эътиқоди онҳоро ба дини буддоӣ қавӣ мегардонд.

Буддоӣ хобида

Ҳайкали азими уфуқии Буддо, ки бо номи *Буддо дар Нирвана* (Буддоӣ хобида) низ маъруф буд, аз маъруфтари бозёфти Ачинатеппа мебошад, ки дар долони шарқии дайр ҷойгир буд. Он дар соли 1966 кашф карда шуд. Ин ҳайкал аз гил сохта шудааст, тақрибан 1500 сол умр дорад ва қариб 13 метр дарозӣ дорад. Ҳайкали бузурги Буддоӣ хобидаро баъди бозёфт ба дахҳо қисм тақсим намуда барои барқарорсозӣ ба озмоишгоҳи ҳифз ва таъмир дар назди Институти таърих ва бостоншиносӣ интиқол доданд.

Баъди ба охир расидани раванди дароз ва душвори барқароркунӣ дар моҳи сентябри соли 2000 ин мучассама дар яке аз толорҳои Осорхонаи миллии бостоншиносии Тоҷикистон ба намоиш гузошта шуд. Он пас аз таҳриби ҳайкали Буддо дар Бомӣён (Афғонистон) дар аввали соли 2000 аз ҷониби Толибон, бузургтарин ҳайкали дар Осиёи Миёна ба ҳисоб меравад.

Роҳҳои сафар ба макон

Ба ин макон тавассути роҳи мошингард аз шаҳри Бохтар расидан мумкин аст. Ёдгории мазкур дар 12 километрии маркази вилояти Бохтар ҷойгир аст.

Ноҳияи Чаллолидини Балхӣ

Ноҳияи Чаллолидини Балхӣ дар водии Вахш 32 км дуртар аз шаҳри Бохтар, ки маркази вилояти Хатлон аст, ҷойгир аст. Маркази ноҳия дар наздикии теппаҳо ва соҳили Қумсангир ҷойгир аст. Ноҳияи Чаллолидини Балхӣ дар водии Вахш ҷойгир аст ва бо дигар ноҳияҳо ба мисли Кушониён, Вахш дар шимол, дар шарқ бо ноҳияи Фархор ва дар ҷануб бо ноҳияҳои Дӯстӣ, Ҷайхун ва Панҷ ҳамсарҳад мебошад. Саёҳоне, ки ба ин ноҳия сафар мекунанд аз тамошо ва омӯзиши таърихи Ҳалевард ва Қофирқалъа, табиати нотақроор, ва рушди ноҳия дар замони Шуравӣ ва алалхусус дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон дар шигифт мемонанд.

Дар ибтидо ин макон бо номи Ҳалевард ё Ҳаловард маъруф будаст, борҳо номҳояшро иваз кардааст. Ҳалевард он замон як шаҳри асримиёнагӣ ва маркази маъмурии вилояти Вахш дар замони Кушониён буд. Аз замони хароб шуданаш дар асри 8 шаҳр ва қалъаи Ҳалевард қариб фаромӯш шуда буданд. Гуфта мешавад, ки Ҳаловард ҳамчун шаҳр то ҳучуми арабҳо ва баътар муғулҳо боқӣ мондааст. Дар ибтидои асри XX дар он ҷо деҳаи Тугаланг вучуд дошт, ки ба ҳайати аморати Бухоро дохил мешуд. Ноҳияи Чаллолидин Балхӣ (собик Қолхозобод) ном дошта дар давраи Шуравӣ ташкил шуда буд. Ҳукумати Советӣ ба рушди пахтакорию водии Вахш диққати махсус дод. Дар натиҷаи сиёсати шӯравӣ дар водии биёбони Вахш шаҳрҳо ва қитъаҳои нав пайдо шуданд. Ҳукумати Шӯравӣ як ноҳияи маъмурии Вахс, баъдтар Кагановичободро таъсис дод. Дар соли 1957 ба ноҳия Қолхозобод номида шуд, ба номи муҳочирон, аъзоёни қолхозҳое, ки дар рушди минтақа саҳм гузоштаанд. Қолхозобод то фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ дар саросари кишвар як ноҳияи аз ҷиҳати кишоварзӣ хуб рушдёфта буд. Дар ин ноҳия даҳҳо миллат, аз ҷумла русҳо, украинҳо олмонӣ, узбакӣ, тоҷик қору зиндагӣ мекарданд. Дар соли 2007 ноҳия ба номи шоири машҳури форсӣ Чаллолидини Румӣ гузошта шуд, ки тибқи гузоришҳо падараш дар ин минтақа таваллуд шудааст. Чанде пеш номи ноҳия дубора аз Румӣ ба Чаллолидини Балхӣ иваз карда шуд. Ҳоло Ҳалевард номи расмӣ ҷамоати деҳот дар ноҳияи Чаллолидини Балхӣ мебошад.

Бо тамошои нигораҳо ва бозёфтҳо дар осорхонаи хурду зебои маркази ноҳия меҳмонон метавонанд аз таърихи пурғановати ин минтақа маълумоти хубе ба даст орад. Осорхона инчунин осореро дорад, ки чанде пеш дар Қофир Қалъа пайдо шуданд.

Кофирқалъа

Таърихи Кофир Қалъа

Кофир Қалъа дар асри 1-3 сохта шуда, то асри 8 фаъолият кардааст. Ба гуфтаи таърихшиносон, Кофирқалъа дар асрҳои миёна маркази маъмурии минтақаи Вахш буд. Дар сарчашмаҳои таърихӣ, ин макон бо номи Ҳалевард, Хеловард, Халавард ва Халовард маълум аст. Калимаи Халевард аз ду калимаи пайваст иборат аст, яъне 'хале - пароканда' ва 'вард - қаср (мисли гули сурх)'. Ин хулоса дар бораи номи шаҳр аз он сабаб буд, ки ҳангоми таҳқиқи археологӣ калима Ҳалвард дар бораи шикастаи сафол аён шуд. Дар сарчашмаҳои сайёҳи Чинӣ зикр шудааст, ки Ҳалевардро ҳамчун маркази маъмурӣ ва шаҳри шукуфони буддистӣ дар вилояти Вахш будааст. Арабҳо ин шаҳро забт карда, маъбади буддоиро хароб карданд. Маҳз ҳамон вақт буд ки арабҳо ба ин қалъа ва канал номи «Кофирро» илова намуданд.

Тархи меъмории шаҳр

Шаҳраки Кофирқалъро бостоншиносон ба чор қисмати алоҳида: қалъа, шаҳр, бӯстонсаро ва қабристон (шарқи шаҳр) карданд. Шаҳр (шаҳрестон) дар якҷоягӣ бо қалъа як масоҳати мураббаъро ташкил медиҳад, ки ҳар тарафаш 360 метр дарозӣ доштаст. Ин майдонро аз ҳар тараф хандақи калон, ки бараш 50-60 м ва чуқуриаш 5 м ва девори

муҳофизатӣ бо бурҷҳо ихота мекарданд. Қалъа дар гӯшаи шимолу шарқии шаҳр ҷойгир будааст. Он чоркунҷа буда, аз хамвории атроф 12 м баландтар шудааст. Ҳатто пеш аз ҳафриёт, деворҳои чуқур ва дурнамои бурҷҳои кунҷиро дидан мумкин буд. Дар тарафи ғарбӣ ва ҷанубӣ, қалъа аз шаҳр бо хандак ҷудо карда

шудааст. Бостоншиносон ошкор карданд, ки масоҳати бинои ин қалъа аз 360 x 360 м мураббаъ иборат будааст. Майдони он бо деворҳо ва хандакҳо ихота шуда буд. Дар чор тарафи деворҳо манораҳои баланд сохта шуданд, ки барои назорат истифода мешуданд. Ҳангоми кофтукови харобаҳои ин шаҳри бостонӣ, бостоншиносон маълум карданд, ки қисматҳои шарқӣ ва ғарбии шаҳр бо роҳе пайваст мешудаанд, ки шаҳрро ба ду қисм тақсим мекард. Хонаҳои ашрофон ва сарватмандон, идораҳои маъмурӣ дар як қисми шаҳр вучуд доштанд. Манзили мардуми оддӣ ва камбизоат бошад дар қисми дигари шаҳр вучуд дошт. Ҳалевард як шаҳре буд, ки девори ғафс онро ихота ва мудоғиға мекард.

Шаҳр бо ҷӯйбори пур аз об ҳам ихота шуда буд. Дар тарафи рости дарвозаҳои шаҳр купрукҳо буданд, ки шабона ва ҳангоми ҳамлаи душманон бардошта мешуданд. Дар кунҷи шимолу шарқии шаҳр як қаср ва девори баландиаш 12 м мавҷуд буданд. Мавҷудияти чунин ашёҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки Қофирқалъа сарватмандтарин макони муаррифии

фарҳанги модии Осиёи Марказӣ, бахусус Тохаристон дар асрҳои миёна мебошад.

Панели гилӣ аз Қофир Қалъа: Осорхонаи Миллии Тоҷикистон

Қаср як маҷмааи меъморӣ буд, ки дар он биноҳои маросимӣ, истиқоматӣ ва мазҳабӣ (буддой), марбут ба ҳокимон мавҷуд буданд. Қалъа тавассути пуле бо шаҳристон (шаҳр) пайваст мешуд. Маъбади хурди буддой, ки дар даруни

қаср буд, инъикосгари маҳорати сохтмони мардуми ин сарзамин мебошад. Бостоншиносон дар ин мавзеъ осорҳои зиёдеро кашф кардаанд. Яке аз ин бозёфтҳои ахир пораи ё панели гилиро дар бар мегирад, ки ба давраи Юнон Бохтар тааллуқ дошт. Бозёфтҳои дигар тангаҳо буданд. Муҳимтарин ва ҷолибтарин бозёфтҳои бостоншиносӣ дар ин макони таърихӣ расми Буддо дар маъбад, ва ороишҳо, осори қадимаи адаби пораҳои дастнависҳо дар пусти дарахти тӯс бо навиштаҷоти браҳманӣ маҳсуб доништа мешаванд.

Роҳҳои сафар ба макони Кофир Қалъа

Харобаҳои Кофир Қалъа дар наздикии маркази ноҳияи Ҷалолиддини Балхӣ ҷойгиранд. Ба ин сайт тавассути сафар дар масири пайвастанандаи Душанбе-Дӯстӣ метавон осон расид. Меҳмон инчунин метавонад ба ин сайт тавассути ҳамон хатсайре, ки аз ноҳияи Ҷайхун меояд, сафар кунад. Роҳ барои сафар ба шаҳраки Дӯстӣ хеле хуб ва тамоми сол боз аст.

Мамнӯғҳои Бешаи Палангон, ноҳияи Дӯстӣ

Мамнӯғҳои “Бешаи палангон” дар қисмати ҷанубу ғарбии Тоҷикистон, дар минтақаи биёбони байни дарёҳои Вахш, Панҷ ва Кофарниҳон дар сарҳади ҶИ Афғонистон, дар сарғаҳи дарёи калонтарини Осиёи Миёна – дарёи Ому мавқеъ гирифтааст ва масоҳати имрӯзаи мамнӯғҳо ба 49786 га баробар аст. Ҳудуди мамнӯғҳо асосан дар марзи заминҳои ноҳияҳои Дусти, Қубодиён ва Ҷайхуни вилояти Хатлон аст. Маркази идории он дар ҳудуди ноҳияи Дӯстӣ воқеъ гардида аз маркази ноҳия дар масофаи 8-9 км ҷойгир мебошад. Қишри мамнӯғҳо нисбатан ҳамвор буда онро баландиҳои теппаҳои Қародум, Қашқақум, Буритоғ, водиҳои дарёи Вахш ва Панҷ ишғол намудаанд. Қисми соҳили чап, ки ба регзори Қашқақум ворид мегардад, то 530 м баланди дорад. Нуқтаи баландтарини мамнӯғҳо ро кӯҳҳои Ҳочақозиён ташкил медиҳанд, ки баландии он аз 1000 то 1200 м мерасад. Даромадҳои асосии он дар қисми шимолӣ ҷойгир аст. Масоҳати зиёда аз 4000 га мамнӯғҳо ро обанборҳо ва кӯлҳо ташкил медиҳанд. Дар мамнӯғҳо 20 кӯл мавҷуд аст.

Таърихи Мамнӯъгоҳ

Мамнӯъгоҳи давлатии Бешаи Палангон калонтарин мамнӯъгоҳ дар ҷумҳурии буда 4 ноябри соли 1938 ташкил гардидааст. Мамнӯъгоҳи “Бешаи палангон” нахустин мамнӯъгоҳи табиӣ давлатии Тоҷикистон мебошад. Соли 1938 масоҳати он 50 ҳазор га-ро ташкил меод. Солҳои 1945-1946 масоҳати мамнӯъгоҳ то 7

ҳазор га кам карда шуд, соли 1951 бошад масоҳати он 27000 га илова карда гардид. Аммо дар натиҷаи азхудкунии заминҳои водии Вахш соли 1953 қаламрави он 21000 га кам карда шуд. Баъдан тибқи қарори Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон аз 09.05.1959 масоҳати мамнӯъгоҳ 41000 га муқарар гардида он ба ихтиёри Комитети хоҷагии ҷангали ҶШС Тоҷикистон интиқол карда шуд

Табиати Мамнӯъгоҳ

Дар мамнӯъгоҳ 45 намуди ҳайвоноти ваҳшӣ, 214 намуди паранда, 8 намуд морҳо ва 5 намуди калтакалосҳо вучуд доранд. Намуди моҳии релективи “белбини Амударё” (лопатонос) дар ҳудуди мамнӯъгоҳ ба назар мерасад, ки он танҳо дар қитъаи Осиё, дар ҳавзаи дарёҳои Амударё ва дар Амрикои Шимолӣ, дар ҳавзаи дарёи Миссисипи вомехурад. Ба ғайр аз ин дар мамнӯъгоҳ боз 19 намуди дағари моҳӣ ба монанди: белмоҳӣ, сангмоҳӣ, гамбузия ва ғайраҳо мавҷуданд.

Иқлими мамнӯъгоҳ континенталӣ ва хушк ҳисобида мешавад. Ҳарорати миёнаи солона +14 , +17 дараҷа, ҳарорати сардтарин моҳ (январ) + 2 ва 0 дараҷа, гармтарин (июл) + 28 +32 дараҷа аст. Тобистон моҳи май оғоз ёфта, то нимаи моҳи сентябр давом мекунад. Дар ин давра депрессияи ҳароратӣ ҳукмфармо аст. Ҳарорати

баландтарин, моҳи июл баъзан ба + 46-48 дараҷа мерасад. Зимистонҳо на он қадар сард ва кӯтоҳанд. Дар мамнӯъгоҳ тақрибан 40 кӯл бо чунин хусусиятҳо мавҷуд аст. Онҳоро растаниҳои зичи афзоишёфтаи обӣ фаро гирифтаанд.

Роҳҳои сафар ба мамнӯъгоҳ

Ба мамнӯъгоҳи Бешаи Палангон бо қатор, таксӣ ва мошин аз шаҳрҳои Душанбе ва Бохтар расидан мумкин аст. Даромадгоҳи мамнӯъгоҳ дар масофаи 7 км аз ноҳияи Дӯстӣ ҷойгир аст. Мамнӯъгоҳ инчунин осорхонае дорад, ки дар он ҷо сайёҳон метавонанд дар бораи таърихи мамнӯъгоҳ ва экосистемаҳои он маълумот гиранд.

Ноҳия Шаҳритӯс

Ин ноҳия минтақаи бои табиӣ ва фарҳангии Тоҷикистон мебошад. Сайёҳоне ки ба ин ноҳия меоянд метавонанд ба тамошои маконҳои фарҳангӣ, таърихи ва табиӣ, мақбараҳо ва чашмаҳо машғул шаванд. Яке аз ин ёдгории таърихӣ мақбараи Хоҷаи Дурбод мебошад. Бинои ин мақбара чоркунҷа буда, деворҳои аз хишти хурд сохта шудаанд. Ёдгории дигари таърихӣ дар ин минтақа мақбараи Хоҷа Сарбоз аст, ки сохтмонаш ба асрҳои 11-12 рост меояд. Ин мақбара дар деҳаи Лолазор ҷойгир аст. Он аз хишти хом сохта шудааст. Гарчанде ки гумбази бинои мақбара вайрон шуда бошад ҳам, ба назар чунин мерасад, ки он яке аз бузургтарин гумбазҳоест, ки аз хишти хом дар Осиёи Марказӣ сохта шудаанд. Мақбараи дигар Тилло Ҳаллоҷӣ ном дорад. Ин ёдгории меъморӣ аз асрҳои 11-12 мебошад. Он дар деҳаи Айвочи ноҳияи Шаҳритӯс ҷойгир аст. Мақбара аз хишти хом сохта шудааст. Гунбади мақбара хароб шудааст, аммо он маъбадҳои оташнишонии пеш аз исломии Осиёи

Марказиро ба ёд меорад. Шахритӯс як минтақаи бои табиӣ аст. Масалан мучассамаи бузи кӯҳӣ (Пармашох), ки дар дарвозаи ноҳия гузошта шуд, нишон медиҳад, ки ин яке аз ҷозибҳои табиӣ ин макон аст.

Мақбара ва мадрасаи Хоча Машҳад

Мадраса ва мақбараи Хоча Машҳад ва ё “Мақбараи дугона” дар деҳаи Сайёди ҷамоати деҳоти ба номи Талбак Садриддини ноҳияи Шахритӯс ҷойгир шудааст. Ин макон 6 км ҷанубтар аз ноҳияи Шахртӯз дар самти деҳаи Айвач, дар соҳили дарёи Кофирниҳон ҷойгир аст. Мақбараи мазкур дар 150 километрии ҷануби Душанбе ва дар масофаи 25 километр аз сарҳади Ўзбекистон ва Афғонистон ҷойгир аст. Он ҳамчун яке аз ёдгориҳои дар масири Роҳи Абрешим дар Тоҷикистон мебошад. Да соли 2013 номи ин маҷмааи меъмории ба феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО пешбарӣ шуда буд.

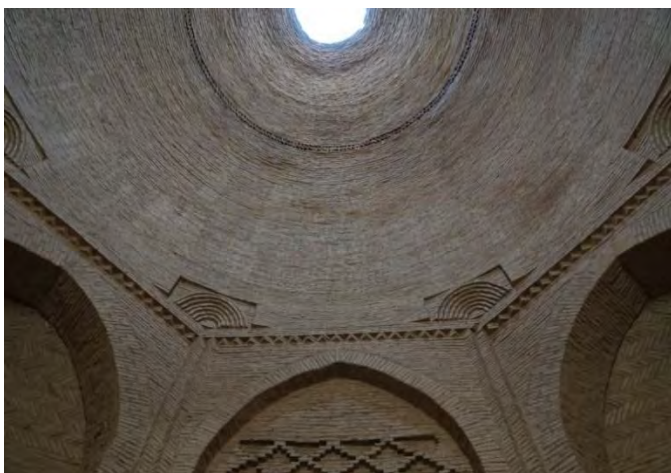
Мавҷудияти чунин макон аз он шаҳодат медиҳад, ки Қубодиёни қадим маркази фарҳангу маърифат буд. Гумон меравад, ки нависанда ва файласуфи машҳури тоҷику форс Носир Хусрави Қубодиёнӣ (ст.1004) дар ин мадраса таҳсил кардааст. Бостоншиносон гузориш медиҳанд, ки ин мадраса дар асрҳои IX-X милодӣ сохта шудааст. Бинои мақбара (мақбара) бошад дар паҳлӯи маҷмаа дар асрҳои XI-XII сохта шуда буд. Ривоят мекунанд, ки онро яке аз мубаллиғи сарватманди мусулмон Хоча Машҳад, ки аз Эрон ба ин минтақа сафар карда буд аз ҳисоби сарвати худ бунёд намудааст. Пас аз марги худ Хоча Машҳад дар назди бино дафн карда шуд. Тақрибан баъди ду аср бошад барои ӯ мақбара бунёд карданд.

Тарҳи меъмории Хоҷа Машҳад

Ин ёдгории таърихӣ ду бинои гунбазу равоқдори аз хишти пухта бо ҳам пайваста боқӣ мондааст. Биноҳои мақбара, масҷид ва айвон (тобистона) дар шимол ва ҷануби айвон ҷойгиранд. Девори мақбара аз хишти пухта сохта шудаанд. Қисматҳои девори дигари мадраса низ аз хиштҳои сохта шуда буданд, ки ҳангоми ҳафтиёи шикаста шуданд. Худуди умумии мадраса (68 x 48 метр) мебошад. Ду бурҷи мудаввар дар кунҷи фасади ҷанубии муҷассамаи равоқдор

мавҷуданд. Қовишҳои бостоншиносӣ дар бинои ҳавлии калон ва айвони васеъ гузаронда шудаанд. Қисми мақбараи маҷмаа аз ду бинои дорои гунбади мудаввар иборат аст. Дар тарафи ҷануб деворҳои он равоқҳо доранд. Мақбараи шарқӣ пештар (асрҳои IX-X) сохта шудааст. Ин як бинои маъмулии меъмории Осиёи Марказӣ дар асрҳои миёна мебошад. Дар деворҳои ғарбӣ ва шарқии мақбара дарҳо мавҷуданд. Тафовути ночиз ба монанди ороиш дар деворҳои мақбараи дуҷум мушоҳида мешавад. Гумбазҳои ин маҷмааи меъмории, аз дур намоёнд. Ба назар мерасад ки тамоми бинои мадраса бо анбор ба ҳам пайванданд. Масоҳат ва тарҳи дохили бино имкон медиҳад ки сохтори онро аз поя то ба гунбад тамошо кунанд. Нақши асосиро дар дохили бино гунбаз мебошад, ва рушноие ки

аз равангҳои он ба дарун дохил мешавад ба бино намуди тантанавӣ ва боҳашамат медиҳад. Дар тарафи муқобил ё худ самти шимолии он низ аз хишти хом ва пухта бинои гунбаздори наонқадар калон мавҷуд будаст. Бинои мазкур дар тули асрҳо вайрону валангор гардида аз байн рафтааст. Дар дохили ҳар ду мақбара

қабрҳо ёфтани мумкин аст ва ҳатто тамоми ҳавлӣ бо қабрҳо пур шудааст. Сангҳои

қабрҳои харобшуда фарши толорҳои гунбазро пур кардаанд.

Бо мақсади барқарор кардани ин осори бошукӯҳи меъморӣ, тарғиби сайёҳии фарҳангӣ ва маърифатӣ дар ин макон ва ба даст овардани даромад барои аҳолии маҳаллӣ ҳукумати Тоҷикистон барои таҷдиди ин мавзеъҳо сармояҳои дохилию хориҷиро ҷалб кардааст.

Роҳи сафар ба ин макон

Роҳи асосие ки саёҳон тавасути он ба маҷмааи Хоча Машад мерасанд, ин роҳи автомобилгард аз Душанбе ва ё аз Бохтар то маркази ноҳияи Шаҳритӯс мебошанд. Меҳмонон инчунин метавонанд аз маркази Шаҳритӯс таксирокиро кунанд, ки зоиронро ба ин макони муқаддас мебаранд. Ширкатҳои сайёҳӣ аз Душанбе ба Шаҳритӯз ва Қубодиён хатсайро ташкил мекунанд, то саёҳон Хоча Машад ва дигар мавзеъҳои таърихиро тамошо кунанд.

Ноҳияи Қубодиён

Тахти Сангин

Тахти Сангин макони машҳури таърихӣ дар тамоми Тоҷикистон аст. Он дар масофаи 34 км дуртар аз ноҳияи Қабодиён дар омезиши ду дарё, яъне Вахш ва Панҷ ҷойгир аст. Пайдоиши он ба асри IV пеш аз милод ва асри III милодӣ рост меояд. Масоати умумии ин мавзеъ 75 гектарро ташкил медиҳад. Тахти Сангин аз ҷумлаи нӯхто маконе ном бурда мешавад, ки Тоҷикистон онҳоро ба феҳристи Мероси Ҷаҳонӣ, ки ЮНЕСКО, пешбарӣ кардааст.

Таърихи макон

Тахти Сангин яке аз маконҳои шаҳрӣ будааст. Пайдоиши шаҳри Тахти Сангин ба асрҳои IV-III пеш аз милод рост меояд ва сохтмони он таҷассумгари фарҳангҳои меъморӣ форсии қадим ва баъдтар юнонӣ мебошад. Ин шаҳр бо деворҳои ихота шуда буд ва кӯчаи марказии шаҳр то бозор сангфарш будааст. Дар маркази шаҳр ду бинои калон: маъбади Оксус ва бинои калони маъмурӣ фаёолият мекарданд. Ин ду бино ҳамчун маркази ибодат фаёолият мекарданд. Дар даруни яке аз онҳо утокҳои қорӣ дар марказ дар давраи ҳукмронии Юнону Бохтар вучуд доштаст. Дар ин бинои маъмурӣ мақомот маскун шуда дар

шаҳр ҳукм меронданд ва роҳҳои тичоратии мавҷударо назорат мекарданд. Дар ҳоле ки биноҳои дар марказ воқеъ буда аз хишти пухта сохта шуда буданд, боқимондаи манзилҳои ин минтақа зоҳиран бо санг ва похсаҳо сохта шудаанд.

Ин шаҳр дар як макони ҷуғрофии стратегӣ дар роҳи тичоратӣ, ки Қундуз (Афғонистони кунунӣ) -ро ба воҳиди Қубодиён мепайвандад, бунёд ёфтааст. Роҳи қорвоне, ки аз Тахти Қубод, қалъаи дигар дар соҳили дарёи Қофирниҳон меомад, шаҳри Тахти Сангинро бо водии Ҳисор мепайваस्त ва дар самти шимолу шарқтар ба Чин мерафт. Шаҳри Тахти Сангин дар ҷорроҳаи Шоҳроҳи Абрешим воқеъ будаст. Он ҳамчун маркази маъмурӣ, савдо ва ибодат бо маъбади зебои зардуштӣ дар давраи Аҳоҳаманишиҳо рушд кардааст. Гумон меравад, ки сулолаи Қушониён ин минтақаро соли 130 пеш аз милод забт кардаанд ва ин макон дар давоми ҳукмронии онҳо тадричан хароб шудааст

Тарҳи меъмории Тахти сангин

Дар ин шаҳр як қалъаи мустақаме мавҷуд будааст. Ҳафриётҳо дар доҳили ин шаҳр ёдгории Маъбади Оксро (номи ҷуғрофии юнонии дарёи Аму-Дарё) кашф карданд. Маъбад дар асри III пеш аз милод сохта шуда, то асрҳои III-IV истифода шудааст. Аксари муаррихон ақидаеро пешниҳод кардаанд, ки ин қаср барои худои дарёи Вахш -Ошҳо сохта шудааст. Дар доҳили маъбад толоре бо чор сутуни сафед вучуд дошт. Баландии деворҳои он 5 метр буд. Толори Сафед бо долонҳо аз ҷануб, ғарб ва шимол ихота гардидааст. Даромадгоҳи

Толори Сафед дар тарафи шарқ мебошад. Дар ду ҷониби толор ё кохи сафед утокҳои симметрии оташдон ҷойгир шуда буданд. Ба гуфтаи муҳаққиқон, оташи муқаддас дар кохи сафед нигоҳ дошта мешуданд. Дар он ҷо якчанд қурбонигӯҳои сангин, ки тибқи анъанаи юнонӣ сохта шудаанд, вучуд доштанд. Худи қурбонгоҳ дар бинои асосии нав буд, ки гузаргоҳи он аз Айвон мегузашт. Дар назди даромадгоҳ равоқҳо буданд, ки ду қатор сутунҳо

доштанд. Равоқҳо бо утокҳо аз ҷануб ва шимол ихота шуда буданд. Яке аз ин ҳучраҳо даромадгоҳ ба айвон (хонаи тобистона) дошт. Дар тарафи шарқии равоқҳо ҳавлии маъбад вучуд дошт. Сутунҳои маъбад 6 метр баландӣ доштанд ва бар зинапоя асос ёфта, ба сутунҳои шаҳрҳои зебои Афинаи қадим шабоҳат доштанд.

Дар як кунҷи Толори Сафед зинаи калони сангин мавҷуд буд, ки ҳамчун қурбонигӯҳои маҳаллӣ хизмат мекард. Сутунҳои баланди маъбад оро дода шуда буданд ва ҳайкалҳо дар болои пояҳои махсус гузошта шуда буданд. Қисмҳои муҷассамаҳое, ки дар маъбад пайдо шудаанд, як вақтҳо бино ва хазинаи онро оро медодаанд. Хукмрони бохтарӣ бо номи Атросок (номаш "сӯхтан дар оташи муқаддас") дар асри II пеш аз милод дар ин ҳукмронӣ карда, дар яке аз сангхоро навишатаҷотеро ба хати юнонӣ боқӣ гузоштааст, ки чунин хонда мешавад "Атросок назри худро ба Оксус бахшидааст." Тахти Сангин ба монанди дигар ҷойҳои таърихӣ дар водии Вахш, дар муддати қариб як аср, аз давраи Шуравӣ аз солҳои 1928 то 1956 то солҳои охир, 2010 то 2014 ва 2020 макони таҳқиқоти фарогири

бостоншиносӣ гардидааст. Натиҷаи бозёфтҳои таҳқиқоти густурдаи бостоншиносӣ дар Тахт Сангин ва атрофи он беш аз 5 ҳазор ашёро ташкил медиҳад. Осорҳои санъат, ки дар ин макон кашф карда шудаанд, аз осорҳои маъданӣ (тилло, нукра, биринҷ, оҳан), устухони фил, алебастр, санг, шиша ва гил; ва намудҳои тирҳо, найза, шамшер, ханҷар ва ғайра иборатанд. Як қисми ашёи кашфшуда дар Осорхонаи миллий, баъзе дар

Осорхонаи бостоншиносии Институти таърихи Тоҷикистон, осорхонаи шаҳри Бохтар ва дар осорхонаи ноҳияи Қубодиён нигоҳдорӣ мешаванд.

Модели

аробаи

тиллоӣ.

Сарчашма:

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1897-1231-7

Таърихи он ки бозёфтҳои ин макон чи тавр ба Осорхонаи Бритониё расидаанд, худ як намунаи ҷолиби он аст, ки тамадун дар Осиёи Марказӣ чи сон рушд кардааст. Ганҷе, ки сокинони маҳаллӣ дар асри 19 кашф кардаанд, онро ба тоҷирони Ҳиндустон фурӯхтаанд. Корвони тоҷиронро ғоратгарон дар роҳи Кобул ва Пешовар дастгир карданд. Агенти сиёсии Бритониё дар Афғонистон, капитан Фрэнсис Чарлз Бёртон аз ин хабардор шуда қисме аз ин ганҷинаро аз ғоратгарон, харид карда сипаси онҳоро ба Осорхонаи Виктория ва Алберт фурӯхт. Сипас боқимондаи ганҷро дар Равалпинди фурӯхт.

Дар натиҷаи кофтуков дар ин макон бозёфтҳои беназир пайдо шуданд ки аз синтези анъанаи гуногуни бадеӣ, истехсолӣ, маросимҳои ибодат дар Бохтари қадимро шаҳодат медиҳанд. Бозёфтҳои Тахти Сангин бо мероси Хазиная Амӯдарё ҳам мероси ғании фарҳангиро, ва ҳам муҳити зиндагии бой ва гуногунандешона ва таҳаммулпазирро ифшо мекунад. Дар ин муҳит гузаштагони халқи тоҷик, (бохтариён) бо юнониён дучор омадаанд.

Роҳҳои сафар ба ин макони саёҳӣ

Ба ин макон метавон бо мошин аз Қубодиён сафар кард. Ба он ҷо метавон аз Шаҳритуз низ ба осонӣ расид. Тахти сангин ба ноҳияи Шаҳритуз наздиктар аст. Роҳи асосии сафар ба ин макон роҳи автомобилгардест, ки Бохтарро бо Қубодиён мепайвандад. Қубодиён яке аз беҳтарин макон барои саёҳати таърихӣ, динӣ ва бостоншиносӣ мебошад.

Беҳтарин ва ҷолибтарин макон барои сайёҳон сафари фарҳангӣ аз Душанбе ба Бохтар то Шаҳритуз ва ноҳияи Қабодиён хоҳад буд. Тавсифи мухтасари ин масир Душанбе -Бохтар - Шаҳритуз (Чилучор Чашма) чунин аст. Пас аз истироҳат дар ин чашма сайёҳон метавонанд ба масири Чирик - Тешик -Тош рафта, ба Тахти Сангин бирасад. Аз ин шаҳри бостонӣ онҳо метавонанд роҳи Шаҳритуз - Сайёдро, ки маҷмааи Хоҷа Машад дар он ҷойгир аст, пеш гиранд. Аз Хоҷа Машад онҳо метавонанд инчунин тавассути Шаҳритӯсу Қабодиён ба деҳаи Янгиобод, деҳаи Саноат ва баъд ба шаҳрҳои Бохтар ва ба Душанбе сафар кунанд.

Чилучорчашма, ноҳияи Носири Хусрав

Чилучорчашма яке аз чашмаҳои машҳур дар вилояти Хатлон аст. Он дар соҳили рости дарёи Кофарниҳон ҷойгир буда, дар ноҳияи Носири Хусрав ҷойгир аст. Ин мавзеъ дар километри 230 – и ҷануби Душанбе ҷойгир аст. Аз ҷиҳати ҷуғрофӣ чашма дар доҳили водии Бешкент ҷойгир аст, ки дар гузашта дашти биёбон буд. Вақте ки давлати Шӯравӣ дар он канали обёрӣ сохт, водӣ ба як кишвари шукуфон бо хоҷагиҳои пахтакор ва гандумпарвар ва боғи мева табдил ёфт.

Таърихи макон

Тибқи бозёфтҳои бостоншиносии шӯравӣ макони Чилучорчашма ба давраи мезолит рост меояд. Солноманависии араб, ки дар асри 12 ба Осӣи Марказӣ ташриф оварда буд, дар бораи мавҷуд будани як чашмаи маъруф дар Қубодиён, ки оби шифобахш дошт, қайд кардааст. Таърихшиносии рус ва шӯравӣ қайд кард, ки ин чашма яке аз минтақаҳои серодамтарин ва боздидшуда дар минтақаи Қабодиён буд. Ин як мавзеи шукуфон дар водии Бишкент буд. Оилаҳои пешвоёни мазҳабӣ, ба монанди хоҷаҳо ва шайхҳо дар атрофи ин макон маскан гирифтаанд ва аз зиёраткунандагони сершумор қурбонӣ ва садақа ва чамъ мекарданд ва барои ҳокимони маҳаллӣ ва минтақавӣ андоз месупориданд. Насли ин шайхон ҳамчун посбони макон ва нигоҳбони оромгоҳи назди чашма то ба ҳол хидмат мекунанд.

Ривояти Чилучорчашма

Тибқи ривоят шахсияти афсонавӣ Бобо Қамбар, ки сарбоз ва галабони аспҳои лашкари Ҳазрати Алӣ, халифаи ислом, домоди паёмбар Муҳаммад будаст, хангоми набард бо кофирон дар Бадахшон захмӣ шуда буд. Бобо Қамбар аз шиддати дард орзу мекард, ки Чилучорчашмаро пайдо кунад, вале ҳеҷ яке аз сарбозон маҳалли ҷойгиршавии

онро намедонистанд. Барои дарёфти ин чашмаҳо лашкари Ҳазрати Алӣ худро ба гурӯҳҳо тақсим карданд ва яке а ин гурӯҳ ба музофоти Кубодиён расид ва як воҳаи хурде ёфт, ки чилу чор чашма дорад. Қасади Бобо Қамбарро дар он ҷо ба хок супурданд ва Ҳазрати Алӣ дар болои қабри сарбози худ дуо намуд. Аз он вақт баъд қабри Бобо Қамбар аз ҷойҳои наздику дур ба макони ибодат ва зиёрат табдил ёфт. Ҳикояи дигари машҳур дар бораи пайдоиши ин чашмаҳо он аст, ки Алӣ барои таблиғи ислом ба ин водӣ омадааст, аммо дарёи наздик хушк шудааст. Сипас Алӣ дарёро лаънат кард ва онро Кофирниҳон (маконе, ки кофир пинҳон мешавад) номид. Алӣ ба макони ҳозираи Чилу Чорчашма расид ва аз Худованд дуо кард, ки ба лашкарҳояш об фиристад. Ё бо дастонаш ба замин зад ва аз ҷои ангуштони панҷ чашмаи об баромад.

Хусусиятҳои табиии мавзеъ

Дар маҷмӯъ дар ин ҷо чилу чор чашма мавҷуд аст. Ҳабдаҳтои ин чашмаҳо хусусияти табобатӣ доранд. Гурӯҳи аввали чашмаҳо, ки хусусиятҳои шифобахш доранд, чашмаҳои Муйин номида мешаванд. Одатан, одамон мӯйи фарзандони худро дар наздикии ин чашмаҳо бурида мепартоянд ва мешӯянд ва бовари доранд, ки пас аз ин амал бемориҳои мисли дарди сар аз байн хоҳанд

рафт. Дар қанори ин чашма дарахти беда кӯҳна мавҷуд аст, ки тахмин мезананд, ки зиёда аз ҳазор сол умр дидааст. Гуфта мешавад, ки соли 1980 дарахт ба китоби рекордҳои Гиннес дохил карда шуд. Ба гурӯҳи дуввум чашмаҳои дохил мешаванд, ки онҳоро чашмаҳои бинӣ меноманд. Одамони гирифтори хунравӣ аз он истифода мекунанд. Ба гурӯҳи сеюм чор чашма дохил мешаванд, ки барои шамолкашӣ ва зуком дар узвҳои нафаскашӣ ва дигар узвҳои инсон истифода мешаванд.

Гурӯҳи чоруми чашмаҳо барои бемориҳои устухон истифода мешавад. Гурӯҳи панҷуми чашмаҳо бошанд барои табобати вараҷа истифода мешуданд. Сарфи назар аз он, ки чашмаҳо дар масофаи 20-25 см аз якдигар ҷойгиранд, оби ҳар яки онҳо хусусияти хоси худро дорад.

Олимон ин чашмаҳоро алоҳида таҳлил карда, исбот карданд, ки яке барои остеопороз ва дигаре барои вараҷа муфид аст. Гурӯҳи шашуми чашмаҳо (аз ҷумла 4 чашма) барои системаи ҳозима хубанд. Ду чашмаи дигарро барои табобати фишори баланди хун ва дарди сар пешниҳод мекунанд. Онҳое, ки фишори баланди хун доранд, онро истифода мекунанд. Боз як чашма барои спораҳо (сафедҳо) ва бемории ветлиго (доғҳои бадан) муфид аст. Ин оби ғайриоддӣ аст ва аз 11 то 29 январ то 49 дараҷа гарм хоҳад шуд. Ҳамеша, ҳар сол дар моҳи январ чашма хушк мешавад ва дар моҳи май боз мешавад. Чор чашмаи дигарро мурод меноманд. Мардуми маҳаллӣ аз ин чашма барои муддати дароз санг мегиранд. Вақте ки онҳо ба ҳадаф мерасанд, сангро ба ҷои худ мегузоранд.

Ҳамин тариқ, панҷ чашмаи калон, ки аз теппа берун меоянд, дар навбати худ ба панҷ чашмаи калон 39 чашмаи хурдтар мерезанд. Оби чашмаҳо каналеро ташкил медиҳад, ки паҳнои он 12-13 метр аст, ки дар он моҳии «муқаддас» (намудҳои гуногуни чинси Маринка), инчунин гулмоҳӣ зиндагӣ мекунанд. Чашмаҳо инчунин пур аз намуди дигари моҳии гуногун мебошад.

Фаъолиятҳои сайёҳӣ дар Чилучорчашма

Ин макони табиӣ ва муқаддас яке аз маконҳои ҷолиб барои сайёҳии дохилӣ ва берунии Тоҷикистон ба шумор меравад. Соқинони Тоҷикистон ва Узбакистони ҳамсоя ва сайёҳон аз дигар кишварҳои хориҷӣ дар ҳавои гарми тобистон зуд -зуд ба ин макон сафар мекунанд. Мардуми гирду атрофи чашма, боварӣ доранд, ки он хосиятҳои шифобахш дорад. Онҳо ба

чашмаҳо барои дуо кардан, оббозӣ кардан меоянд. Барои оббозӣ барои занон ва барои мардон ҷои алоҳида мавҷуд аст. Онҳо инчунин барои садақа ва қурбон кардани гуспанд ба ин макон меоянд. Ин макони олиҷанобест барои паноҳ бурдан аз ҳавои гарми минтақаҳои биёбонии Бишкент. Боғи атрофи ин мавзеъ пур аз дарахтони

мевадиҳанда аст.

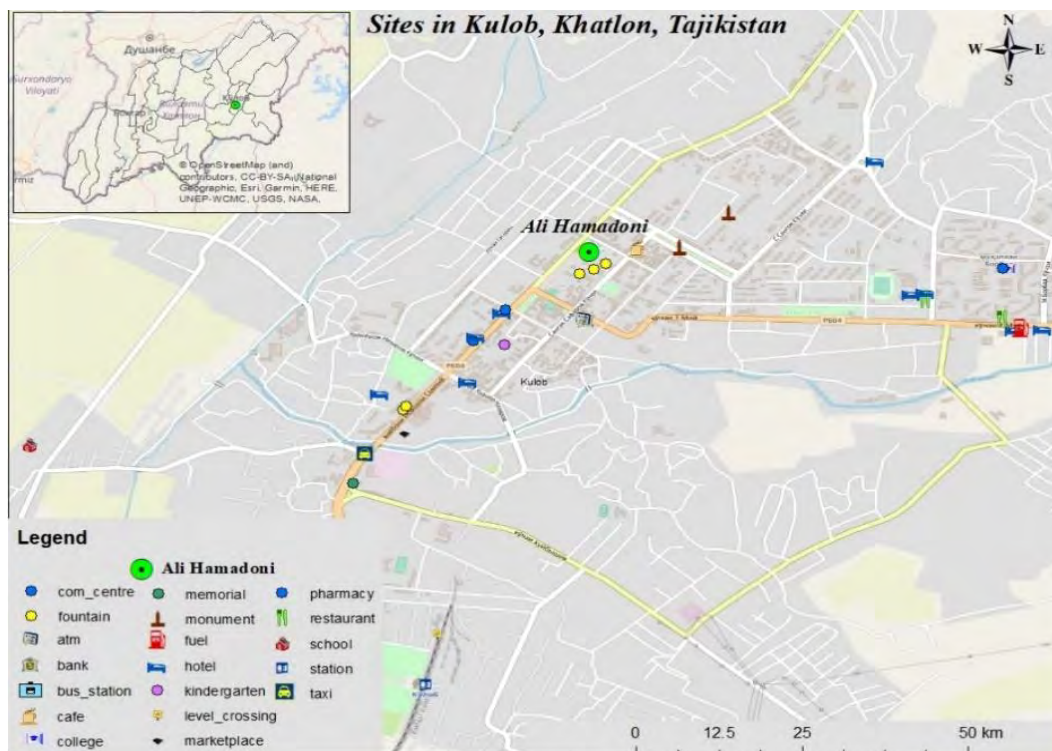
Роҳҳои сафар ба макон

Ба Чилучорчашма тавасути шоҳроҳи асосии Душанбе-Шаҳритӯс расидан мумкин аст. Одатан, автобуси хурд ба мавзеъ дар як рӯз чанд маротиба ва аксар вақт дар рӯзҳои истироҳат меравад. Таксиҳоро низ метавон аз Бохтар бевосита ба ин макон киро кард.

Шаҳри Кӯлоб

Шаҳри Кӯлоб дувумин шаҳри бузурги вилояти Хатлон дар ҷануби Тоҷикистон аст. Ин маркази фарҳангӣ ва таърихӣ вилояти собиқи Кӯлоб аст. Вилояти таърихӣ Кӯлоб макони бисёр осорҳои қадимӣ ва асримиёнагӣ, аз ҷумла қасрҳои ба монанди Ҳулбук, Мунк, Бубакон, Тандирчароғ, Искандара, Лангар, Маранда мебошад, ки дар Осиёи Марказӣ машҳуранд. Кӯлоб ҳамчун шаҳре дар роҳи тиҷорат воқеъ буда дар асрҳои XV-XVI шӯҳрат пайдо кардааст. Дар ин вақт солноманигорон дар бораи қобилияти мудофиавии қалъаи Кӯлоб аз ҳамлаи артиши сулолаи узбакони Шайбониён ёдовар мешаванд. Баъдан Кӯлоб ба ҳайати аморати Бухоро шомил шуд. Харобаҳои қалъа ва шаҳраки асримиёнагӣ ҳоло дар канори шаҳри кунунии Кӯлоб вучуд доранд. Дар замони ҳокимияти давлати Советӣ дар соли 1934 Кӯлоб мақоми шаҳрро гирифт ва маркази маъмурии яке аз вилоятҳои Тоҷикистон гардид. Дар он давра шаҳри Кӯлоб бо биноҳои нав, заводҳо, донишқадаҳо ва беморхонаҳо босуръат рушд кард.

Роҳҳои автомобилгард ба ноҳияҳои гуногуни вилоят сохта шуданд. Роҳҳои нав, ки тибқи стандартҳои байналмилалӣ дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон сохта шуда буданд, масофаи ҳаракати байни Кӯлоб ва Душанбе ва ноҳияҳои атрофи онро кӯтоҳ карда, онро бо ВМКБ пайваст карданд. Тавасути ин шоҳроҳ шаҳри Кӯлоб мақоми асримиёнагии худро ҳамчун нуқтаи пайвасткунандаи Роҳи Абрешим аз Хуталон то Бадахшони ба даст меорад. Меҳмонон метавонанд тавассути такси, автобус ё тавассути роҳи оҳани камбар аз Бохтар, маркази вилояти Хатлон, ба Кӯлоб бирасанд. Аз фурудгоҳи байналмилалӣ Кӯлоб парвозҳо ба Русия ва кишварҳои дигари Шӯравии собиқ ба роҳ монда шудаанд. Солҳои охир бо бунёди даҳҳо меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳои муосир инфрасохтори сайёҳӣ дар шаҳри Кӯлоб хеле беҳтар шудааст. Меҳмононе, ки ба Кӯлоб меоянд, аз тамошои мақбара ва осорхонаи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, инчунин мучассамаи аскарӣ номаълум ва аз осорхонаи 2700 -солагии шаҳри Кӯлоб лаззат мебаранд.

Мақбараи Мир Сайид Али Ҳамадонӣ

Ин мақбара ёдгории таърихӣ-бостонӣ асрҳои XIY-XV мелодист, ки дар шаҳри Кӯлоб воқеъ мебошад. Сохтмони ин ёдгории таърихӣ аз санъати хоссаи меъморӣ, ҳунари баланди устоҳои чиррадасти бинокори маҳаллӣ, ки аз тамадуни ниёғони мардуми минтақа махсусан тоҷикон мебошад, шаҳодат медиҳад. Ёзтиқоди самимии мардуми

маҳаллӣ ба шахсият ва осори Мир Сайид Али Ҳамадонӣ (1314-1384) имкон дод, ки ин ёдгории таърихию фарҳангӣ то замони мо боқӣ монад.

Дар тазкираҳои адабӣ ва сарчашмаҳои таърихӣ ишораҳои мавҷуданд, ки аллома Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ соли 1373 бо мақсади зиёрати оромгоҳи Мир Сайид Ҳасани Исфаҳонӣ мулақаб ба Шоҳи Хомӯш, ки дар ноҳияи Муъминобод ҷойгир аст, омада будааст. Даҳ моҳ дар он макон зиндагӣ намуда, сипас, ба маркази маъмурии шаҳри Кӯлоб омадааст. Дар шаҳри Кӯлоб соли 1374 писараш Сайид Муҳаммад таваллуд шудааст. Ягона духтараш Моҳи Хуросонро ба яке аз ҷавонони кӯлобӣ Хоҷа Исҳоқ ба шавҳар медиҳад. Мутафакри барҷаста дар ҳамин шаҳр дар соли 1384 вафот кардааст. Шогирдон ва мардуми маҳаллӣ барои гиромидошти хотири ӯ барояш мақбара бунёд намудаанд.

Бо гузашти солиёни зиёд муҳаббат ва самимияти мардум нисбати ӯ кам нагашта дар афзудан мебошад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ободии ин макони муқаддас ҳамасола маблағҳои зиёд ҷудо менамояд. Дар замони соҳибистиқлолӣ ин мақбара ду маротиба аввал соли 1995- 680-солагӣ

ва соли 2015 700-солгарди зодрӯзи аллома бо баргузории Симпозиумҳои байналмилалӣ қадрдонӣ карда шуд.

Тарҳи меъмории мақбара

Тибқи маълумоти бостоншиносон ин мақбара аз тарафи шогирдони Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ дар аввал ҳамчун ду ҳучрае бо ду гунбаз сохта шуд. Ҳучраи аввал мадфунгоҳи аллома ва ҳучраи дуюм барои хондани аврод ва гузоридани намозҳои панҷгона сохта шуда буд. Пас аз муддате се ҳучраи қисмати шарқии мақбара қомат афрохтаанд.

Дертар баъди аз дунё гузаштани писараш аз тарафи ҷанубу шарқӣ хучраи Сайид Муҳаммад бино ёфтааст. Дар ин давра дар паҳлӯи хучраи мазкур як хучраи дигар эъмор гардид. Бо гузашти айём дар давраи ниҳой аз тарафи ҷанубу ғарбӣ хучраи наве бо як гунбаз сохта шуд. Ҳамин тарик, маҷмаи таърихию фарҳангӣ шакли пурраи имрӯзаи худро

касб намуд. Дар ибтидо зоирон аз қисмати шарқӣ вориди мақбара мегардиданд.

Баъди гузаштан аз хучраи калон зоир ба хучрае, ки аллома мадфун аст, ворид мегардад. Роҳрави қариб якметраи гирди қабр имкон медиҳад, ки зиёраткунанда озодона ҳаракат кунад. Сипас, зоирон самти ҳаракаташонро ҷониби шарқии мақбара идома дода, ба қабрҳои Офтоби Тобон (завҷаи Ҳамадонӣ) ва Моҳи Хуросон (духтари Ҳамадонӣ), ки аз ду тараф ду хучра, яке ҳолӣ ва дигаре ду қабр дорад, наздик мешаванд.

Ноҳияи Данғара

Дар ноҳияи Данғара ёдгории чаззоби таърихӣ ва фарҳангии бисъёре ба монанди Мақбараи Хоҷа Шақиқи Балхӣ, Қалъаи Золи Зар, Қалъаи Шаҳиди Данғараи Боло, Ҳазрати Сабзпуш, Сангтуп, Чила Мазор, Ҳазрати Ҳоҷаи Зинда, Ҳазрати Мулло Тоҳири Балогардон, Бошишгоҳи давраи чамъияти ибтидоии Оғзикучук (Даҳани сағ), Гавҳорасангҳо, Мавзеи Чанорҳои Ҳазорсола, Мақбараи Домулло Файзулло, Расадхонаи Санглох, Осорхонаи ҷумхуриявӣ, Осорхонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Минтақаи озодаи иқтисодии ноҳияи Данғара, Корхонаи ресандагии Ҷунтай-Данғара Син-Силу-Текстил, Донишгоҳи Давлатии Данғара ҷойгир мебошанд. Ёдгориҳо ва маконҳои дар боло зикршуда натавонанд тачассумгари санъати бой меъмории ва фарҳангу табиати зебои Тоҷикистон ҳастанд, балки макони саёҳат ва истироҳати ҳазорон мусофиру саёҳони дохилӣ ва хориҷӣ мебошанд. Бо шарофати истиқлолияти давлатии ҷумҳурии Тоҷикистон ноҳияи Данғара ба макони рушди босуръати саёҳӣ мубаддал шудааст.

Мавҷудияти ҷунии заҳири бои фарҳангӣ ва табиӣ иқтисодии рушди соҳаи сайёҳиро дар ноҳияи Данғара баланд мебардорад. Дар солҳои охир дар ноҳия инфрасохтори мукамал барои хизматрасонӣ ба сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ сохта шудааст. Ҷунин инфрасохтори аз хизматрасонии нақлиётӣ сар карда то муасисаҳо ва хадамоти тиббӣ, фарҳангӣ, варзишӣ, меҳмонхонавӣ ва ғайра барои саёҳон дастрас ҳастанд. Иқтисодии ҷалби саёҳон ба ноҳияи Данғара на танҳо бо мавҷудияти мероси бои фарҳангӣ ва инфрасохторҳои замонавӣ балки бо пешкаш намудани маҳсулоти хунармандони ноҳия зиёд мешавад. Маҳсулоти хунармандони ноҳия ба монанди адрасбофӣ, қуроқдузӣ, гилембофӣ, гулдузӣ, зардузӣ, қурпачадузӣ дар идҳои миллӣ ва ҷорабинҳои фарҳангӣ пешкаши меҳмонон аз хориҷ ва дохил мегардад. Саёҳон инчунин метавонанд таъми болазати ғизои миллӣ ҷумла: рӯбич, оши бурида, сумалак, далда дар ошхонаҳо ва тарабхонаҳои тозаву бархавои ноҳия чашанд. Умуман Данғара бо табиати бой худ, заминҳои васеи ғаллааш ва содироткунандаи гандум ба тамоми Тоҷикистон машҳур ҳаст. Ҳангоми сафар дар роҳи мошингарди Душанбе – Данғара-Кӯлоб, ки қади қади даштҳои ноҳия мегузарад, саёҳон аз тамошои мавҷзаниҳои гулҳои рангоранг лолаҳои сурх дар баҳор ва мавҷҳои тиллои хушаи гандум ба вачд меҳоянд.

Мақбараи Хоҷа Шақиқи Балхӣ

Имрӯзҳо ҳар мусофире, ки аз Душанбе ба Данғара ҳаракат мекунад, албатта аз деҳаи бо номи Хоҷа Шақиқи Балхӣ дар деҳоти Себистони ноҳияи Данғараи мегузарад. Да қисмати ҷанубии ин деҳа дар масофаи тақрибан 2 км аз роҳи калон, дар теппаи баланде мақбараи марди донишманду ориф, яке аз симоҳои намоёни ҷаҳони исломи асри IX шогирди Имоми Аъзам, Абуалӣ Шақиқ ибни Иброҳими Балхӣ ҷой

гирифтааст. Сохтмони бинои мақбараро ба асри XV нисбат медиҳанд. Дар охири асри 20 соҳибкорони дилсӯз ин мақбараро ба тариқи оддӣ барқарор карданд.

Ёдгории меъморӣ аз сағона, роҳрави зерзаминӣ ва ҳучраи хурди мудаввари шаш бурҷаи андозааш гуногуни аз хишти пухта сохташуда иборат мебошад. Соли 2003 ёдгорӣ бо бинои гунбаздори андозааш 7 метр ба 7 метр консерватсия карда шудааст. Меҳмонони зиёде ба зиёрати ин мақбара меоянд. Аз саршавии теппа то мақбара, ки 260 метрро ташкил медиҳад, роҳрави 2 метраи бетонӣ иборат аз 168 зина (помон) сохта шудааст.

Саргузашти марди ориф Хоҷа Шақиқи Балхӣ

Дар бораи соли марг ва макони шаҳодати Шақиқ Балхӣ дар байни олимони андешаҳои гуногун мавҷуданд. Ба эҳтимоли зиёд, ӯ дар шаҳри таърихӣ ё минтақаи Балх таваллуд шудааст ва дар ҷое дафн шудааст, ки дар он ҷо мақбара дар асри XV сохта шудааст. Бино ба гузоришҳо, вай дар соли 810 дар наздикии Халтон кушта шудааст. Абуалӣ Шақиқ ибни Иброҳими Балхӣ (вафот 810, Хатлон) ҳамчун яке аз олимони барҷастаи ислом шинохта шудааст, дар ҳоле ки ҳаёт ва мероси ӯ ба омӯзиш ниёз дорад.

Роҳи сафар ба мақбара

Деҳаи Хоҷа Шақиқ (ҳоло Себистон) 85 километр дуртар аз Душанбе дар роҳи баланде, ки шаҳри Душанберо ба Кӯлоб мепайвандад, ҷойгир аст. Ба деҳа расидан ҳам аз ноҳияи Данғара ва ҳам аз Душанбе осон аст. Аммо, аммо расидан ба мақбараи Хоҷа, ки аз пайроҳаи дохили қабрҳо мегузарад, каме мушкил аст.

Мақбараи Мавлоно Обиддин

Мақбараи Мавлоно Обиддин ёдгории таърихист, ки дар қисмати чанубу шарқии деҳаи Корези ноҳияи Данғара ҷойгир аст. Мақбара дар замони шӯравӣ хароб карда шудааст. Хишти деворҳои даврони ҳокимияти шӯравӣ барои сохтани ҳаммоми колхозии «Данғара» истифода шуда буданд. Баъдтар соқинони деҳа атрофи мақбараро маҳкам карданд.

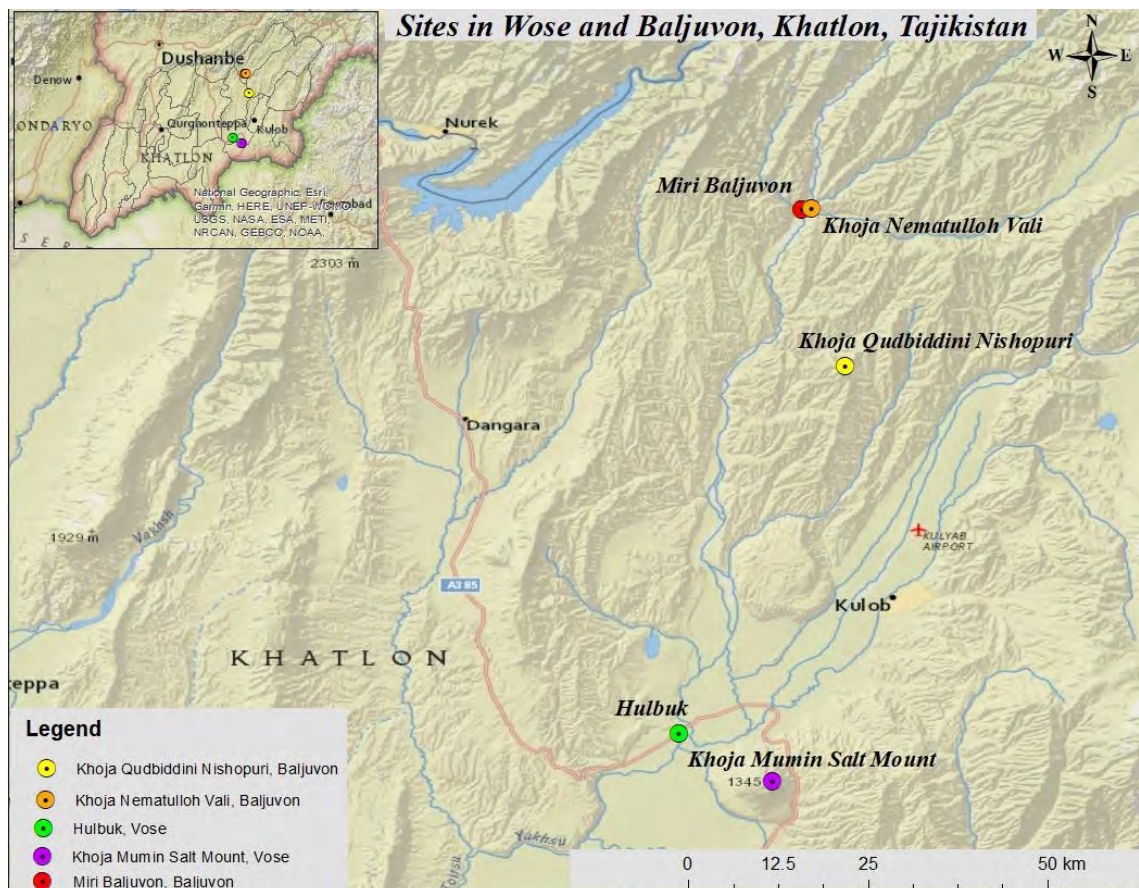
Тархи меъмории мақбара

Дар соли 1997 бо ташаббуси Идораи давлатии ҳифзи ёдгориҳои Тоҷикистон дар харобаи мақбара таҳқиқот гузаронида шуд. Дар натиҷаи ҳафриёт маълум гашт, ки мақбара шакли мудаввари 8-кунча доштааст. Дар даруни он бақияи болоқабри ёфт гардид, ки аз хишти пухта сохта шуда буданд. Мақбара аз сағонаи зерзаминӣ ва гӯрхонаи болоизаминӣ иборат аст. Сағона шакли мураббаъ ва пӯшиши балхӣ дорад, баландиаш 150см, бинои болоизаминӣ шакли дарозрӯяи кунҷи сарбуридари лорад. Мақбара аз ду қисм иборат аст: зиёратхона ва гӯрхона. Шакли дохили гӯрхона 8-кунча буда, бар болои девори он устувона бунёд ёфтааст. Дар гӯрхона 4 турбати аз хит сохта мавҷуд аст, ки дар онҳо Мавлоно Обиддин ва наздикони

ӯ мадфунанд. Зиёратхона аз пештоқи начандон калон иборат мебошад. Мақбара аз хишти пухтаи андазааш 21x21x4 бино ёфтааст. Деворҳои мақбара дар қадим қач андова карда, фаршаш бо хишт ҷида шуда буд. Мақбара борҳо таъмир ва бозсозӣ карда шудааст. Гирдогирди мақбараро суфачаи баланди мармарифарш оро медиҳад.

Ноҳияи Восеъ

Қалъаи Хулбук

Шаҳри асримиёнагии Хулбук дар ҷанубу ғарби Тоҷикистон, дар минтақаи Кӯлоб ҷойгир аст. Он дар 7-километрии ҷанубу ғарби ноҳияи Восеъ, дар маркази деҳаи Курбоншоҳид ҷойгир аст. Хулбук дар поёноби ҳамроҳшавии дарёҳои Қизилсу ва дарёҳои Яхсу (Оқсу) ҷойгир аст. Хулбук шаҳри асосии Хуталлон (Хатлони ҳозира) буд, ки аз мавҷуд будани он ҷуғрофишиносони араб хабар додаанд. Ин шаҳри асримиёнагӣ ҳатто як масҷиди ҷомеъ ҳам доштааст. Хулбук ва Хуттал дар маконе барои иртиботи мусоид байни Мовароуннаҳр ва Хуросон ҷойгир шудаанд. Хулбук ҳамчун маркази савдо ва сайёҳӣ дар Хуталон дар зери

хукмронии сулолаи Баничурӣ, ки васали Сомониён буданд, рушд кард. Аз чиҳати сиёсӣ хукмронии минтақаи Хуттал дар дасти пешвоёни маҳаллӣ буд, ки аксар вақт бар зидди арабҳо ва дигар истилогарон мутаҳид шуда буданд. Шаҳраки Ҳулбук дар қаламравҳои соҳили Аму ва шохобҳои он (Сурхондарё, Вахш ва Кизулсу) рушд намуда мавқеи стратегӣ дошт. Роҳҳои тичоратие, ки Бухороро бо Ҳиндустон, бо Бадахшону Чин мепайвастанд, аз ин шаҳри асримиёнагӣ мегузаштанд.

Бостоншиносон ба сӯхтори қалоне ишора мекунанд ки қисми зиёди қасри Ҳулбукро хароб кардааст. Чунин сӯхтор шояд дар замони паҳши шӯриши маҳаллӣ аз тарафи лашкари ҳокими Сомониён Нӯҳ б. Наср ба амал омада буд. Маводҳои сафолӣ ва тангаҳое, ки ҳангоми кофтуков дар қасри харобшуда пайдо шуданд, ба охири асри IX ва миёнаи асри X тааллуқ доранд. Пас аз он, Хуталон ва Ҳулбукро сулолаи турки Осиёи Миёна Ғазнавиён забт карданд. Аммо шаҳри харобшудаи Ҳулбук дигар ҳеч гоҳ барқарор нашуд ва маҳали ба он наздики Кӯлоб ҳамчун маркази нави савдогарӣ да минтақа рушд намуд. Ҳулбуки ҳозира масоҳати тақрибан 70 гектарро дар бар мегирад, ки қисми зиёди онро биноҳо ишғол мекунанд. Танҳо чанд пораи таърихи қадимаи ин маҳал боқӣ мондааст. Пас аз таҷдиди тӯлонӣ, ин маҷмааи бостонӣ дар соли 2006 барои ҳамаи меҳмонон боз шуд.

Хусусиятҳои хоси меъмории Ҳулбук

Ҳулбук қасре мебошад, ки сохтмонаш ба асрҳои IX-XI рост меояд. Контури чанд теппа, харобаҳои шаҳрҳои дигарро аз болои теппае, ки қаср дар он ҷойгир буд, دیدан мумкин аст. Шояд дар асл ҳам ҳамаин тавр буд, ки сокинони Хуталл аз намудҳои гуногуни сигнализатсияи визуалӣ истифода бурда, ҳамсоягони худро аз хатари ҳучуми душман огоҳ мекарданд. Ҳафриётҳои Ҳулбук нишон

доданд, ки он ба мисли дигар шаҳрҳои Хуттал мутобиқи дониши ҳуби геометрия тарроҳӣ ва сохта шудааст. Қалъаи Ҳулбуки қадим шакли росткунҷа дорад ва ба ду қисм тақсим шудааст. Қисми ҷанубӣ деворҳои пурқудрати мудофиавӣ дорад, ки баландии онҳо тақрибан 15 м мебошад. Қисми шимолии қалъа майдони хеле қалонро ишғол менамояд, аммо деворҳои он аз деворҳои ҷанубӣ (10

м) хеле пасттаранд. Маълум шуд, ки аслан қаср дар ҳамон сатҳ ҷойгир буд. Ядрои асосии қаср сахни васеъ буд, ки тамоми маҷмааро ба ду қисм тақсим мекард. Ҳавлӣ бо обанбор дар мобайн бо галереяи сутунҳо ихота карда шуда буд, ки дар паси он утоқҳои истиқоматӣ ва коммуналӣ ҷойгир буданд. Деворҳои сахни хона намоёнро бо ганҷи кандакори рангкардашуда оро медоданд. Намуди боҳашамати қаср (қисми шимолӣ) бо даромадгоҳи ботантана дар шакли арк, ки ба болои ду сутуни пурқувват тақия задааст, ба рӯи ҳавлӣ кушода шуд ва аз ду тарафи портали даромад вучуд доштано. Ин даромадгоҳ эҳтимолан ҳама вақт вучуд дошт, аммо худи қаср ҳадди аққал ду маротиба таъмир карда шуд. Тарҳбандии аслии қаср таркиби меҳварии асимметрии буд. Дар паси даромадгоҳ долоне мавҷуд буд, ки тавассути як ҳавлӣи хурд ба сӯи як тамғаи гунбаздор бо чор ҷойгоҳ мерафт. Дар ду тарафи он ду толори симметрии ҷойгир буданд ва даромадгоҳи сеюми қафо ба як ҳавлӣи васеъ, ки онро галереяи сутунҳо ихота кардааст мавҷуд будаст. Хусусияти фарқкунандаи меъмории Қасри Хулбук ороиши баланд санъати кандакорӣ он аст, ки ба ҳеҷ ваҷҳ аз ороиши қасрҳои арабӣ ки дар шаҳрҳои марказӣ воқеъ буданд, камӣ нашошт. Дар Хулбук якҷанд ҳазор пораҳои ганҷи кандакорӣ ёфт шуданд, ки аз асолату зебоии мактаби рассомии маҳаллӣ шаҳодат медиҳанд.

Осорхонаи Хулбук

Қалъаи Хулбук дар деҳаи Курбон-Шаҳид, дар нимаи байни Данғара ва Кӯлоб ҷойгир аст. Дар рӯ ба рӯи қалъа Осорхонаи таҷдидшудаи Хулбук бо лавҳаҳои иттилоотӣ ҳамроҳикунанда

мавчуд аст. Дар мукобили қалъа осорхонаи таърихии он ҷойгир аст. Имрӯз ин осорхона ба макони сайёҳӣ табдил ёфтааст, ки дар он ҳама ёдгориҳои таърихӣ ва осори гаронбаҳо нигоҳ дошта мешаванд. Дар ин осорхона аксари ашёҳои кашфшуда, аз ҷумла зарфҳои рӯзгор, зарфҳои шишагӣ ва сафолӣ, ҷавохироти занон, кӯзаҳои сафолин ва биринҷӣ, ҷавохирот, тангаҳо, китобҳои таърихӣ ва дигар асбобҳои сангин мавҷуданд. Сайёҳон инчунин аз сайругашт дар шаҳри Восеъ (ҳоло Хулбук) маркази ноҳияи Восеи вилояти Хатлон лаззат хоҳанд бурд.

Кӯҳи Намаки Хоча Муъмин

Хоча Муъмин - кӯҳи намак дар ҷануби Тоҷикистон, дар масофаи 25-километрии ҷанубу ғарбии шаҳри Кӯлоб ва 7 км дуртар аз шаҳраки Хулбук (маркази ноҳияи Восеъ) ҷойгир аст. Кӯҳи намаки Хоча Муъмин ба гунбази азиме шабоҳат дорад, ки тақрибан 900 метр аз ҳамвории атроф баланд аст ва баландии мутлақ 1332 метр аз сатҳи баҳр мебошад. Он аз масофаи даҳҳо километр намоён аст. Аз болои кӯҳ қаламрави Афғонистон дар он тарафи дарёи Панҷ ба хубӣ намоён аст. Ин кӯҳи

зебо яке аз ҷозибҳои Хатлонзамин мебошад, ки сокинони Тоҷикистон ном ва маҳсулоти онро ҳар рӯз дар сари суфраи худ мебинанд, ки он намаки ош аст. Корхонаи Хоча Муъмин дар пояи кӯҳ истодааст, ки дар он ин намак истеҳсол мешавад, ки тамоми Тоҷикистонро таъмин мекунад ва инчунин, он ба хориҷ содир карда мешавад. Сайёҳи машҳури Венетсия Марко Поло (асри 13), ки ба ин ҷо омадааст, навиштааст:

"То даме ки ҷаҳон вучуд дорад, намаки ин кӯҳ барои аҳолии кураи замин кифоя аст." Ин аввалин мушоҳидаҳо буданд. Кӯҳи Хоча Муъмин дар назари аввал ба теппаи оддӣ - нишебҳои сабз, қуллаҳои сафед монанд аст. Танҳо дар қаторкӯҳҳо на барф, балки намак - 60 миллиард тонна хобидааст.

Ривоятҳо оид ба Хоча Муъмин

Миёни мардуми минтақаи Кӯлоб дар мавриди асрори то ҳанӯз кашфношуда ва ниҳони ин кӯҳ ривоятҳои дostonҳои зиёде вирди забонҳост. Аммо то ҳанӯз таҳқиқоти илмӣ чиддӣ дар мавриди ин кӯҳ, таъми намак ва ҷашмаҳои шӯру ширини он анҷом нашудааст. Ба гуфти сокинони таҷрибадида ва кӯҳансоли наздики ин макон, мӯъҷизаи нахуст ин коҳ дар роҳе, ки ба сӯи баландии ин кӯҳ мебарад, аст. Ин ро дар ҳар сафар барои бинанда тағйир меёбанд ва касе то кунун бо як роҳ

болои кӯҳ ва бо ҳамон роҳ поин нашудааст. Саёҳоне ки ба ин мӯъчиза бовар надоранд бояд боре ба болои ин кӯҳ бароянд. Ривояти кӯтоҳе дар бораи пайдоиши ин кӯҳ аст, ки гӯё бузургворе бо номи Хоҷаи Мӯъмин аз бародари худ Хоҷаи Сартез намак талаб карда, ҷавоби рад мешунавад. Хоҷаи Мӯъмин сӯи парвардигор дасти дуо

мебардорад ва талаб мекунад, то ўро ба кӯҳи намак бадал гардонда, мардумро аз эҳтиёҷи намак берун созад.

Мӯъчизаҳои Хоҷа Мӯъмин

Кӯҳи Хоҷа Мӯъмин инчунин бо ғорҳои беназири худ шӯҳрат дорад, ки дар натиҷаи эрозияи намак тавассути обҳои зеризаминӣ ба вучуд омадаанд. Кӯҳ тақрибан аз намакҳои тозаии бо рангҳои гуногун сабз ва гулобӣ, бебаҳо ва хокистарӣ иборат аст. Танҳо қабати боло ва баъзе нишебҳои он бо қабати тунуки хок фаро гирифта шудаанд. Садои мусиқии бо шамол овехта аз сталактити аз шифт овезон ва сталагмитҳо аз қаъри ғорҳо мебароянд. Ин ғорҳо дар натиҷаи шусташавии ҷох аз кӯҳи хлориди натрий ба вучуд омадаанд.

Аз поёни кӯҳи намаки Хоҷа Мӯъмин рӯдхонае мегузарад, ки аз суроҳҳои бузурги болои кӯҳ ба ҷашм намоён аст ва ба қавли мутахассисон маҳз ин рӯдхона намакро шуста ба берун бароварда, монети инкишофу бузург шудан он мегардад. Дарозтарин ғор дар қисми шимолу шарқии кӯҳ ҷойгир аст

ва дар байни мардуми маҳаллӣ бо номи Ғори Паланг машҳур аст. Пораҳои яҳии, (шишаҳои) намакро, ки дар деворҳои ғорҳо овезон ҳастанд, минералогҳо сталактит ва сталагмит меноманд. Яке аз ҷазобияти фаромӯшнашаванда ва шигифтангези ин макон садои ғорҳост. Олимони муқаррар кардаанд, ки аз нишебӣ ва нишебҳои кӯҳи Хоҷамӯъмин 163 ҷашма ва ҷӯйҳои шӯр ҷорист.

Табиати кӯҳи Хоҷа Муъмин

Солҳои охир кӯҳи Хоҷа Муъмин диққати наботшиносро ба худ ҷалб кард. Олами набототи ин мавзё нисбат ба минтақаҳои ҳамсоя бойтар ва рангинтар аст. Дар миёни растаниҳои он лолаҳо, сиёҳгӯш, зира, заъфарон, пиёзҳои кӯҳӣ, дулона, эремуриҳо (ширеш) ва монанди онҳо мерӯянд. Хоҷамуъмин яке аз мавзёҳои муҳими

фароғатӣ (фароғатӣ ва сайёҳӣ) мебошад. Хусусан, тамошои ғорҳо, шишаҳои намак, қуллаҳои аҷиб ба инсон нерӯ мебахшанд. Ба тӯфайли оби ширин, дар сарғаи намак гиёҳҳо ва гулҳои сершумор мерӯянд. Дар фасли баҳор, қуллаи Хоҷа-Муъминро қолини сурхи аҷиб дурахшони лолаҳо мепӯшонанд. Кӯршапалакҳо ва ҳашаротҳо дар гузаргоҳҳо, долонҳо, нақбҳо ва толорҳои зиёд зиндагӣ мекунанд ва дар болои кӯҳ шумораи зиёди алафҳо, буттаҳо ва дарахтон, аз ҷумла хордор, дулона, нок ва ҳатто писта мерӯянд.

Роҳи сафар ба Хоҷа Муъмин

Ба Хоҷа Муъмин бо мошинҳое, ки аз Душанбе ба ноҳияи Восеъ ҳаракат мекунад, рафтан мумкин аст. Он дар ҷануби ғарби Кӯлоб, дар наздикии шаҳраки Восеъ ҷойгир аст. Нақлиёти муқаррарӣ ба Хоҷа Муъмин автобуси хидматрасонии Кӯлоб-Восеъ ё таксӣ мебошад.

Ноҳияи Балҷувон

Балҷувон қадимтарин минтақаи таърихии Тоҷикистон аст. Дар солҳои охир дар қаламрави он як қатор ёдгориҳои аҷибӣ бостонӣ кашф ва таҳқиқ карда шуданд, ки ба имкони сайр ба маконҳои бостонӣ ва омӯзиши таърихи минтақа назар дучанд менамояд. Дар гузаштаи начандон дур Балҷувон яке аз бекигарии аморати Бухоро буда маркази он дар шимоли Кӯлоб дар ҳавзаи дарёи Қизилсу ҷойгир буд. Мардуми бекигарии Балҷувон ба мисли дигар минтақаҳои кӯҳии Бухорои Шарқӣ, бо кӯшишҳои истиқлолхоҳӣ ва озодӣ фарқ мекарданд. Ин минтақаи озод танҳо дар охири асри 19 ба Бухоро пурра тобеъ карда шуд.

Дар ҳудуди Балҷувон мавзеҳои сайёҳии табиӣ ва ёдгориҳои таърихӣ, аз ҷумла Қалъаи Мир (асрҳои 16-19), Қалъаи Чорбоғ (асрҳои миёна), Тупхона (артиллерия), (асрҳои 1-6) пеш аз милод), Дектур (асрҳои 18-19), инчунин посёлкаҳои асри сангин мавҷуданд. Ба наздикӣ баҳри рушди сайёҳӣ дар ноҳия Маркази сайёҳии Сари Хосор ва марказҳои рушди сайёҳии Балхиён таъсис дода шуданд. Шаршараи Сари Хосор ёдгории нодири табиӣ, ки дар мавзеи Пушти Боғи деҳаи Мулоқони Шӯрои деҳоти Сари Хосор ҷойгир аст. Ноҳияи Балҷувон дар масофаи 175 километр аз Душанбе ва 127 километр аз шаҳри Бохтар ва 69 километр аз шаҳри Кӯлоб ҷойгир аст. Ноҳия дар баландии 1400-1500 аз баҳр дар қисми ҷанубу шарқии вилояти Хатлон ҷойгир мебошад.

Қалъаи Мир-и Балҷувон

Қалъаи Мири Балҷувон дар теппае дар маркази ноҳияи Балҷувон, дар соҳили рости дарёи Сурхоб ҷойгир аст. Қароргоҳи Бек, бо қалъаи хурд дар деҳаи иборат аз 300 ҳавлӣ баландии 2720 м аз сатҳи баҳр дар соҳили рости дарёи Қизил-су ё Балҷувондарё ки дар ҷануб ба Амударё ҳамроҳ мешавад, воқеъ гардидааст. Ноҳияи Балҷувон аз шаҳри Душанбе 175 км дуртар, аз шаҳри Бохтар 127 км ва аз шаҳри Кӯлоб 69 км дуртар ҷойгир аст. Мувофиқи тавсифи саёҳони аввали асри XX, дар як нимҷазира қалъа ва дар дигараш ҳучраҳои истиқоматӣ ва хоҷагидорӣ мавҷуд буданд. Бостоншиносон қалъаро ба охири асри 19 - аввали асри 20 мансуб медонанд.

Таърихи Қалъа

Бо вучуди он ки ҳозир аз бинои асосии қалъаи Мири Балҷувон харобае беш боқӣ намондааст, пас аз бунёди худ ин қалъа борҳо шохиди безабони воқеоти бузурги таърихи ҳокимият ва исёни мардумӣ дар Балҷувон гардидааст. Дар ин қалъа даҳҳо нафар ҳокимон бо номи бекҳо ё мирҳо истиқомат намуда аз болои мардуми Балҷувон ҳукм меронданд.

Маълумоти асосӣ дар бораи Қалъаи Балчувон аз охири асри 19 - ибтидои асри XX сарчашма мегирад. Маҳз дар ҳамин давра намоёндагони аморати Бухоро ҳамчун Беки Балчувон яке аз паси

дигаре таъин мегардиданд. Мардуми маҳаллӣ ба сиёсати ғоратгаронаи бекҳо яъне чамъ намудани миқдори зиёди андозҳои ғайриқонуниро аз деҳқонони камбағал тоб наоварда борҳо исён бардоштанд. Аммо ин исён ба зудӣ аз тарафи сарбозони амир ки ба ёрии бекҳо меомаданд, пахш мешуданд. Дар ин давраҳо ҳатто сарбозони дигар вилоятҳо ва бекигарӣ

дар қалъаи Мири Балчувон истода аз беки Балчувон дифоъ мекарданд. Соли 1888 қалъаи Балчувонро исёнгарони маҳаллӣ, ки бар зидди ҳукмронии аморати Бухоро бархоста буданд, ду маротиба ғасб карданд. Дар таърихи миллӣ ин шӯриш бо номи "Шӯриши Восеъ" маъруф аст, зеро ба шӯришиён як деҳқони далер Абдул Восе сарварӣ мекард, ки қалъаи стратегии Балчувонро забт карда, бекро аз он ҷо ронданд. Ба ёрии бекҳо амири Бухоро қувваҳоро аз Ҳисор Кулоб ва Дарвоз бо тупҳо фиристод ва шӯришро саркуб намуд. Таърихшиносон қайд мекунанд, ки то ин давра 20 ҳоким дар қалъаи Балчувон иваз шуда буданд, ва ҳар яки онҳо ба болои мардуми маҳаллӣ андози гарон меандоختанд. Охири беки Балчувон баъди ғалабаи ҳокимияти Советӣ ҳамсун ревкоми ноҳияи Балчувон таъин шуда буд. Дар солҳои ҳокимияти Советӣ Балчувон ҳамчун ноҳия таъсис рушд намуд.

Тарҳи меъморӣ қалъа

Қалъа дар деҳа ва ҷамоати Балчувон ҷойгир буда, аз хишти сурхи пухта сохта шудааст ва аз гунбази калон ва ду гунбази хурд иборат аст. Аз қисми пеши қалъа даромадгоҳе бо дари ҷӯбини кандакоришуда бо тарҳи арк мавҷуд аст. Сохтмони қалъа нотамоҷ аст ва аз ду дари кандакорӣ ҷӯбӣ иборат аст. Дар қафои қалъа зинапояхе мавҷуданд, ки ба қисми болои гунбазҳои бино мебароянд. Аз болои саҳни ҳавлии қалъа ноҳияи Балчувон намоён аст. Қалъа дар доҳили деҳа ҷойгир дар санглоҳе ки ҳамчун нимҷазира дар сатҳи баланд (60-70 метр) дар соҳили рости дарёи Сурҳоб, қомат афрохтааст.

Роҳҳои сафар ба Балчувон

Ба Балчувон метавон аз роҳи асосии мошингарди Душанбе- Данғара ва Темурмалик сафар намуд. Ҳукумати ҷумҳурии ин роҳро бо маблағи зиёд мутобиқи стандарти байналмилалӣ таҷдид намудааст. Ин роҳи марказӣ хатсайри беҳтарини сафар ба сӯи ноҳияҳои Балчувон ва Ховалинг мебошад. Роҳи дигаре ки тавасути он саёҳон метавонанд ба Балчувон расанд аз шаҳри Кулоб ба Балчувону Ховалинг меоянд. Сайёҳон инчунин метавонанд аз Бохтар тавассути Данғара ба Балчувон сафар кунад.

Мақбараи Шох Неъматуллоҳи Валӣ

Ин мақбара дар канори Балчувон байни дарёҳои Сари Мазор ва Тойир, дар деҳаи Сари Мазори шурои деҳоти ба номи Сафар Амиршоев дар ноҳияи Балчувон ҷойгир аст. Координатаҳои ҷуғрофии даромадгоҳи мақбара №38.30971 ° ва E069.69132° мебошад. Мақбара дар қисмати шарқии маркази ноҳияи Балчувон дар байни рудҳои Обимазор ва Тоир воқеъ мебошад.

Тарҳи меъмории мақбара

Бинои мақбара шакли росткунҷа дорад ва аз сафолҳои чоркунҷаи сӯхта сохта шудааст. Айни замон дохили он андова карда шудааст. Портالي арки он шакли камон дошта таносуби катъӣ дорад. Деворҳои паҳлӯ ба се равоқ тақсим карда шудаанд, ки дар маркази онҳо тирезаҳои лансетӣ ҷойгиранд. Даромадгоҳи мазор аз равоқҳои чиддан таносубдор иборат аст. Дар атрофи мазор дар майдони 50x70 м боғи дорои чинорҳои кӯхансол воқеъ мебошад. Дар ҳамин ҷо дар ҳудуди боғ шумораи зиёди қабрҳо ба назар мерасад, ки онҳо ба хешу ақрабо, шогирдон ва пайравони ӯ мансубанд. Дар бораи мақбара тадқиқоти пурра гузаронда нашудааст аммо сохтмони онро ба асри XIII мансуб медонанд.

То ҳол дар худуди мақбара аз чониби кормандони мавзеъ дар ҳолати рубу чин ва тоза кардан, пораҳои кӯзаҳои сафолин пайдо мегарданд. Мақбара ба номи Шоири маъруфи форс ва асосгузори тариқаи сӯфӣ Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ (1330-1249) гузошта шудааст.

Саргузашти Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ

Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ Дар шаҳри Кирмон (Эрон ё Ҳалаб) таваллуд шудааст. Неъматуллоҳ ба манотиқи мухталифи ҷаҳони ислом, аз ҷумла шаҳрҳои муқаддаси Макка, Мадина, ва шаҳрҳои Мовароуннаҳр ба монанди Самарқанд сафар кардааст. Вай дар охир ба зодгоҳаш

баргашт, то дар он ҷо як хонақа таъсис дода ба зикру ибодат ва таълим пардохт. Таълимоти ӯ дар саросари Эрон, Ҳиндустон ва Осиёи Миёна Марказӣ паҳн шуда, пайравони зиёде ба зиёрати ӯ меомаданд. Таълимоти рӯҳонии Шоҳ Неъматуллоҳ ҳамаро ба ҷустуҷӯи Ҳақ, ё роҳ ба сӯи шинохти Худо ташвиқ мекард. Ин марди ориф ҳамаи онҳоеро, ки аз чониби дигар устодон ва тариқаи сӯфиён рад карда мешуданд, истиқбол кард. Тариқаи Неъматуллоҳӣ аз Эрон то Ҳиндустон ва то

Осиёи Миёна пайравони зиёдеро ба худ ҷалб намуд Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ солҳои 1430-1434 вафот кард. Дар Тоҷикистон мардуми Хатлон ва дар Бадахшон ҳамчун як муқаддас ва донишманди сӯфӣ бо Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ бо эҳтироми зиёд ва эътиқод муносибат мекунанд.

Роҳҳои сафар ба мақбараи Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ

Оромгоҳи Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ (Заробӣ) дар худуди ҷамоати деҳоти Сафар Амиршоев-и ноҳияи Балчувон ҷойгир мебошад. Барои зиёрати ин мақбара саёҳон аввал ворида шаҳраки Балчувон гардида баъдан ба он сафар мекунанд. Ба мақбара ҳар сол зиёраткунандагони зиёде аз шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ва берун аз он махсусан аз Узбекистон меоянд.

Мақбараи Мавлоно Қутбуддини Нишопурӣ

Ин мақбара ба яке аз шахсиятҳои маъруф ва машҳури олами ислом Мавлоно Қутбиддин мансуб буда, 40 километр дуртар аз маркази ноҳия дар ҳудуди маҳаллаи Олуҷадарай боло ҷамоати Дегтур воқеъ аст.

Тарҳи меъмории мақбара

Мазор ё ин ки оромгоҳ аз хишти пухтаи бо сифати хуб чиндашуда иборат буда дар маркази он ба таври арка, нимдоира даромадгоҳ воқеъ аст. Даромадгоҳи он бо дари дутабақайи кандакоришуда оро дода шуда аст. Тирезаҳои он ба таври арка, нимдоира бо панҷараҳои ҷубӣ оро дода шуда аст.

Масоҳати мақбара 1.15 га буда он дар асри XVI сохта шуда, аз оромгоҳ иборат буд, ки бо мурури замон хароб гашта, соли 2003-юм аз нав барқарор карда шудааст. Дар дохили мақбара ду қабр ҷоиғир шудааст ва болои онҳо бо матои сабз пушонида шудааст. Сақфи (потолок) бинои мақбара аз ҷӯб ва рангҳои гунонгун гулқори кардашудааст.

Сақфҳои гулдори даруни бинои мақбара

Гирду атрофи сахни хавлии мақбара бо панҷараи оҳанин ҷудо гардида буд ва дар сахни хавлии мақбара як хучра бо долони тақрибан 3 ба 5 метр ҷоиғир шудааст, ки дар ҳолати хеле фарсуда қарор дорад. Аз руи сохти ин хучра маълум шуд, ки ҷои зисти посбони мақбара ва

қабристон мебошад. Дар дохили хучра як кӯзаи шикаста аз гил сохта шудааст ва маълум гардид ки ин кӯзаро аз ҳамин қабристон пайдо кардаанд. Аз гуфтаҳои баъзе аз сокинони минтақа номи пурраи шахсе ки мақбара ба ӯ нисбат дода мешавад, Хоҷа Қутбиддин Яҳёи Нишопурӣ мебошад. Ин марди ориф дар асрҳои XIII-XIV аз Нишопурӣ Эрон ба Балҷувон сафар карда ҳаминҷо аз дунё гузаштааст ва дар ҷое ба хок супорида шудааст. Вазорати фарҳанг мақбараи оромгоҳи Хоҷа Қутбиддин маблағи муайяне барои тармими ин мақбара ҷудо намудааст.

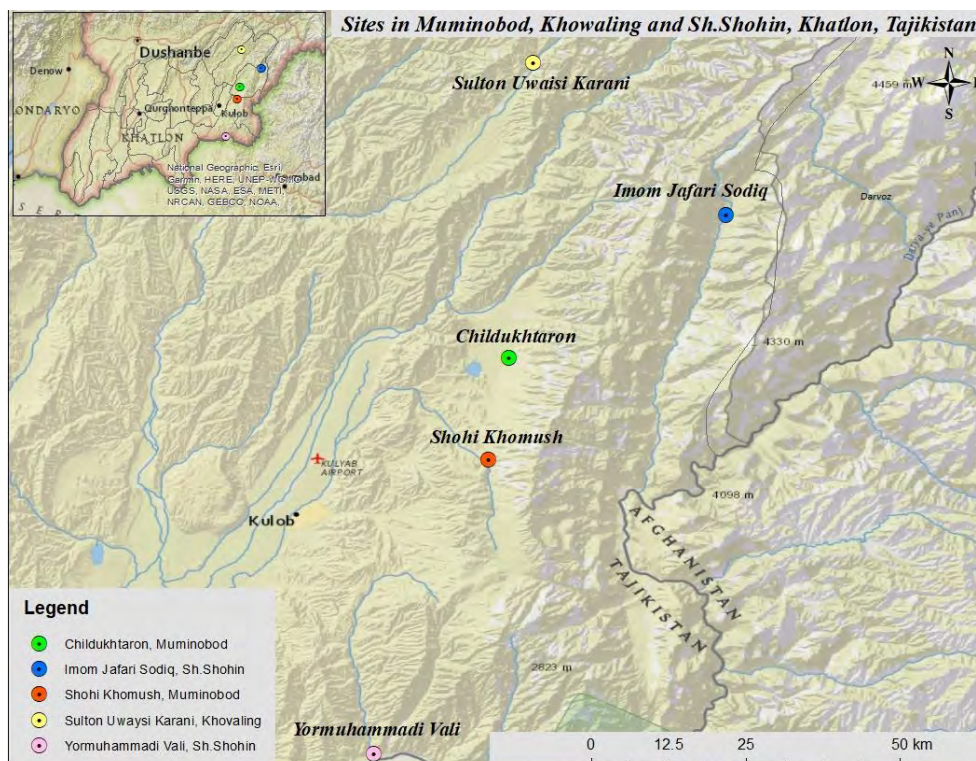
Роҳи сафар ба Мақбараи Мавлоно Қутбиддин

Мақбараи Мавлоно Қутбиддини Нишопурӣ дар қисмати ҷанубии маркази ноҳияи Балҷувон, дар деҳаи Олиҷадараи боло ҷойгир аст. Он аз маркази ҷамоати Сафар Амиршоев 5 км ва аз маркази ноҳия тақрибан 14 км дур аст. Ба он тавассути роҳи харобшуда аз маркази ҷамоат расидан мумкин аст.

Ноҳияи Мӯъминобод

Ноҳияи Мӯъминобод дорои захираҳои бойи сайёҳӣ буда, барои рушди туризми кӯҳӣ, варзишӣ, этнографӣ ва экологӣ мувофиқ аст. Чашмаҳо ва гиёҳҳои шифобахш, ҳавои тоза ва кӯҳҳо ба меҳмонон имкон медиҳанд, ки дар доираи як сафари нави таърихӣ ва экологӣ аз зебоии табиат лаззат баранд ва бо ёдгориҳои таърихӣ шинос шаванд. Кӯҳи азим Чилдухтарон дар шакли силуетҳои чил духтари бокира, ки ҳамчун рамзи ифтихор ва покӣ ва қаҳрамонӣ барои ҷалби меҳмонон меистад. Дар солҳои охир дар ноҳия барои меҳмонони дохиливу хориҷӣ шароити хуб фароҳам оварда шудааст. Дар миёни мардуми ноҳия хунар ва санъати бофандагӣ (чуроббофӣ, қолинбофӣ), дӯзандагӣ (чакандӯзӣ, қаламарезгӣ, токидузӣ, гулдӯзӣ, чодардӯзӣ, зардӯзӣ, шероздӯзӣ, табақтарошӣ, гавҳорасозӣ, танӯрсозӣ, оҳангарӣ, заргарӣ ва дигар шаклҳои хунармандӣ ривож ёфтааст. Маҳсулоти аълосифат тайёр намудаи чеварону, кадбонуҳо, устою дигар хунармандони Мӯъминобод аз қадим боз дар минтақаи Кулоб шӯҳрат дорад. Хӯрдани ғизои миллӣ ба мисли қалама, оши бурида, оши палав, умоч, оши туппа, қурутоб, манту, ширбат, ширбиринҷ, ширравған, шакароб, ки аз тарафи ошпазони чирадаст, махсусан занони хунарманд омода мешавад, ба сайёҳону аловати махсус мебахшад. Боду ҳавои мӯътадил ва ниҳоят тоза ва кулҳои табиӣ барои намудҳои варзиш, ва сайёҳӣ ҳамчун шиноварӣ ва қайикронӣ хеле мутобиқ ҳаст. Табиати бой ва тепаҳои пур аз гулу шифобахш барои рушди тибби халқӣ ва омода намудани мавод барои сайёҳии тиббӣ иқтидори баланд дорад.

Мақбараи Шоҳи Хомӯш

Мақбараи Шоҳи Хомӯш ёдгории таърихӣ меъморӣ асри XV-XVI буда, дар деҳаи Лангари ноҳияи Мӯминобод ҷойгир шудааст. Номи Шоҳи Хомӯш дар бисёр маъхазҳои таърихӣ аз асри XVI сар карда ҳамчун аҷодди ҳокимони Бадахшон зикр шудааст. Маъхазҳои хаттӣ нишон медиҳанд, ки ӯ соли 1066 дар шаҳри Исфохони Эрон таваллуд шуда, дар назди шайхҳои маъруфи суфӣ таҳсил кардааст. Ин мубаллиғ ба минтақаи Шуғнони Бадахшон сафар карда, ба духтари ҳокими маҳаллӣ издивоҷ кард ва сипас аз онҷо Хатлон рафт. Дар он ҷо ҳам ӯ бо духтари ҳокими маҳаллӣ издивоҷ кард. Бино ба гузоришҳо, ӯ дар ноҳияи ҳозираи Мӯминобод, вафот кардааст.

Тарҳи меъморӣ мақбара

Мақбараи Шоҳи Хомӯш иншооти росткунҷаи 12 8м, ки аз хишти пухта бино гардидааст. Мақбара аз ду хучра-зиёратхона ва гӯрхона иборат аст, ки дар он яке аз орифон, яке аз мубаллиғони дини ислом Имом Саид Мир Ҳасаншоҳ бо тахаллуси Шоҳи Хомӯш дафн гардидааст. Дар атрофи мақбара боз 9 дахмаи аз хишти пухта сохташуда мавҷуд аст, ки яке аз онҳо ба номи Султон

Санҷар маъруф аст. Дахмаҳо ба охири қарни XI ибтидои қарни XII ва мақбара ба қарнҳои XV-XVI мелодӣ тааллуқ доранд. Намои асосӣ ва пешайвони мақбара ба самти шарқ нигаронида шудааст, ки тақрибан тамоми қисми пешро ишғол намуда, бо пештоқ оро ёфтааст. Пештоқ қисми зиёди наморо фаро гирифта, ду тарафи даромадгоҳи намо барҷастагии дарозрӯя дорад.

Мақбара бо қабати ғафси гили сафолин пӯшонида шудааст, ки намуди зоҳирии онро ба таври ғайриоддӣ ҳамвор ва кунҷҳои онро пинҳон кардааст. Сутунҳои ду тарафи портал конус шакл ба самти боло нигаронида шудаанд ба бомҳои аз ашёи хом помол шуда мерасанд. Дар байни онҳо дар чорчӯбаи росткунҷа арке бо нугҳои тез мавҷуд аст. Дар болои аркаи порталӣ дар девори хом се лансет бурид шудаанд, ки сӯрохиҳо шаклан номунтазам доранд.

Мақбара аз зиёратхона ва гӯрхона иборат аст. Дар пушти он зиёратхона ҳаҷман хурд (3x4) мавҷуо аст, ки гунбаз ва равоқҳои балхӣ дорад. Дар гурхона чаҳор санги қабр мавҷуд ҳастанд.

Шакли мураббаи гӯрхона аз ҳисоби чаҳор тоқ васеъ гардидааст. Яке аз тоқҳо, ки дар канори шарқ воқеъ гаштааст, гӯрхонаро бо зиёратхона мепайвандад. Ду тоқи пайконшакли дигар бо панҷараи ситорадор оро дода шудааст. Гунбази гӯрхона бар устувои ҳаштгарк тақия мекунад Мақбара намунаи мактаби меъмории маҳаллист. Тадқиқотҳои бостоншиносӣ маълум карданд, ки дар зери гӯрхона сағона воқеъ гаштааст.

Баландии сағона 2м буда, он пӯшиши балхӣ дорад. Дар сағона се тан дар тобутҳои хиштини рӯқушод ҳобиданд. Деворҳои гӯрхона аз деворҳои сағона дуртар сохта шудаанд. (Ниг Энциклопедияи Советии Тоҷик). 1977-1988.

Дар назди мақбараи Шоҳи Хомӯш як масҷиди калон ва боҳашамати ҳамном мавҷуд аст, ки бо кандакории беназири устодони маҳаллӣ оро ёфтааст. Сутунҳои боҳашамат, ки бо кандакории дасти асли, чӯбҳои рангоранг ва зебо масҷидро медиҳанд дили ҳар саиёхро ба худ ҷалб мекунанд. Ҳар як нақшу ҳайкалҳои нозук бо забони шевои бадеӣ шакли бой ва анъанавӣ ва миллии санъати меъморӣ халқи тоҷикро инъикос мекунанд. Таъмири охири масҷид дар ибтидои асри 20 аз ҷониби устодони боистеъдоди маҳаллӣ анҷом дода шуда буд.

Роҳи сафар ба макон

Зиёраткунандагон метавонанд тавассути макони роҳи автомобилгарди Душанбе - Кӯлоб ва Мӯъминобод ба ин макон расанд. Масофаи байни Душанбе ва Мӯъминобод 232 км аст. Масофаи байни Кӯлоб ва Мӯъминобод 40 км. Меҳмононе, ки ба зиёратгоҳ мераванд, маҷбур мешаванд дар ин роҳи асосӣ дар кунҷи аввале, ки ба деҳаи Лангар мебарад, истанд.

Кӯхи Чилдухтарон

Яке аз зеботарин ҷойҳои табиии ҷануби Тоҷикистон кӯхи Чилдухтарон аст. Он дар ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлони Тоҷикистон, тақрибан дар 250 километрии ҷануби Душанбе ҷойгир аст. Кӯхи Чилдухтарон дар масофаи 28 км қисмати шимолии маркази ноҳияи Мӯъминобод назди деҳаи Дашти ар-ар ҷой гирифтааст. Он аз харсангҳои аҳромшакли то 60 метр баланд иборат буда, ки дар натиҷаи шамолҳои тӯлонӣ суфта шудаанд. Роҷеъ ба кӯхи мазкур байни мардум ривоятҳо зиёданд, ки қаҳрамони 40 нафар духтар алайҳи истилогарони аҷнабӣ мебошад. Дар асл ҳар харсанги аҳромшакл барои ҳар як бинанда мучассамаи олиҳаи зебӣ, рамзи покию ватанпарварист. Ин ҷои беназирест, маҷмӯи табиии сангҳои сурх бо сабаби зебоии ғавқулӯда ва номи шоиронаи Чилдухтарон доштаниш, сайёҳонро ҷалб мекунад.

Ривояти Чилдухтарон

Дар замони қадим хориҷиён ба Хатлон ҳуҷум карда, мардону занон, писарон ва духтаронро ғулом карда, ба кишварҳои дур фурӯхтаанд. Аз ҷумла, духтарони зебо ба асирий гирифта мешуданд. Гурӯҳи ғоратгарон ҳар вақте ки ба сарзамини Мӯъминобод ҳуҷум карданд ба исли гургони гурусна ҳар як мавҷудоти зиндари пора-пора мекарданд. Онҳо хонаҳои мардуми шарафманд ва ба номуси диёрро ба хок яксон мекарданд, аммо мардони қаҳрамон ба ҳимояи занону духтарон, пиронсолон ва ба муқобили душманони ғоратгар далерона мубориза мебуданд. Мардуми ҳасури диёр борҳо бо қаҳрамонӣ ва шӯҷоати худ ҳуҷумҳои хунини душманро гаштаю баргашта зада гардонданд. Аммо дар ниҳоят хориҷиёни хунхор тамоми нерӯҳои худро ҷамъ оварда, ба деҳаи Дуоб ҳамла карданд. Ин дафъа ҳама пиру барно ва ҳатто зеботарин товуҷҳои ин сарзамин барои дифоъ аз марзҳои худ бархостанд. Ҷанг чанд рӯз идома кард. Ниҳоят душман бо қувваи бузург ғалаба кард ва аҳолии бисилоҳ ва нотавон ба сӯи кӯҳҳои азим рӯ оварданд. Бархе аз аҳолии душманро фиреб дода, дар кӯхи Пири Дашти Ҷум паноҳ бурданд. Аммо камбағалон, махсусан пиронсолон ва беморон аз шамшери душмани хунхор наҷот наёфтанд.

Гурӯҳе аз духтарон, ки пайваста нерӯи асосии душманро мағлуб мекарданд, ба фишори шади

душманони хунхор ва лаънатӣ тоб наоварда, ба кӯхистон паноҳ бурданд. Аммо ҳадафи душман зинда дастгир кардани духтарон буд. Душманон ба ҳадафи худ наздиктар мешуданд. Вақте духтарон мебинанд, ки наметавонанд шаъну шарафи худро аз ин одамони ҳайвонтабиат ва душманони ҳарису ташнаи хун начот диҳанд, ин бонувони баномус рӯ сӯи Худо мекунанд. Онҳо аз Худо талаб мекунанд, ки ба дасти

душман асир нагарданд ва ба оро номус бимиранд. Худои таъол ин дуои дӯшизағони баномусро мустачоб мегардонад ва ҳар яку аз онҳо ҳангоми истодан ба санг мубаддал мешаванд. Аз он вақт инчониб ин ҳайкалҳои сангин ҳамчун рамзи покӣ, озодӣ, ватандӯстӣ, ифтихор номус ва шараф аз тарафи мардум эҳтиром карда мешаванд.

Роҳҳои сафар ба Чилдухтарон

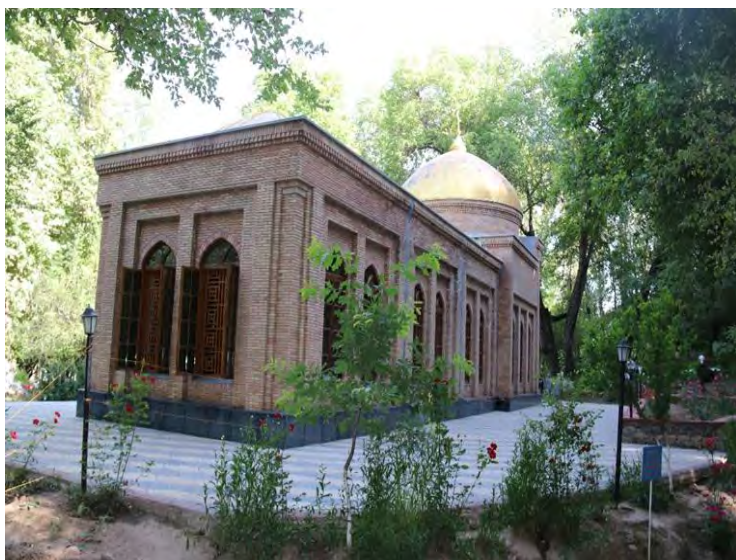
Саёҳат ба Чилдухтарон чандон душвор нест, ва ба роҳи яқтарфа то Мӯъминободи тақрибан чанд соат тӯл мекашад. Беҳтарин хати сафар аз Душанбе то Кӯлоб ва аз онҷо то Мӯъминобод мебошад. Гурӯҳҳои гуногуни сайёҳон аз хӯрдану лаззат бурдан аз таомҳои миллӣ, аз ҷумла оши бурида дуғоб (йогурти маҳаллӣ), чапоти, мева ва салатҳои тару тоза кайф менамоянд. Пиёдагардӣ, тамошо ва дамгирӣ

машғулиятҳои асосие мебошанд, ки меҳмонон ҳангоми истироҳат дар ҳавои тоза ва марғзорҳои сабз дар поёни ин харсангҳои боҳашамат аз он лаззат мебаранд.

Ноҳияи Ховалинг

Мақбараи Султон Ҳувайси Қаранӣ

Сарзамини бостони Ховалинг бо табиати зебо, мавзёҳои фарҳангӣ ва муқаддаси таърихӣ худ муддати тӯлонӣ дили ҳар сайёхро тасхир мекунад. Қисме аз сайёхон ба Ховалинг барои истироҳат, нӯшидани оби ширини чашмаҳои шаффофи он мераванд. Дар ҳоле ки қисмати дигар барои зиёрати макони муқаддас мераванд. Яке аз чунин макони муқаддас, ки солҳои дароз ба макони махсуси зиёратгоҳ табдил ёфтааст, зиёратгоҳ ё мақбараи Султон Ҳувайси Қаранӣ мебошад. Он дар деҳаи Ҳазрати Султон, дар масофаи 18 км аз ноҳияи Ховалинг ҷойгир аст. Ба

чуз аз ин мақбара, чандин макон, зиёратгоҳҳо дар мамлакатҳои мусулмонӣ бо Ҳувайси Қаранӣ алоқаманд ҳастанд. Садоқати зиёди зоирон ба ин макон ва дастгирии ҳукумати Тоҷикистон боиси бунёди мақбара барои ин шахсияти афсонавӣ шуд. Ин мақбара яке аз чандин маконест, ки гӯё дар он ҷо марди шаҳид ва

ҳамзамони маъруф Султон Увайс ибни Амир ал-Қаранӣ дафн карда шудааст. Маъруфияти ин шахсияти исломӣ, ки амали дуруст ва парҳезгории ӯ аз ҷониби Паёмбари ислом баҳои баланд гирифтааст, манбаи асосии гиромидошти ӯ дар саросари ҷаҳони ислом, бахусус Осиеи Миёна мебошад. Деҳае, ки мақбара дар он қомат афрохтааст, Мазори Султон ном дорад, ки мардуми зиёде онро доимо зиёрат мекунанд. Мардуми ин деҳа ҳатто фарзандони худро ба ифтихори ин шахсияти афсонавӣ Султон, Мазор ё Мазорӣ ном мегузоранд. Он чизе, ки аҳолии маҳаллӣ ва меҳмононро ба ин зиёрати ин мақбара ва гиромидошти шахсият ҷалб мекунад, ин эътиқод ва пайравӣ ба ҳаёти намунавӣ ӯ мебошад.

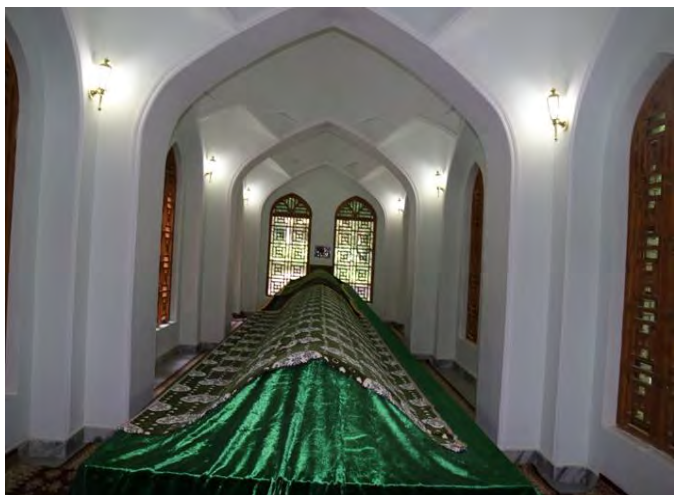
Қиссаи Султон Увайси Қаранӣ

Саргузашти зиндагонии ӯ ба роҳи адолат ва некӣ бахшида шудааст. Ҳикояи мураккабе, ки дар бораи ҳаёти ӯ бофта шудааст, пур аз намунаҳои эҳтиром ба падару модар, хурду калон, меҳрубонӣ ба ҳамаи мардум аст. Дар бораи Ҳазрати Султон қиссаҳо ва ривоятҳои зиёде мавҷуданд. Аз ҷумла, гуфта мешавад, ки вақте модари бемораш об талабид, ӯ то дами

бедор шудани модар дар назди бистараш бо як пиёла об истод. Гуфта мешавад, ки замоне модараш бедор шуд пӯсти дасти Увайс канда шудааст. Модар дар ҳақиқи фарзандаш дуо мекунад ва мегуяд, ки писари маро ба султонӣ қабул кунед. Дуои модар мустачоб мешавад ва барои ин ҳазрат султонӣ муясар мешавад. Ҳазрати Муҳаммад ба Увайс эҳтиром мегузоштан ва васият кардааст, ки куртаи ӯро пас аз маргаш ба Увайс диҳанд. Ривояти маҳаллӣ дар бораи зуҳури номи Ҳазрати Султон Уваси Қаранӣ дар Ховалинг ин аст, ки Ҳазрати Султон пеш аз маргаш ба халифа ва пайравонаш васият кардааст, ки тобути ӯро бар шутури сафед бор кунанд ва часади ӯро дар ҳар ҷое ки шутур ба зону шинаду хоб кунанд, бояд дар он ҷо дафн кунанд. Шутур дар ҳафт ҷой меҳобад ва бедор мешавад ва он ҷойҳо ба макони муқаддас табдил мешаванд. Ниҳоят шутур дар ҷой ҳозираи деҳаи Мазор меистад ва изи пой ва ҷой даҳони он ҳайвон чор чашма мебарояд. Ин чашмаҳоро Шифо, Мурод, Раҳмат, ва Ганҷ меноманд. Мақбараи "Султон Увайси Қаранӣ" соли 1992 аз ҷониби соҳибкори маҳаллӣ сохта шудааст. Соли 2004 ҳукумати маҳаллӣ онро ҳамчун «Мазори Ҳазрати Султон» ва мамнӯъгоҳи таърихӣ ба қайд гирифт.

Сафар ба макон

Мазори Султон 18 километр дур аз шаҳраки Ховалинг мебошад. Барои расидан ба мазор сайёҳон аз роҳи Душанбе -Данғара ва Ховалинг сафар мекунанд. Меҳмонону зоирон хомӯшона ба ибодати ин макони муқаддас меоянд. Саёҳону мусофирон метавонанд ба ин макони сайёҳӣ бо таксие, ки онро аз терминали

муштраки мошинсозии Ховалинг киро кардан мумкин аст, расанд.

Ноҳияи Шамсиддини Шоҳин

Дар гузашта ноҳияи Шамсиддин Шоҳин бахше аз вилояти таърихии Хутталон буда ва то замони шӯравӣ Терай ё Терайзамин хонда мешуд, ки маънояш «сарзамини бодхез ва шамолӣ» ва ё гузаргоҳ донистанд. Табиати ин ноҳия бой буда пур аз куху камар, дараю адир, дашту гулгашт, сангу харсанг, чашмаю чӯйбор, рӯду обшор афсона мебошад. Ҳар яке аз ин маконҳо афсонаҳои ба худ хос доранд. Кӯҳи Эмомаскара, яке аз ҷойҳои тамошобоби ин ноҳия мебошад ва на танҳо як кӯхест, балки он як санги азиму бузургест, ки садҳо гектарро ташкил медиҳад. Он калонтарин санг дар Осиёи Марказӣ маҳсуб мешавад. Дар пояи ин кӯҳи саропо санг, дар баландии 3,7 ҳазор метр, боз як чашмаи серобе арзи ҳастӣ мекунад. Ноҳияи Шамсиддин Шоҳин маконест гуногуниқлим. Агар дар як тарафи он баҳор бошад, дар тарафи дигараш ҳанӯз зимистон аст. Дар як ҷонибаш деҳқонон кишту кор менамоянд, дар ҷониби дигараш ҳосил меғундоранд. Дар деҳаи Баҳораки мавзеи Саричашма ҳангоме ҷавро медараванд, ки дар Сафедоби Терай, айна кишту кор аст. Ё айёме, ки дар Анҷироб тут мепазад, дар деҳаи Ҳазрати Эмом, ба қавле, он ҳанӯз гул накардааст. Дар маркази ноҳия маконест, ки онро «Терай» меноманд. Ин мавзеъ дар сарчашмаҳои таърихийи номи «Терайи ҳазорчашма» ёд мешавад. Ҳоло ҳам агар ҳама чашмаҳои ин маконро дуруст бишмарем, аз ҳазор ҳам бештаранд.

Ноҳияи Шамсиддин Шоҳин чун сарзамини фаҳангиёни беназир шинохта шудааст. Аз ин диёр басо касони бофазлу фарҳанг бархоста, дар пешрафти фарҳангу адаби кишвар саҳми муносиб гузошта тавонистанд. Аз паҳншудатарин мусиқии суннатии шифоҳии мардуми тоҷик мебошад, *фалаки роғӣ* мебошад. Дар миёни машҳуртарин ёдгориҳои таърихийи ин сарзамин мазори Ҳазрати Имом Ҷаъфари Содик, мақбараи Ёрмуҳаммади Валӣ, оромгоҳи Маҳсуми Мулло Бодурҷон, оромгоҳи Шайх Муҳаммадамони Валӣ аст. Ноҳияи Шамсиддин Шоҳин барои рушди намудҳои гуногуни туризм, аз ҷумла туризми фарҳангӣ, зиёрати маконҳои муқаддас (туризми динӣ), туризми экологӣ, кӯҳнавардӣ ва баҳусус туризми шикорӣ имкониятҳои зиёд дорад. Ёдгориҳои таърихийи, чашмаҳои шифобахш, кӯҳҳои баланд, манзараҳои зебои табиӣ, ҳайвоноти нодир ва обанбори "Дашти Ҷум" -и ноҳияи Шамсиддин Шоҳин тавачҷӯҳи сайёҳони дохиливу хориҷиро ҷалб мекунанд.

Мақбараи Имом Ҷаъфари Содик

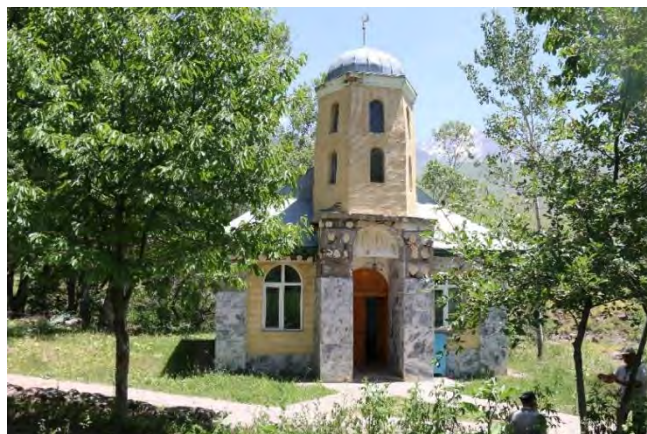
Мақбараи Имом Ҷаъфари Содик ёдгории таърихӣю меъморӣи асри VIII буда, дар наздикии деҳаи Ҳазрати Эмоми мавзеи Болодараи Даштиҷум дар ноҳияи Шамсиддини Шоҳин (собиқ Шуробод) воқеъ гардидааст. Мақбараи Имом Ҷаъфари Содик иншооти росткунҷа буда, аз хишти пухта бино гардидааст. Имом Ҷаъфари Содик яке аз пайвандони пайғамбари дини мубини Ислом ҳазрати

Муҳаммад салалоҳи алайҳи васаллам мебошад.

Мақбара аз даромадгоҳи начандон васеи бурҷдор ва ду ҳучра: зиёратхона ва гӯрхона низ иборат аст, дар ду тарафи зиёратхона суфаҳои начандон баланд мавҷуд аст, ки барои намозгузори истифода мешавад.

Ривояти Мазори Имом

Дар миёни мардум ривояту хотироти зиёде марбут ба зиёрат ва ибодат дар мазор ва мақбараи Имом Ҷаъфари Содик дар байни

мардуми маҳал мавҷуд аст. Зиёрати ин макони муқаддас дар замони муборизаи давлати Шуравӣ ҳам бар зидди дин қатъ нашудааст. Дар он замон зоироне, ки ба зиёрати ин макони муқаддас мерафтанд дар он ҷо гуспандеро қурбонӣ мекарданд. Дар давраи советӣ ин мақбара аз як бинои хурди паст ва лой иборат будаст. Марқади Эмом дар баланди зиёда аз як метр будаст ва даруни бино бо матоие пӯшонидашуда будаст. Дар миёнаи бино тирезае будаст, ки пур аз китобҳои динии кӯҳна буд. Мақбараро дарахтони баланди сафедор ихота карда буданд. Дар поёни қабр, дар наздикии рӯди Оби Ниёв чашмаи оби сарду ширин ҷорӣ мешуд.

Дар бораи пайдоиши ин мазор чунин нақле ҳам аз шайхони он дар гузашта сабт шудааст. Боре яке аз сокинони муътабару тақводори деҳа бо номи Шайхи Зирак дар хоб мебинад, ки марде аз байни роҳи деҳа аз гур бархоста ба у чунин мегуяд: “Эй мард, ман Имом Ҷаъфари Содикам ва солҳост, ки дар байни роҳ дар ин тобут хобидаам. Ҳайвонот аз болои тобути ман мегузаранд ва аз ин бисёр нороҳатам. Аз ту хоҳиш мекунам, тобути маро ба ҷои оромтаре интиқол бидеҳ”. Саҳар ин марди солеҳ ки авлодонаш то имрӯз дар Дара дар қайди ҳаётанд, мардуми деҳаро ҷамъ карда, қиссаи дар хоб дидаашро ба онон нақл мекунад. У ҷои мушаххасро ба мардум нишон медиҳад ва мардум роҳро амиқ канда то ба тобут мерасанд. Чун танд тобутро аз гур бароранд, натавонистанд. Бинобар як ҷуфт барзаговро оварда, тобутро ба банд баста, хоستانд онро берун кашанд, вале муяссар нашуд. Сипас боз як ҷуфт барзагови дигарро низ илова карданд, вале тобутро аз ҷояш ҷунбонида натавонистанд.

Муйсафеди солах чун ин корро дид, фармуд сабр кунанд, то у бубинад, ки хол чист. Чун шаб Шайхи Зирак ба хоб рафт, Ҳазрати Имомро дид, ки боз бо ӯ дар сухан шуда гуфт: “Тобути маро фақат он як чуфт барзаговҳои кабудранги фалон сокини деҳа метавонанд бикашанд. Чун он барзаговҳо тобути маро берун кашиданд, онҳоро озоду мухайяр бимонед, то ба кучое, ки мехоҳанд, бираванд ва

хар чое, ки бозистоданд, маро дар ҳамон ҷо ба хок биспоред”. Саҳар муйсафед хабарро ба аҳли деҳа расонид ва мардум мувофиқи гуфтаи у амал карданд. Он барзаговҳои кабудранг тобутро аз гур кашида, ба ҷои имрузаи мазор кашида оварда, боз истоданд ва одамон тобути Имом Ҷаъфари Содикро дар ҳамон ҷо ба хок супориданд. Сипас марқаду биное сохта, он ҷойро ба мазор табдил доданд.

Роҳҳои сафар ба мақбара

Мусофирон тавассути роҳи калони Душанбе-Хоруғ ба осонӣ ба маркази ин ноҳия мерасанд ва аз Кӯлоб мегузаранд ва ба ағбаи Шӯрообод мебарояд. Дар ноҳияи Шамсиддини Шоҳин мавзеи ҷуғрофии зебо ва ниҳоят хушманзара бо номи Дара мавҷуд аст. Дара номи мувофиқе барои ин мавзеъ интиҳоб шудааст, ки ниҳоят калон ва тулонӣ буда, азҷануб ба шимол ба масофаи бештар аз 70км доман густурдааст. Қисми болои Дараро, ки мазори Эмом Ҷаъфари Содик онҷост, Болодара низ меноманд. Аз ибтидои Дара то интиҳояш дар миёнаи он дарёи шуҳри Оби Ниёв ҷорӣ буда, оби мусаффои он рафта-рафта ба, дарёи Панҷ мерезад.

Мақбараи Шайх Ёрмуҳаммади Валӣ

Мақбараи Ёрмуҳаммади Валӣ яке аз ёдгориҳои нодири меъморӣ дар деҳаи Баҳораки ҷамоати Саричашмаи (Шӯрободи собиқ), ҳозира ноҳияи Шамсиддин Шоҳини мебошад. Мақбара дар наздикии дарёи Панҷ дар марзи Тоҷикистон бо Афғонистон мавҷуд аст.

Ноҳияи Шамсиддин Шоҳин яке аз ноҳияҳои вилояти Хатлон аст ва дар ҷанубу шарқи Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Номи пештараи он Шӯрообод буда дар соли 2016 ҳукумати ҷумҳурӣ ин ноҳияро ба номи Шамсиддин Шоҳин гузошт. Шамсиддини Шоҳин шоири маъруфи тоҷик мебошад ки дар охири асри 19 дар солҳои 1865-1896, зиндагӣ кардаст. Гузаштагони шоир аз Хатлон ба Бухоро рафтаанд. Маркази ин ноҳия шаҳраки Шӯрообод аст, ки дар домани куҳсори

Ҳазрати Шоҳ ва дар чанубу ғарбии шаҳри Кӯлоб чой дорад.

Тарҳи меъморӣ мақбара

Мақбараи Шоҳи Ёрмуҳаммади Валӣ иншооти росткунҷаи сергунбаз буда, аз хишти пухта биногардидааст. Мақбара аз се хучраи мурабаъ-зиёратхонаҳо ва гӯрхона иборат аст, дар ду тарафи гӯрхона, ки зиёратхонаҳо мавҷуд аст барои намозгузорӣ истифода мешавад. Аз қисмати чанубии мақбара сухучраи гунбаздор бо даромадгоҳҳои гӯрхона пайваस्त мебошанд. Даромадгоҳи мақбара равоқӣ буда, аз як силсила тоқҳои бо нақшу нигор ороёфта иборат мебошад.

Мақбараи Ёрмуҳаммади Валӣ аз қабр, зиёратгоҳ ва айвон иборат аст. Тахмин меравад, ки ин қисматҳои онҳо дар асрҳои XIV-XV сохта шудаанд. Тибқи маълумоти манбаҳои хаттӣ маълум мешавад, ки Шайх Ёрмуҳаммад Валӣ дар соли 1378 вафот кардааст. Аз ин рӯ, гуфтааст, ки бинои мақбараи зерин дар асри XIV сохта шудааст. Дартар утоқҳои сеюм ва чорум, ва аз ҳама охи зиёратгоҳ ва толори намоз сохта шуданд. Деворҳои ғарбӣ ва шарқии гӯрхонаҳои яқум ва дуҷум тоқдоранд, ки таъйиноташон номаълум аст. Дар асрҳои XVI – XVII дар қисмати чанубӣ боз се утоқи дигар сохта шуданд, ки нақши масҷидро иҷро мекарданд.

Ҳамаи утоқҳо гунбазпӯшанд; гунбазҳои гӯрхонаҳои шайх ва писараш бузургтар буда, дар маҷмаъ мавқеи марказиро ишғол мекунанд. Ҳамаи утоқҳо бо дарҳо ба якдигар робита доранд. Утоқҳои дар қисмати чанубӣ сохташуда бе пештоқ мебошанд. Пештоқи утоқи марказӣ сардари баланд ва даромадгоҳи калонтару жарфтар дорад. Он ду дар, ду даромадгоҳ, ду то дахлез ва шашт то хучра дорад. Дар хучраи

марказии оромгоҳ бузургвор бо писараш мадфун аст. Дар атрофи мақбара сангҳои ранга гузошта шудаанд. Дар лавҳаи болои дари мақбара чунин байтҳо сабтҳо шудаанд, ки ифодагари боварии мардум ба қаромати ин шахсияти маъруф, ва маъруф будани ӯ ҳамчун Пири тариқати суфӣ дар

байнашон мебошад. Аз ҳамин хотир ёдгории таърихӣ бо номи мақбараи Шайх Ёрмуҳаммади Валӣ ё бо ибораи Пири Баҳорак маълуму машҳур буда, ҳамасола мардумони зиёд ба зиёрати ин макон меоянд.

Роҳи сафар ба мақбара

Ба ин мавзеъ, ки дар марзи Тоҷикистону Афғонистон воқеъ аст, расидан душвор аст. Яке аз роҳи сафар ба он аз Кӯлоб тавассути қаламрави ноҳияи Восеъ мебошад. Барои расидан ба ин минтақа аз Кӯлоб тақрибан 3 соат лозим аст. Роҳи дигар ба ин минтақа аз Шамсиддин Шохин, (Шӯрообод) меояд. Бо вучуди ин, он аз роҳи асосӣ хеле дур ҷойгир буд. Роҳе, ки ба ин макон мебарад, дар ҳолати хеле бад қарор дорад ва аз боришот осеб дидааст.

ҚИСМИ 2: ОСОРҶО ВА МАКОНҶОИ САЁҶӢ ДАР ВМКБ

Муқаддима

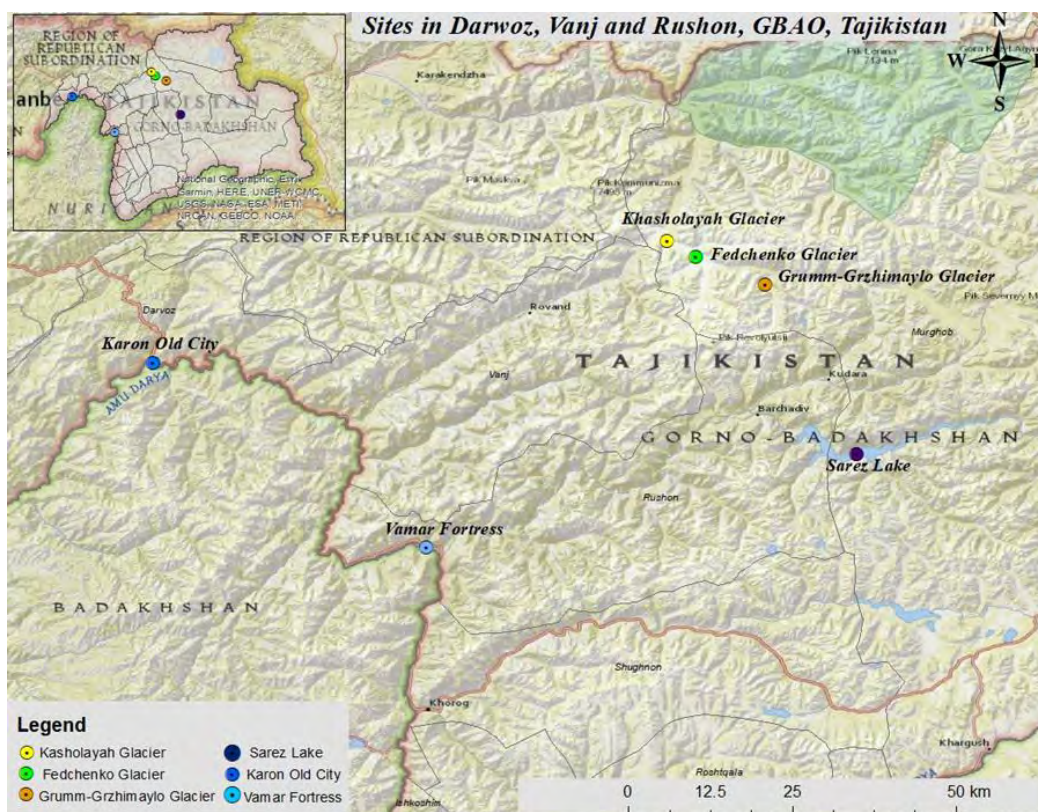
Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ), ки бо номи Помир ё Боми ҷаҳон маъруф аст, минтақаи маконҳои беназири таърихӣ, фарҳангӣ ва табиӣ мебошад. Ин маконҳо аз қалъаҳои бостоние, ки дар роҳи Абрешим дар соҳили дарёи машҳури Оксус сохта шудаанд сар шуда то маъбадҳо, зиёратгоҳҳо, чашмаҳои гарм ва кӯлҳои мусаффоф ва то баъзе аз баландтарин ағбаи роҳ ва қуллаҳои ҷаҳонро дар бар мегиранд. ВМКБ ҳамчун воҳиди маъмурӣ 2 январи соли 1925 аз ҷониби Ҳукумати Шӯравӣ ташкил карда шуд. Воҳиди маъмурии навтаъсис бо назардошти хусусиятҳои фарҳангӣ, забоншиносӣ, тарзи зиндагии сокинони Помир, инчунин мавқеи ҷуғрофӣ ва стратегии минтақаи ҳаммарз бо Афғонистон, Чин таъсис дода шудааст. Айни замон ВМКБ дар шимол бо Ҷумҳурии Қирғизистон, дар шарқ бо Ҷумҳурии Мардумии Чин ва дар ҷануб бо Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ҳамсарҳад аст. ВМКБ аз рӯи масоҳати худ калонтарин вилояти Тоҷикистон буда, 44,5 ҳудуди онро ташкил медиҳад. Бо вучуди ин, он вилояти камаҳолитарин дар кишвар аст. Шумораи аҳолии он тақрибан 226 000 нафарро ташкил медиҳад. ВМКБ аз ҷиҳати ҷуғрофӣ дуртарин минтақаи Тоҷикистон буда, асосан бо Душанбе ва дигар манотиқи Тоҷикистон ва аз шимол бо шаҳри Ўш (Қирғизистон) тавассути шоҳроҳи Помир пайваст аст. Ин шоҳроҳ дар охири асри 19 ва бештар дар даврони шӯравӣ сохта шуда буд. Дар байни Душанбе ва Хоруғ (маркази ВМКБ) хатсайри ҳавоӣ вучуд дорад, аммо бинобар тағйирёбии обу ҳаво мунтазам истифода намешавад.

ВМКБ аз ҷиҳати маъмурӣ ба шаҳри Хоруғ ва ҳафт ноҳия: Шугнон, Рӯшон, Рошқалъаи Ишкошим, Мурғоб, Дарвоз ва Ванҷ тақсим мешавад. Аз ҷиҳати ҷуғрофӣ вилоят ба ду қисм тақсим мешавад: Помири Ғарбӣ ва Шарқи. Ҳудуди Помири Ғарбиро асосан қаторкуҳҳо ва қуллаҳо фаро гирифтаанд, аз ҷумла Исмоили Сомонӣ (7495). Пирияхҳои калонтарини Осиёи Марказӣ, аз қабилҳои Федченко, Грум-Грижимайло дар ин қисмати Помир ҷойгир буда, ҳамчун манбаи асосии оби шохобҳои Панҷ хизмат мекунанд. Водиҳо дар Помири Ғарбӣ дар баландии аз 1500 метр то 3000 аз баҳр ҷойгиранд. Ноҳияҳои воқеъ дар Помири Ғарбӣ аз лиҳози табиат, обу ҳаво ва иқлим аз ҳам тафовут доранд. Ҳавои дар ноҳияи Дарвоз гарм, иқлими мулоим ва табиати ғанӣ буда, имкон медиҳад, ки ҳар навъ мевачот, аз ҷумла анор дар он ҷо руяд. Дар баъзе аз қисмҳои ноҳияҳои Рӯшону ва Шугнон ҳаво нисбатан хунук буда, иқлим хушк шуда, барои нашъунамои дарахтони мевадор ноқулай мебошанд. Иқлим, табиат ва обу ҳавои Помири Шарқӣ аз қисми ғарбӣ ба қуллӣ фарқ мекунад. Помири Шарқӣ аз биёбонҳои

баландкух иборат аст, ки дар ин чо харорати ҳаво пайваста тағъир меёбад. Дар даштҳои пахновари ноҳияҳои Мурғоб ва болооби ноҳияҳои Ишқошим, Шугнон ва Рошқалъа ҳаво одатан хунук ва зимистон саҳту тулонист. Дар Помири Шарқӣ калонтарин кӯлҳои чолибе аз қабили Зоркӯл, Булункӯл, Яшилкӯл ва Қаракӯл чоғиранд. Помири Шарқӣ аз лиҳози бостоншиносӣ аз ғорҳо, ва қабрҳо бой аст, ки пайдоиши онҳо ба давраи палеолит рост меояд. Мавҷудияти қалъаҳои асримиёнагӣ, мавзеъҳои муқаддаси табию фарҳангии қисматҳои Помири Ғарбӣ (Рӯшон, Шугнон, Ванҷ ва Дарвоз) аз осори амалияи ғании дифоъ ва идоракунӣ, русуми ибодат ва тичорате, ки дар Помир ривоч ёфтааст, шаҳодат медиҳанд. ВМКБ макони мардумест, ки бо забонҳои гуногуни эронии бостонии шарқӣ (вахӣ, шугнонӣ, рушонӣ, бартангӣ, рошорвӣ, язгулямӣ ва ринӣ) ҳарф мезананд. Аксари аҳолии ноҳияи Мурғоб қирғиззабонҳо ташкил медиҳанд. Аҳолии Дарвоз ва ноҳияи Ванҷро бо лаҳҷаи мушаххаси забони тоҷикӣ ҳарф мезананд. Сокинони ҳар як ноҳияи ВМКБ мероси ғании фарҳангии ғайримоддӣ доранд, ки тавассути мусиқӣ ва рақс, анъанаи кандакории чуб, хаттотӣ, бофандагӣ, оҳангарӣ, дуредгарӣ, табобат бо гулу гиёҳ ифода ёфтаанд. Дар маҷмӯъ манзараҳои зебои табиӣ, мавзеъҳои қадимӣ ва асримиёнагӣ, мавҷудияти шаклҳои мероси моддӣ ва ғайримоддӣ Бадахшонро макони чолибтарин барои сайёҳон дар Тоҷикистон мегардонад.

Ноҳияи Дарвоз

Қалъаи Хумб аслан ҳамчун қалъаи хурде дар боғ аз ҷониби шоҳи минтақаи мустақили Дарвоз тақрибан дар асри 15 сохта шудааст. Аз он вақт инҷониб он ҳамчун маркази маъмурии ҳокимони Дарвоз хизмат кардааст. Дар замони Шӯравӣ ин деҳа ба маркази ноҳияи Қалъаи Хумб дар дохили ВМКБ табдил ёфт. Дар солҳои охир ин шаҳраки хурд бо бунёди чанд бинои замонавӣ, аз ҷумла меҳмонхонаи панҷситорадори Карон дар солҳои охир ба макони шукуфон табдил ёфтааст. Дар чанд соли охир дар ноҳияи Дарвоз корхонаҳои хурди саноатии коркарди мрамр ва дӯзандагӣ кушода шуданд. Меҳмононе, ки аз Душанбе, Тавилдара ва Хоруғ меоянд, дар ошхонаҳои канори пули марказӣ аз таоми кӯҳистон лаззат мебаранд ва манзараи олиҷаноби дарёи Обихумбвро, ки аз водии Сағирдашт ба дарёи Панҷ мерезад, тамошо мекунанд. Меҳмонон метавонанд дар болои купруки руди Обихумб истода манзараи теппаҳои Афғонистонро тамошо кунанд.

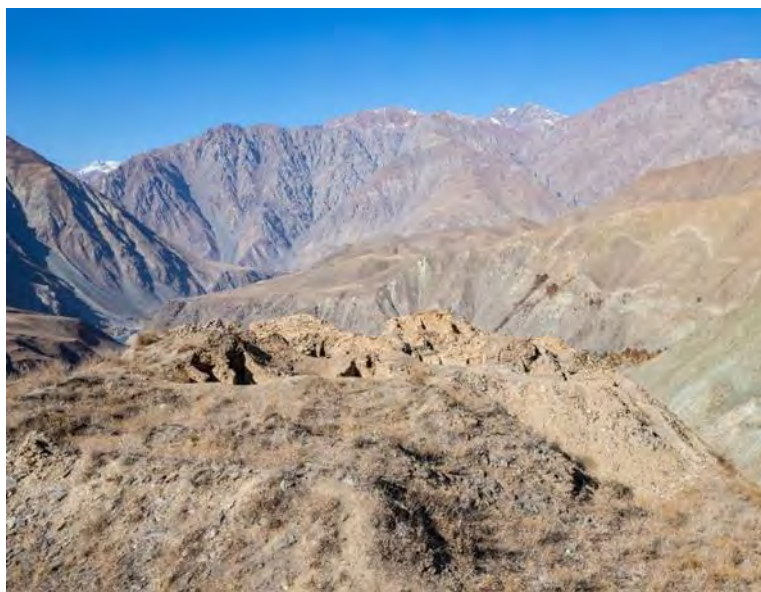

Шаҳраки Қалъаихумб боз якчанд тарабхонаҳо, бозор ва нуқтаи фурӯши сӯзишворӣ дорад. Маркази ноҳияи Дарвоз ҳамчун нуқтаи истироҳат барои онҳое, ки ба Афғонистон сафар мекунанд, хизмат мекунад. Пули болои Панҷ дар масофаи 5 км дуртар аз деҳаи Рузвай чойгир аст. Гузаргоҳи марзӣ то ба наздикӣ боз буд. Саёҳат дар шаҳраки Қалъаи Хумб ва атрофи он,

инчунин дар деҳаҳои наздик ба монанди Йогед яке аз қолибтарин чорабиниҳо барои сайёҳон мебошад. Мардуми маҳаллӣ ба омӯзиши таърихи ин макон, ки дорои потенциали рушди сайёҳӣ дар минтақа мебошад, тавачҷӯҳи хос доранд. Дар гузашта Шоҳроҳи Абрешим аз ноҳияи Дарвоз гузашта онро ба Бадахшон дар шарқ ва Хуталон дар ғарб мепайваст. Дар замони ҳукумати Шуравӣ Қалъаи Ҳумб ба Душанбе тавассути шоҳроҳи Помир пайваст мешуд, ки солҳои 1940 -ум сохта шуда буд. Ин роҳ аз тепаҳои зебои Сағирдашт ва дараҳои ноҳияи Тавилдара гузашта то Душанбе мерасад. Ин роҳ қариб 6 моҳ аз охири тирамоҳ то аввали баҳор баста мешуд ва Дарвозу Бадахшон дар бунбаст қарор мегирифтанд. Инчунин роҳи мазкур дар замони ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон осеб дидааст ва таъмир нашудааст.

Шаҳри Карон

Харобаҳои шаҳри қадимии шаҳри Карон дар деҳаи Рузвай ноҳияи Дарвози ВМКБ дар масофаи 8,5 км аз маркази ноҳия дар баландии 1500-1700 метр аз сатҳи баҳр, 1000 метр дуртар аз деҳаи Рузвай дар кӯҳи Зоик ҷойгир шудаанд. Шаҳри Карон минтақаи табиатан дастнорас ва ҳифзшаванда аст. Бо сабаби бузургии масоҳати ин макон олимони тахмин мезананд, ки дар гузашта он шаҳри шоҳон ва макони ашроф буда, дар он шоҳ, хешовандон, лашкариён, ва хизматгоронаш зиндагӣ мекарданд.

Сарчашмаҳои таърихӣ аз мавҷудияти шаҳри қадими Карон миёна хабар медиҳанд. Аммо, ин макон то ба наздикӣ ҳамчун мероси таърихӣ ва фарҳангӣ ва ҷозиб барои сайёҳон шинохта нашуда буд. Соли 2012 бостоншиносони тоҷик ва рус шаҳри Каронро дар ноҳияи

Дарвоз кашф карданд. Мардуми маҳаллӣ ин ҷойро (Қалъаи кӯҳна меномиданд). Бостоншиносон аллақай дар шаҳри Карон боқимондаҳои маъбади Панҷманораи оташ, маъбадҳои обу шамол, осиеби бодӣ, пораи китоб (эҳтимол китоби муқаддаси зардуштиён) ва чанд бинои маъмуриро кашф кардаанд. Чунин ҳарфиётҳо дао бораи д мавҷуд будани шаҳри қадим дар ин макон гувоҳӣ медиҳанд.

Тарҳи меъмории Карон

Бостоншиносони тоҷик шаҳро ба чаҳор бахш тақсим карда, пешниҳод кардаанд, ки дар қисмати якум ва ҳамвори он майдончаи бозӣ, бурчи оташ, маъбади обӣ ва биноҳои чамъиятӣ ва дижи шоҳона (қаср) мавҷуд бошад. Ҳар яке аз ин қисматҳои бино санъати бойи ва анъанаҳои қадимии меъмории Дарвозро таҷассум мекунанд. Дар қисмати дуввум, дар шимол, дар минтақаи поёнии Верчи биноҳои истиқоматӣ мавҷуд будаанд. Дар қисмати сеюм болои Верчи дафн, макони лошахӯрӣ мавҷуд буд. Дар он ҷо боқимондаҳои се тахт аз сангҳои калон барои дафни мардон, занон ва тифлон мавҷуданд. Дар ин шаҳр дижи шоҳон дар баландии 300 м аз сатҳи об дар марказ ҷойгир будаст.

Бахши чорум Дашти Манора ном дошта ва дар қисмати ҷанубӣ 300 метр поёнтар аз диж ҷойгир аст. Бурче, ки Панҷманор ном дорад, ба бурчи марказӣ пайваست будаст. Дар байни манораҳои шарқӣ, ғарбӣ ва ҷанубӣ аркҳо вучуд доштаст. Аз баски Панҷманор дар болои ҳамвории солибмонанд меистод

онро ба таври рамзӣ ба бинои зардуштӣ меҳисобанд. Тахмини дигари бостоншиносон он аст, ки шояд Панҷманор ҳамчун бинои мусулмонӣ, бурчи азон истифода мешуд. Дар даруни бурч тангае бо сиккаи шоҳи Кушониён Канишкаи III ва пораҳои зарфҳои сафолӣ ёфт шуданд. Кашфиёти дигаре, ки аз тарафи бостоншиносон дар шаҳри Карон бозёфт гардидааст, ин Маъбади об мебошад, ки дар масофаи 65м аз Панҷманор дар бахши ҷанубии пастхамие ба дарозии 90м ва паҳноии 50м ҷой дорад.

Яке аз бозёфтҳои дигари нодире ки дар шаҳри Карон кашф гардид ин лавҳи сангини болои миҳроб мебошад, ки 3м дарозӣ, 1м паҳноӣ ва 60см борагӣ дорад. Ин қадимтарин лавҳ дар дунё мебошад, ки ба бузургдошти Авесто аз шишасанг тарошида шуда аст. Лавҳ пора шуда, дар назди миҳроб меҳобид, ки он аз тарафи таҳкикотчиён ширеш

карда шуда дар чояш монда шудааст. Дар шаҳраки Карон майдони чавгонбози дар бахши шарқии Панҷманор ҷой дошта, 300м дарозӣ ва 70м паҳноӣ доштаст. Майдони чавгонбозии қалъаи кӯҳна ба тамоми меъёрҳои ин бозии миллии чавобгӯ аст. Дар соли 2014 дар ин макон осори расадхона кашф шудааст. Бо назардошти ин бозёфтҳо шаҳри Карон ба рӯйхати мероси нодире фарҳангӣ шомил карда шуд.

Роҳи сафар ба Карон

Ба шаҳри бостонии Карон метавон ба осонӣ аз Қалъаи Хумб, ки маркази ноҳияи Дарвоз аст, расид. Сайёҳон метавонанд бо таксиҳои муштарак одатаи (чипҳои маъмулие) ки аз Душанбе ба Хоруғ мераванд то ноҳияи Дарвоз сафар кунанд. Саёҳоне аз маркази Дарвоз ба самти шарқӣ ба Хоруғ ҳаракат мекунанд, дар масофаи 5 км лавҳаи хурди ҷӯбинро мебинанд. Ин нишона онҳоро ба теппае роҳнамоӣ мекунанд. Маҳз дар ҳамин теппа шаҳри ба қарибӣ кашфшуда ва табиғшудаи Карон ҷойгир аст. Сайёҳоне, ки аз Хоруғ ба Дарвоз сафар мекунанд пас аз шаш соати ҳаракат дар қитъаҳои вайроншудаи шоҳроҳи Помир ба назди ин нишонаи шаҳри Карон мерасанд.

Ноҳияи Ванҷ

Пириahi Федченко

Федченко калонтарин пириahi кӯҳӣ дар чаҳон аст, ки дар шимолу ғарбии Помир ҷойгир аст. Он аз нишебиҳои шимолии қаторкӯҳи Язғлом оғоз шуда, ба нишебии шарқии қаторкӯҳи қуллаи Академияи Илмҳо мерасад. Дарозиаш 77 км, бараш аз 1700 то 3100 м, ва ғафсии сатҳии миёнааш 1000 метр мебошад. Пириah шохаҳои зиёд дорад. Баландтарин нуқтаи пириah 4200 м аст. Дарёи Селдара аз зери пириah ҷорӣ мешавад. Расадхонаи гидрометеорологӣ дар пириah дар баландии 4200 м кор мекунад. Ин пириahi дарозтарин дар чаҳон ба навъи пириahi кӯҳӣ-водӣ тааллуқ дорад. Он аз минтақаи марказии пириahҳои Помир, дар баландии 6200 м сарчашма мегирад. Федченко аз нишебиҳои шимолии қуллаи Коммунаи Париж (6350), қуллаи 26 комиссарони Боку (6848 м) ва нишеби шимолу ғарбии қуллаи Истиқлолият (қаблан қуллаи Инқилоб) (6940 м) сар шуда даҳҳото шохоб дорад. обшавии он сарғаҳи дарёи Сурхоб ва Амударёро ташкил медиҳад. Оби пириah дарёҳои Муқсу, Сурхоб, Вахш ва Амударёро пур намуда дар ниҳоят ба баҳри Арал мепошад.

Акси Пириah аз моҳвора

Пириahро пажӯҳишгари машҳури Осиеи Марказӣ, энтомолог ва сайёҳ Василий Федорович Ошанин (1844-1917) дар соли 1878 кашф кардааст. Ӯ аввалин тадқиқотчи илмӣ аст, ки қадами ӯ ба пояи пириah расидааст. Ошанин экспедицияи илмиро бо номи

Ассотсиатсияи империалии дӯстдорони табиатшиносӣ сарварӣ мекард. Ба ин экспедитсия Федченко, топограф Г.Е. Родионов ва ботаник М.Ч.Невский дохил шуда буданд. Алексей Павлович Федченко (1844-1873), қаторкӯҳи Заалай ва қуллаи Ленинро дар Помир кашф кардааст. Ӯ дар кӯҳҳои Алп ҳангоми саёҳат мефавтад. Ошанин бо кашфиёти аввалинаш пирихро ба номи дӯсташ Алексей Павлович Федченко гузошт. Ошанин ба муносибати кашфи пирих ва ёде аз дӯсташ навиштааст:

«Қирғизҳо онро танҳо Сел меноманд, ки маънои пирихро дорад. Аз ин рӯ, ба он ном додан лозим буд ва ман ин кашфиётамро ба хотираи Алексей Павлович Федченко бахшидаам. Ман мехостам ба дараҷаи хоксорона эҳтироми амиқи худро ба тадқиқоти аҷоибии илмии дӯсти фаромушнашавандаи, ки мо дар шарҳи бисёр масъалаҳои торик дар бораи чуғрофияи таърихи табиии Осиёи Марказӣ аз ӯ қарздорем, баён кунам. Ман мехоҳам, ки номи ӯ то абад бо яке аз бузургтарин пирихҳои баландкӯҳҳои Осиёи Марказӣ пайваст бошад. Ман инро орзу мекунам, зеро ки Алексей Павлович ба омӯзиши падидаҳои пирих таваҷҷӯҳи махсус дошт. Бигзор «пирихи Федченко» дар ояндаи дур ба сайёҳон номи яке аз кашшофи боистеъдод ва боғайраттарини Осиёи Миёнаро хотиррасон кунад. Ҳавзаҳои захишаи пирих 1537 км² -ро фаро гирифта, ба дарёи Муксу, шохоби Вахш ва дарёҳои Амударё ғизо медиҳад.

Ҷазобияти Федченко

Сарфи назар аз баландӣ, ҳарорати паст ва ҳавои нодир, бисёре аз сайёҳон аз саросари ҷаҳон ҳар сол мекушанд пирихи Федченко ё ба истилоҳ гавҳари Тоҷикистонро тамошо кунанд. Пирихи Федченко бо табиати фаромӯшнашавандаи ва тозаии худ ҷолиб аст. Чунин ба назар мерасад, ки ях кӯҳҳои дар маркази водии пирихҳо бударо дар ҷое ки барфҳо об мешаванд фуру мекашад. Пирихи паҳншудаи васеъ як платформаи азимро ташкил медиҳад, ки дар байни онҳо, ки дар миёни онҳо баландтарин қуллаҳои қаторкӯҳҳо мавҷуданд. Бо сабаби мавҷудияти ин пирих дар Помир муқоиса кардани ин минтақа бо Антарктида дурусттар аст. Дар ин ҷо ҳама чиз мавҷуд аст - ях ва кӯҳҳои баланд ба Помир монанд. Фарқият танҳо дар арзи макони ин ду пирих мебошад. Сарфи назар аз ҷойгиршавии худ дурдаст ва биёбони мутлақ, пирихи Федченко макони дӯстдошта ва тамошобарои саёҳонест, ки дар табиати ваҳшӣ сайру гашт карданро дӯст медоранд. Ҳар сайёҳе ки ба ин ҷо сафар мекунад орзӯ дорад, ки пиёда тавассути ағбаҳои барфпӯши зиёда аз 4000 метр рафт дарёҳои тез ва хуноки кӯҳӣ убурро кунанд.

Роҳҳои сафар ба пириҳои Федченко

Саёҳоне ки Душанбе ба Хоруғ тавасути шоҳроҳи Помир сафар мекунанд, бояд дар ҷое, ки дарёи Ванҷоб ба дарёи Панҷ ҷорӣ аз роҳи асосӣ ба тарафи гашта роҳи мошингарди тангтар ва бехатарро то маркази ноҳияи Ванҷ тай кунанд. Онҳо метавонанд дар маркази ноҳия истироҳат кунанд, ки дар он якчанд мағозаҳо ва бозор, меҳмонхонаҳо ва дигар муассисаҳои хидматрасон

мавҷуданд, истироҳат кунанд. Ноҳия Ванҷ бо табиат, заминҳои зебо ва ҳосилхез, меваҳо, хусусан себ ва чормағзҳои худ машҳур аст. Аз маркази ноҳия саёҳон метавонанд бо таксии кироя шуда ё мошини худ ба охири деҳаи ноҳия дар водии Ванҷи Боло, ба деҳаи Пои Мазор расанд ва аз онҷо минбаъд ба сӯи пириҳа бираванд. Роҳи дигар расидан ба пириҳои Федченко аз водии Бартанг мебошад. Инчунин, ба пириҳа аз водии Язгулям, водии Танмас (Кукҷор) ва водии Беландкиик расидан мумкин аст.

Пириҳои Грумм-Грижимайло

Грумм-Гржемайло пириҳест дар водии Помири марказӣ. Он аз пояи қуллаи Инқилоб ва нишебҳои қаторкӯҳи Язгулем сар мешавад. Ин пириҳа пас аз Федченко дуввумин пириҳа калонтарини Помир аст. Пириҳои Грумм-Гржемайло дар водии Танмас, дар Помир ҷойгир аст. Дарозии пириҳа 37 км буда, масоҳати 142,9 кв. км, баландии охири он 3610 метр аст. Қисмати асосии пириҳа дар ҷануби водии Танмас ҷойгир аст, ва бевосита бо қаторкӯҳи гурӯҳи ҷанубии пириҳои Федченко ҳамсарҳад аст.

Пириҳои Грумм-Гржемайло даҳто шоҳоби чап ва панҷ шоҳоби рост дорад. Бисёр шоҳобҳои пириҳои Грумм-Гржемайло, дар навбати худ, аз омезиши якчанд шоҳа ба вучуд омадаанд. Аз замони кашфи худ дар соли 1887 то мушоҳидаҳои муқаммали он дар соли 1928 баландии пириҳа афзоиш ёфтааст. Аз сабаби мавҷуд будани бисёр тарқишҳо ва пирамидаҳо, ки

дар натиҷаи обшавии нобаробар ба вучуд омадаанд, гузаштан аз сатҳи пириях душвор аст. Чараёни кӯтоҳ, вале пуроби пириях ба дарёи Танимас, шохоби дарёи Бартанг чорӣ мешавад.

Дар соли 1887 гурӯҳи муҳаққикон-аъзоёни экспедитсия таҳти роҳбарии Г.Е. Грумм-

Гржемайло водии Танимасро таҳқиқ карда, дар харита забонҳои чанд пирияхро қайд карданд. Соли 1925 муҳаққиқи дигари рус Корженевский ба водии Танмас расид, то ташаққули пирияхҳоро дар наздикии пирияхи Федченко омӯзад. Яке аз ин пирияхҳоро сокинони маҳаллӣ Муз-Кулак номиданд. Ин пирияхро соли 1928 аввалин экспедитсияи Помир пурра омӯхт Дар соли 1928, олмониҳо, аъзои

экспедитсияи Академияи илмҳои СССР, номи пирияхи Муз-Кулакро ба Нотгейминшафт (бо чунин ном дар чанд харитаҳои кӯҳна нишон дода шудаанд) иваз карданд. Соли 1948 Президиуми Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон бо дархости Ҷамъияти географии СССР пирияхи Муз-Кулакро ба номи кашофи он Григорий Евгенович Грумм-Гржемайло гузошт, ки ӯ ин пирияхро дар соли 1887 кашф кард

Роҳҳои сафар ба пирияхи Грумм-Грижимайло

Ҳангоми сафар ба пирияхи Грумм-Грижимайло саёҳон аз тамошои табиати зебои ин минтақа лаззат мебаранд. Дар миёни саёҳон ду хати сайр ба тарафи ин пириях маъмуланд. Роҳи

аввал аз деҳаи Пои Мазори ноҳияи Ванҷ сар шуда то шаҳраки кӯҳнавардон Хрустальный мерасад. Сипас ин роҳи пиёдагард ба пирияхи Хирсон (Медвежий) мебарояд. Пас аз гузаштани пирияхи хирси Хирсон (Медвежий) саёҳон аз истироҳат дар кабудизори пур аз бўи гулҳо ва ҳавои тозаи кӯҳ баҳравар хоҳанд шуд. Онҳо инчунин дигар метавонанд мурғони

кӯҳӣ - ва галаи бузҳои куҳиро тамошо намоянд. Шунидани садои мусиқимонанди навъҳои паранда ки дар болои кӯҳҳо лона мегузоранд барои саёҳон хеле ҷаззоб хоҳад буд. Онҳо метавонанд уқобҳои баландпарвозро дар болои кӯҳҳо тамошо кунанд. Ҳудуди олами наботот, дар назди сангпораҳо, ки дар натиҷаи ҳаракати пирахҳо ба вучуд омадаанд ба поён мерасад. Ин охири минтақаи растаниҳо аст, ки пур аз эделвейс аст.

Хатсайри дигар ба пирахи Грумм-Гржимайло аз деҳаи Пасор дар водии Бартанг оғоз мешавад. Ин роҳи пиёдагарди душворгузар тавасути паироҳаи тани Хафраздара дар муддати 3 рӯз тул мекашад ва то поёни пирах мерасад.

Ноҳияи Рушон

Ноҳияи Рушон бо маркази худ, шаҳраки Вамар макони зебои истироҳатист, махсусан барои саёҳоне ки аз сафари тулонӣ дар роҳи танг ва харобшудаи Дарвоз-Хоруғ хаста мегарданд. Саёҳону мусофирон, метавонанд дар маркази ноҳия истироҳат кунанд ва сафари худро тавасут шоҳроҳи Помир ба Хоруғ идома медиҳанд. Дар ҳамгашти роҳ (развилка) дар охири мавзеи Чангал онҳо метавонанд хатсайри худро таъғир дода ба водии дурдасти Бартанг, рӯй гардонанд. Дар Вамар зиёратгоҳи зебо бо номи Шоҳ-Толиб мавҷуд аст. Атрофи бинои мазор бо чинорҳои зебо ихота шудааст ва он дар соҳили руди Вамардара ҷойгир аст. Дар он тарафи Вамардара оромгоҳи дигаре бо номи Остони Сайид Ҷалол мавҷуд аст. Ин зиёратгоҳҳо ба номи мубаллиғони дини Ислом дар Помир гузошта шудаанд. Мусофирону мардуми маҳаллӣ барои ибодат ва истироҳат ба ин маконҳо меоянд ва оби ширину сарди чашмаро менӯшанд.

Саёҳон инчунин метавонанд ба кӯҳҳо баромада, аз он ҷо манзараи зебои Вамарро тамошо кунанд. Хати уфуқии сабзе ки дар баланди аз миёни кӯҳи Вамар мегузарад канали зебоест, ки заминҳои паҳни деҳаҳои Дерзуду Барушон аз он обёрӣ мегарданд. Дар харсангҳои болои шаҳр харобаҳои манораҳои хурди аз сангҳо сохта шуда мавҷуданд. Инҳо дидбонҳои посбонон буданд, ки дар гузашта сокинони Вамар ва ҳокимони қалъаро аз омадани лашкари душман хабардор мекарданд. Фаёолиятҳои сайёҳӣ дар ин макон аз сайри Вамардара, баромадан ба кӯҳҳо ва тамошои манзараҳои зебо ва сабзи деҳоти гирду атроф сар шаванд. Дар дохили шаҳраки Вамар, меҳмонон метавонанд аз бозори хурд тамошо кунанд, дар марказ дами гирифта сафари худро ба Душанбе ё Хоруғ давом диҳанд, ва ё ба сафари водии дурдасти Бартанг омода шаванд. Ноҳияи Рушон, махсусан Водии Бартанги он макони хунармандон ва

хофизи мумтозу машхур мебошад. Аз ин рӯ, ба сайёҳон тавсия дода мешавад, ки бо деҳаҳои гирду атроф сафар карда аз шунидани мусиқӣ ва тамошои рақси анъанавии Помирӣ лаззат баранд.

Қалъаи Вамар

Қалъаи Вамар яке аз ёдгориҳои боҳашамати таърихӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Қалъаи Вамар дар қисмати ҷанубӣ ва ғарбии шаҳраки Вамар, дар соҳили дарёи Панҷ ҷойгир аст. Шаҳраки Вамар маркази маъмурии ноҳияи Рӯшон дар макони ҳамворе ҷойгир шудааст, ки дарёҳои Бартанг ва дарёи Панҷ дар марзи Тоҷикистон бо Афғонистон ба

ҳам меомезанд. Дар муқоиса бо харобаҳои сершумори қалъаҳои дар Бадахшон ин бино нисбатан нав буда, деворҳои он ба қадри кофӣ ҳифз шудаанд. Дар гузашта, он ҳамчун қароргоҳ, қалъа ва манзили ҳокимони гуногун хидмат мекард. Бостоншиносон санаи сохтмони онро ба асри XIX рабт

медиканд. Дар манбаъҳои маҳаллӣ ба монанди Тарихи Ҳокимони Вамар бошад зикр шудааст, ки ин қалъа чанд аср пеш сохта шудааст. Тибқи ривояте, қалъаи Вамар дар замони зиндагии мубаллиғи дин Шоҳ Толиби Сармаст сохта шудааст, ки зиёратгоҳи ӯ низ дар ҳамин деҳа мавҷуд аст. Қалъа бадтар таъмир карда шудааст. Эҳтимол ҳаст, ки дар ин макон қаблан қалъаи хурдтаре вучуд дошт. Қалъаи калон бошад баъдтар аз ҷониби ҳокими маҳаллӣ (мир) Сулаймонхон дар соли 1843 сохта шудааст. Дар ибтидо қалъа асосан барои мақсадҳои мудофиа хизмат мекард, аммо тадриҷан он ба қароргоҳи ҳукмронии маҳаллӣ ва хориҷиён табдил ёфт.

Тархи меъмории қалъа

Тибқи маълумоти бостоншиносон қаламрави 1,5 гектарро ишғол мекард. Деворҳои қалъа бурҷҳои чоркунҷа мустаҳкам пайваст гардидаанд. Даромадгоҳи қалъа аз тарафи ғарб буд. Деворҳои қалъа аз сангу гил сохта шуда буданд. Барои мустаҳкам кардани дканори берунӣ ва дарунии деворҳо пас аз 50-60 см дар миёни онҳо чубҳоро гузоштаанд. Баландии деворҳо 6 м, ғафсиашон аз поя 7 м ва дар қисмати болоии боло то 3 м аст. дар дохили бинои қалъа хонаҳое ва берун аз он боғҳо мавҷуд буданд. Қисматҳои чубин дар иншоот дар дарун (дарҳо, сутунҳо ва ғайра) бо кандакори бой оро дода шуда буданд. (Бубнова Мира, 2007).

Қалъаи Ватар аз 6 бурҷ, 3 дарвоза ва як тўпхона ва бо деворҳои баландиаш 50 - 60 ва паҳноиаш 7 метр иборат будааст. Дар маркази иншоот чанори азиме ва дар зери он корез мавҷуд буд, ки ба воситаи он обҳои партови қалъа ба берун интиқол меёфт. Ба қалъа инчунин об аз дарёи Панҷ тавасути канали тағизамин (обдӯз) меомад ва дар чоҳи тағизамин чанор мебаромад.

Чунин тарзи иншооти обгузаронӣ дар ҳангоми аз ҳамлаи душманон муҳофизат намудани қалъа хидмати муҳим мекард. Қалъаи Ватар зиндони зеризаминии дуқабата ва боғи бузургу зебоне низ дошт, ки дар он навъҳои гуногуни дарахтони баҳрадор ва сояфкани аз дигар ҷойҳо овардашударо парвариш мекарданд. Дар саҳни пеши қалъа майдони васеъ бо номи Ригақмайдон воқеъ будааст, ки он барои баргузори чорабиниҳои гуногуни идона, аспдавонӣ, чавгонбозӣ, гузарондани гуштингирӣ ва рақсу бозӣ дар маросими Наврӯз, истифода мешуд.

Қалъаи Ватар дар чорроҳаи ду дарё, дар як минтақаи ҳамвор ва мувофиқ барои назорати шоҳаи Роҳи Абрешим, ки Рӯшонро ба қисматҳои дигари Бадахшон мепайвандад бунёд шудааст. Аз замони бунёдаш он ҳамчун манзил ва макони истироҳат барои шоҳони маҳаллӣ ва низомии Шугнон, Рӯшон ва Бартанг хизмат мекунад.

Дарёи Панҷ дар даромадгоҳи Қалъаи Вамар. Манбаъ: Olufsen, O. *The Emir of Bukhara and His Country*. (Nordisk, 1911). p. 79.

Амалдорони аморати Бухоро, бекҳои Рушон ва Шугнон ба болои мардуми маҳаллӣ андозии гарон гузошта онҳоро азобу тороҷ мекарданд. Аз ҳамин сабаб мардуми маҳаллӣ ба намояндагони ва сарбозони ҳокимияти подшоҳии Россия шикоят карданд. Дар аввали асри 20 лашкари Россия дар Помир, намояндагони аморати Бухоро аз қалъа ронданд ва онро ба қароргоҳи худ табдил доданд. Ҳукумати Шӯравӣ, ки дар ноҳияи Рӯшон дар солҳои 1920 ва ибтидои солҳои 30 таъсис ёфт, ин қалъаро ҳамчун идораи шурои қишлоқӣ истифода мебард. Баъдтар сарбозони шӯравӣ қалъаро ба харобазор табдил дода, дар болои манораҳо ва деворҳои он дидбонгоҳи марзӣ мустақар карданд. Дар даврони истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои барқарорсозии Қалъаи Вамар маблағ ҷудо карда, қисман деворҳои қалъаро таъмир кардааст.

Роҳҳои сафар ба Рушон

Роҳи асосие, ки Рӯшонро бо Хоруғ ва Душанбе мепайвандад, шоҳроҳи Помир аст. Сайёҳоне, ки аз шарқ меоянд, метавонанд тавассути роҳи танг ва душворгузар водии Бартанг озими Вамар шаванд. Ин хатсайр танҳо аз моҳи май то октябр кушода аст ва аз ҳамгашти Қароқӯл -Оқташ, то деҳаи Гудара ва аз он поёнтар тавассути дарёи Бартанг то ба Рушон меравад. Шаҳраки Вамар фурудгоҳи хурду зебое дорад, ки дар замони Шӯравӣ ба он тайораи хурди мусофири ва чархболҳои боркашон мунтазам парвоз мекарданд. Ин фурудгоҳ ҳамчунин

хамчун база барои кӯхнавардон, геологҳо ва дигар тадқиқотчиён ки барои кашфи кӯҳҳои Помир Душанбе ба Рӯшон ва аз он ҷо ба Язгулом, Бартанг парвоз мекарданд, истифода мешуд. Бинобар ин сохтмони урдӯгоҳи саёҳӣ дар фурудгоҳи шаҳраки Вазир метавонад онро ба нуқтаи истироҳат ва парвози минбаъда ба нақша гирии сафар ба кӯли Сарез, ва дигар қисматҳои Помир тақдир диҳад.

Водии Бартанг

Бартанг яке аз он водихо ва самтҳоест, ки таваҷҷӯҳи ҳам сайёҳони маҳаллӣ ва ҳам хориҷӣ, олимон ва дӯстдорони саёҳат, табиат ва фарҳангро солҳост ки ба худ кашидаст. Бе сабаб нест, ки нависандаи советии рус Павел Лукнитский навиштааст. «Ҳар ки ба Бартанг сафар на кардаст, Помирро надидаст!» «Кто в Бартанге не бывал, тот Памире не выдал!»¹ Мардуми водии Бартанг тарзи махсуси зиндагиеро пеша намуда, фарҳанги анъанавии ва таҷрибаи аҷдодии рӯзгорро ҳифз кардаанд. Худи сафар намудан ба ин водии дурдаст ба яке аз ҷаҳолиятҳои ҷолиби сайёҳӣ тақдир ёфтааст. Ин водӣ дар дараи Бартанг дар Помири Ғарбӣ, дар байни қаторкӯҳҳои Язгулом ва Рӯшон ҷойгир мебошад.

Табиати водии Бартанг

Аз лиҳози ҷуғрофияи табиӣ, водиро метавон ба ду қисмат поёнӣ ва болоӣ тақсим кард. Деҳоти қисми поёнӣ водии Бартанг дар соҳилҳои ниҳоятан камбари дарё ҷойгиранд. Масоҳати деҳоти дар қисмати болоӣ водӣ ҷойгир шуда фарохтар мебошад.

Обу ҳаво ва табиати ду қисмати водӣ аз ҳам шадидан фарқия мекунад. Дар деҳаҳои поёнӣ дарёи Бартанг ҳарорати ҳаво гармтар аст. Дар деҳоте ки дар водии Бартанги болоӣ қарор доранд иқлими ҳаво хунуктар мебошад. Иқлими мувофиқ ва табиат дар қисмати поёнӣ водӣ ба сокинонашон имкон медиҳад, ки ба боғдорӣ машғул шуда дархтони чормағз, зардолу, себ ва дигар навъҳои меваро парвариш кунанд.

¹ Павел Лукнитский. Путешествии по Памиру. -Москва, 1995.

Дар чанд деҳаи Бартанги боло бошад дарахтони мевадор мавҷуд нестанд, дар ҳоле ки замини он барои кишти ҷав, гандум ва картошка дар заминҳои васеъ мувофиқ аст, ки инчунин ба чорводорӣ - парвариши чорвои калон (гӯсфанд, буз, гов) имкони бузург додааст. Баъзе хонаводаҳо инчунин ба парвариши занбӯри асал ва паррандапарварӣ низ машғул ҳастанд.

Аз деҳаи аввалини водӣ Эмтс сар карда саёҳон тавассути роҳи танг автомобилӣ қад -қади дарёи Бартанг мераванд. Дар 20 километри роҳи автомобилгард дар тарафи рост купрукеро болои дарёи Бартанг мавҷуд аст. Ин купруки деҳаи Қизев аст ки ба ончо танҳо бо роҳи пиёдагард сафар мекунанд. Ин деҳаи хурд дар тарафи рости дарёи Бартанг 10 км дуртар аз роҳи мошингард дар пушти кӯҳе пинҳон аст. Бо вучуди ин, он яке аз ҷолибтарин макон барои сайёҳон дар Помир доништа мешавад.

Табиат ва манзараи Қизев хеле зебо ва шигифтангез аст. Маскунони Қизев бидуни дастрасӣ ба барқ ва роҳи мошин зиндагӣ мекунанд. Саёҳат дар атрофи кӯлҳои булӯр ва дарахтони тӯс дар ин макони дур афтада ба саёҳон як ҳисси ҳамнаво будан ба табиати оромро медиҳад. Ҳангоми расидан ба

деҳаи Спончи маркази Бартанг меҳмонон метавонанд расмҳои петроглиф (нақшҳои руи санги қадимӣ) - ро дар мавзеи Хабарвиф мушоҳида кунанд.

Дар водии Бартанг намудҳои гуногуни зиёратгоҳҳо ва дигар ҷойҳои муқаддас мавҷуданд. Баъзе аз зиёратгоҳҳо танҳо маҷмӯи сангҳои мудаввар мебошанд, ки болои як санги ҳамвор ҷида шудаанд. Мазорҳои дигар бошанд дарахтони арчаҳои азим ва кӯҳна ва чашмаҳои сард мебошанд. Одатан мардуми Бартанг дар ҳар мазор шохи бузи кӯҳиро мегузоранд. Дар дохили баъзе оромгоҳҳо сангҳо мавҷуданд, ки дар нақшҳои пой ва изи қафи даст мавҷуд аст ки ба Ҳазрати Алӣ нисбат дода мешаванд. Дар болои деҳаи Басид дар даруни кӯҳ мазори Ҳочаи Нурриддин, воқеъ гардида, диққати ҳар мусофирро ба худ мекашад. Девори оромгоҳи Ҳочаи Нурриддин аз санг буда боми он бо чуб пушида шудааст. Сутунҳо ва болори чубии ин оромгоҳ бо тарҳи зебо ва гулдор кандакорӣ шудаанд, ки аз маҳорати дуредгарии мардуми ин деҳа хабар медиҳад.

Ривоят маъмул оиди мазори Хоҷа Нуриддин он ҳаст, ки гуё ин марди бузург аз Эрон омадаст ва бо мӯъҷизаи худ аждаҳоҳоро ки мардуми Басидро ба даҳшат меовард, кушт.

Харобаҳои бисёр қалъаҳо дар деҳаҳои Рошорв, Нисур ва Савноб ҳануз ҳам мавҷуд ҳастанд. Дар гузашта мардуми ин деҳаҳо ин қалъаҳоро барои мудофияи худ аз истилои аҷнабиён сохтаанд. Дар деҳаи Нисур дарахти себи аҷиб мебурад, ки соле ду бор мева медиҳад.

Роҳҳои сафар водии Бартанг

Роҳи автомобилгард ягона роҳест, ки водии дурдаст ва душворраси Бартангро ба маркази ноҳияи Рӯшон дар ҷануб мепайвандад. Ин роҳ ба водӣ аз ҷануб аз ҳамгашти деҳаи Вамар мешавад. Роҳи дигари сафар ба водии Бартанг аз шимол аз ҳамгашти Қарокул -Ақташ тавасути ағбаи Кукҷор поин мефарояд. Мавҷудияти остону мазору мақбараҳо дар ҳар деҳаи водии Бартанг аз садоқат, эҳтиром, имони росих ва анъанаи бои динӣ ва қадими фарҳангии маскунони он гувоҳӣ медиҳад. Ривоятҳо оиди ҳар мазори деҳоти Бартанг ба вазифаҳои шифобахшии мазорҳо ва амалҳои ободонӣ ва накукории шахсони барҷастаи таърихӣ, аз ҷумла мубаллиғони динӣ вобаста аст.

Кули Сарез

Нозанин ё Аждаҳои хуфта ва ё нигини кабудӣ Помир! Бо чунин номҳо кӯли Сарез дар миёни мардуми Помир ва берун аз он машҳур аст. Ин кӯл дар қисмати шарқии Помир дар миёни ноҳияҳои Рӯшон ва Мурғоб ҷойгир аст. Дарозии кӯл 55.8 км аст ва баландии мутлақӣ сатҳи 3.263 аст; Паҳноии ҳади ниҳонӣ он 3,3 км ва ҷуқурии он 500 метр мебошад. Номи кул аз деҳаи Сарез бармеояд, ки аҳолии он дар натиҷаи заминҷунбӣ ба минтақаҳои мухталифи Помир муҳоҷир гардидаанд.

Тарихи пайдоиши кӯл

Аввалҳои моҳи феврالی соли 1911 дар шарқи кӯҳҳои Помир заминларзایی шадиде ба амал омад ва дар натиҷаи он кӯҳпораи азиме канда шуда маҷрои дарёи Мурғобро баст. Заминларза деҳаи зебо ва бойи Усойро ба тамоми хароб кард. Тамоми деҳа бо 305 сокини худ дар тағи кӯҳпора гӯр шуданд. Якҷанд деҳаи дигар дар водии Сарез ва наздики он саҳт зарар دیدанд. Кӯли ба вучуд омада батадриҷ то моҳи октябри соли 1911 деҳаи Сарезро ҳам фуру бурд. Гарчанде ки оби дарё аз тағи сарбанди табиӣ чори шудан гирифт дар тӯли солҳо сатҳи оби кӯл баланд гардида дарозии он дар соли 1930 ба 75 км расид.

Аз замони пайдоиши худ то ба ҳол кӯли Сарез бо якҷанд асрор, олимони геолог, ҷуғрофидон, табиатшиносон ва сайёҳони маъмулиро ба тамошо ва кашфи худ ҷалб мекунад. Асрори аввал ин мавҷудияти ривоятҳои зиёду гуногун оиди пайдоиши он мебошад. Деҳаҳои Сарезу Усой деҳаҳои обод буда сокинони он аз ҳисоби чорводорӣ, заминҳои ҳосилхез ва ҷангалзорҳои пуралаф сарватманд буданд. Аз сабаби сарватманд будан онҳо худ бештари вақти худро ба кайфу сафо гузаронда хайру некӣ ва эҳсон ва ибодату намозро аз хотир бароварда буданд. Барои ҳамин ҳам заминчунбӣ рӯй дод то онҳо барои ин амалҳоишон ҷазо бинанд.

Чунин афсонаҳое, ки сабабҳои офатҳои табиӣ бо этиқоди динӣ ва рафтори мардум пайванд мемиранд дар байни мардуми Помир зиёданд. Ҳикмати нуҳуфтае ин ривоятҳо одамонро ба саховат, дастгирӣ намудани ҳамдигар ва зиндагии ором дар минтақаҳои хатарнон кӯҳӣ даъват менамоянд. Сайёҳони аврупоӣ, ки пеш аз соли 1911 ба Сарез ташриф оварданд

қайд мекунамд ки деҳаҳои Сарез дорои даҳҳо хонавод буда аз ҳисоби чорводорӣ ва ғалакорӣ дар нисбат ба сокинони деҳаҳои дигар дар водии Бартанг зиндагии хубтаре доштанд. Асрори дигар ва ҷозиби кӯли Сарез тадқиқоти нотамоми он мебошад, ки аз замони пайдоишаш сар шуда буд. Ҳукумати подшоҳии Россия олимони зиёдро барои кашфи кули Сарез сафарбар намуда сокини деҳаи Нисурро ҳамчун дидбон барои сатчидани сатҳи об дар ҳар сол мувазаф кард. Ҳукумати пуриктидори Шуравӣ сармояи азимеро барои тадқиқи Сарез чудо намуда, стансияи обухавосанҷии Ирхтро барои санҷиши иқлим ва сатҳи оби кӯл таъсис дод.

Тадқиқоти босуръати Сарез баъди пош хурдани Иттигоди Шуравӣ қатъ шуд. Омӯзише, ки бо маблағгузори донорҳои байналмилалӣ ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир гузаронда шудаанд ҳанӯз ба хулосаи амиқе оиди эҳтимолият канда шудани сарбанди Усой ва пешгирии хавфи кӯл нарасидаанд. Хулоса тадқиқоти илмӣ ҳануз асрор ва иқтидори аждаҳо ва нозани хуфтаре ҳанӯз ҳал накардааст. Гузоришҳое ки дар матбуот паҳн мешаванд аз воқеъияти илмӣ дур буда хавфи кӯлро аз потенциали истифодаи он барои рушд зиётар нишон медиҳанд. Асрори охирин ин худи сафари душвор ва расидан ба кӯли Сарез мебошад.

Роҳҳои сафар ба кӯли Сарез

Якчанд роҳҳо ба кӯли Сарез мебароянд. Аввалин ва машҳуртарин масир аз деҳаи Барчидеви водии Бартанги болоӣ, ки дар масофаи 200 км аз Хоруғ ва 140 км аз маркази ноҳияи Рӯшон воқеъ аст, оғоз меёбад. Роҳи мошин то деҳаи Барчидев меравад ва аз он ҷо то кӯли Сарез пиёда баромадан зарур аст, ки барои он то 9-10 соат вақт лозим аст. Роҳи пиёдагардӣ аз рӯдхонаи Мурғоб мегузарад ва ба сарбанди васеи табиӣ Усой мерасад.

Дар зери ин сарбанд, деҳаи зебо дар соли 1911 дафн карда шуд. Пас аз тамошои кӯли Сарез меҳмонон метавонанд аз ҳамин роҳ ба Барчидиф баргарданд. Меҳмонон метавонанд

пиёдагардӣ ва сайру гаштро дар атрофи кӯл то Ирхт, ки истгоҳи метеорологӣ ҷойгир аст, идома диҳанд. Онҳо инчунин метавонанд қайро барои убури кӯл истифода баранд ё шабонгоҳ дар соҳили дарё истанд. Онҳо инчунин метавонанд сайро дар канори дарёи Лангар то Вухинч (номи чарогоҳ) идома диҳанд ва аз Учкул (се кӯл) тавасути ағбаи Лангар ё кӯли Чапдаркул гузашта, ба деҳаҳои Булункул ё Бачори ноҳияи Шуғнон расанд.

Роҳи дуҷуми пиёдагардӣ ё кӯҳнавардӣ ба Сарез аз деҳаҳои Булункул, Бачор ё Бардара оғоз ёфта, дар Вухинч (номи чарогоҳ) якҷо мешаванд. Аз он ҷо ин роҳ ба сӯи Ирхт ва кӯли Сарез фуруд меояд. Роҳи сеюм ва аз Ҳама камтар гирифташуда аз ҷониби Мурғоб тавасути рӯдхонаи Мурғоб, ба Сарез меояд. Ин роҳ то замоне ки деҳаҳои Сарез Усой обод буданд мунтазам истифода мешуд.

Ноҳияҳои Шугнону Роштқалъа

Кофирқалъа ва Оташкадаҳои Боғев

Кофирқалъаи Боғев дар деҳаи Боғеви водии Сучон (Ғунд)-и ноҳияи Шугнони ВМКБ 30 км аз маркази вилояти Бадахшон дар самти шарқу ҷануб дар он ҷое, ки рӯди Боғевдара ба дарёи Ғунд мерезад ҷойгир аст. Қалъа дар баландии 2390 метр аз сатҳи баҳр дар қисмати ҷанубу ғарбии деҳаи Боғев дар болои шахи калону баланд, воқеъ мебошад. Ҳангоми

расидани ба деҳаи Боғев тавасути роҳи мошингарди асосии Хоруғ- Ғунд ин шахи калон дарав ба ҷашм мерасад ва диққати касро ба худ ҷалб мекунад. Кофирқалъа дар ҷойи ниҳоят қуллайи барои қалъасозӣ сохта шудааст. Аз се тарафи он ба ин шахи баланд баромадан тамоман ғайриимкон аст.

Аз тарафи Боғевдара бошад он девори ғавс дорои манораю дидбонгоҳҳо ва тиркашҳо дорад, ки иқтидори пурраи муҳофизат карданро доштааст. Ин қалъа ибодатгоҳ ба шумор мерафт, зеро ки дар онҷо оташкадаҳои оташпарастон сохта шудааст, ки то кунун зердеворҳои онҳо боқӣ мондаанд. Ин оташкадаҳо дар ду майдончаи на он қадар калон майдончаи боло ва поён ҷойгиранд. Як оташкадаҳо дар шакли доира сохта шудааст. Дар миёни он оташдони доирашакл сохта шудааст. Маъбадҳои оташи Помир «кушода» будаанд ва дар худ болопӯш (бом) нашофтаанд.

Ин яке аз хусусиятҳои хоси фарқкунандаи оташкадаҳои Помир аз оташкадаҳои маъруфи Зардуштиён будааст. Кофарқалъаи Сучон ҳамчун қалъаи назоратӣ корвони тичоратии “Роҳи Абрешим” ва рафтуомади одамонро назорат карааст. Дар наздикии қалъа дар мавзеи ҳозираи Шошиндаҳт корвонсароӣе вучуд доштааст. Аз ин ҷо бармеояд, ки ин қалъа дар яке аз “Роҳҳои Абрешим”-и ҷойгир буда роҳи корвонро назорат мекардааст. БА воситаи Шуғнон роҳи асоси аз Шарк (Сариқул) ба Ғарб (Балх) мегузашт, ки он яке аз шоҳи роҳҳои корвонгузари Помир буд.

Кофирқалъаи Боғев дар даромадгоҳи дараи Ғунд дар як ҷойи ниҳоят қулайи назорати ҷойгир буд, ки даромадани корвонро ба ин дара назорат мекард. Ин қалъа вазифаи сигналдиҳӣ огоҳкунӣ доштааст. Азбаски вай дар даромадгоҳи водии Сучону дараи Ғунд ҷойгир буд, агар шуду душман меомад ё таҳдиду хатари ҳучум пайдо

мешуд, агар шабона бошад дар болои қалъа дарав оташ дар мегиронданд ва агар рӯзона бошад онҳо бо дуди ғавсу намоён дидбонгоҳҳою қалъаҳое, ки баъди Боғев дар дохили дараи Ғунд астанду намоёнанд (ҳамаи қалъаҳою дидбонгоҳҳоро дар дара ё водӣ дар ҷое интиҳоб мекарданд, ки онҳо пай дар пай аз аввал то охир барои ҳамдигар намоён буданд) огоҳ мекард.

Тибқи маълумотҳои шифоҳӣ бо интишорёбии дини ислом замоне, ки Кофирқалъаи Боғев мавқеашро аз даст дод ва аз баски Сучон дар роҳи корвонгузар воқеъ буд, бисёр вақтҳо душманони раҳгузар аҳолиро ба асорат гирифта чун ғулом мефурӯхтанд. Барои ҳамин аҳолии маҳаллӣ ҳангоми киштукор ва ҳосил ғундорӣ ягон касро ҳамчун назоратчии роҳ болои хоросанги қалъа таъин мекарданду, дигарон ба киштукор маш ғул мешуданд. Олимони ватани қайд кардаанд, ки номи деҳа бо оташкадаи Боғев алоқаманд буда, калимаи Боғев аз калимаи қадими ориёи «Баға» гирифта шуда, маънояш «ҷойи парастии Худо» ё «Зиёратгоҳи Худо»

мебошад. Аз чиҳати он ки дар ин қалъаҳо аҳолии муқимӣ паноҳ ёфта, аз мусулмон шудан саркашӣ мекарданд, мусулмонҳо ин ҷойҳоро “кофарқалъа” ном бурданд.

Роҳҳои сафар ба Кофарқалъа

Агар аз Хоруғ ба тарафи Боғев ҳаракат кунанд, баъд аз гузаштан аз мактаби деҳаи Боғев дар хамгашт ба тарафи рост, ки каме кутали начандон баланд дорад баромада ба тарафи ғарбӣ қад-қади роҳи мошингарди деҳа тахминан 1-2 км ҳаракат карда ба таги қалъа аз самти ғарбӣ мерасанд. Аз роҳи мошингард то баромадан ба қалъа роҳи хурди пиёдагард аст, ки то қабристонии умумии деҳа обод асту аз онҷо то ба қалъа баромадан барои саёҳон бояд роҳи махсуси зинапоядор сохта шавад.

Дурумқӯл

Ин кӯли зебо тақрибан дар 80-километрии шарқи шаҳри Хоруғ ва 38 километр аз маркази ноҳияи Роштқалъа ҷойгир аст. Меҳмонон метавонанд саёҳати худро бо мошин то деҳаи Дурум идома дода аз он ҷо пиёда то кӯл сайругашт кунанд. Дурумқӯл дар баландии 3345 м аз сатҳи баҳр ҷойгир аст. Ин кӯл замоне баста шуд, ки маҷрои дарёҳои Дурумдара ва Шоҳдара баста шуд. Иқлими Дурумқӯл нимхушк аст. Дарозии кӯл 3,5 км, паҳнӣ 200 - 300 метр ва умқи максималии он 45 метр мебошад.

Афсонаи ҷолибе дар байни аҳолии маҳаллӣ дар бораи пайдоиши ин кӯл паҳн шудааст. Дар гузашта, дар он ҷое, ки ҳоло кӯл ҷойгир аст, деҳае буд. Мардуми ин деҳа тарзи ҳаёти боҳашамат доштанд валекин ба дин боварӣ надоштанд. Рӯзе як марди камбағал бо либоси фарсуда ба деҳа меояд. Мардуми деҳа ин дарवेशи аҷибро (марди камбағал) масхара мекарданд. Фақат танҳо як пиразан буд, ки мардро ба хонаи худ бурд ва бо орди осиеб ва шири буз ғизо дод. Вақте ки марди ғариб ширро менӯшид, ба пиразан гуфт, ки ашъашро гирифта, ҳамон бегоҳ аз деҳа барояд. Марди ғариб инчунин ба пиразан гуфт, ки ба қуллаи кӯҳ баромада, сӯхбаташонро махфӣ нигоҳ дорад. Пиразан бузашро гирифта ба қуллаи кӯҳ баромад. Дар поёнтар деҳаи дигаре бо номи Луждир ҷойгир буд (номи дигараш Кирбала) бу. Дар он деҳа Турсун ном марди қирғизе бо чил писараш зиндагӣ мекард. Шуғли асосии онҳо ғоратгарӣ буданд. Вақте ки субҳ пиразан бедор шуд, ба ҷои деҳааш кӯлеро дид. Деҳаи Лучдир зери сел ва Сечд зери об буданд. Ҷое, ки кампир ба болои он баромад, акнун номи ӯро Гаваржир (санги Гавар) меноманд. Дар паҳлӯи Гаваржир, санге ҳаст, ки ба хурӯс шабоҳат дорад. Тибқи афсонаҳо Гавар шом ба кӯҳ баромад. Субҳ, деҳа зери об рафт ва ӯ бо хурӯс дар дохили табақи

чӯбӣ ба сӯи ӯ шиномекард. Хурӯс ба кӯҳ баромада, ба санг мубаддал гашт. Ин нишона ва оқибати бади мардум ва хатогиҳои он аст, ки деҳаи онҳоро ба кӯл табдил доданд.

Се зиёратгоҳ дар деҳаи Драм ҷойгиранд. Яке аз онҳоро оромгоҳи Шоҳ Абдоли Валӣ меноманд. Дурумкул яке аз

мавзеъҳои дӯстдоштаи меҳмонон, аз ҷумла барои хоҳишмандони моҳидорӣ мебошад. Дар гирд ва атрофи кӯл паррандаҳои мухталифе лона доранд. Кӯл ва гирду атрофи он аз ҷониби ташкилоти ҷаҳонии BirdLife International ҳамчун минтақаи муҳими паррандаҳо муайян карда

Дурумкул вучуд дорад. Бо раҳнашудани ин кӯл хатари таҳти обмондани деҳаҳои водии Шохдара (ноҳияи Роштқалъа) аз миён нарафтааст. Дар деҳаи Друм се остон ҳастанд, ки якеаш остони Шоҳ Абдоли Валӣ ном дорад. Ин зиёратгоҳ аз ду ғор иборат аст, ки тибқи ривоят Имом Муҳаммад Боқир, имоми панҷуми

исломи шиъа паноҳ бурдааст.

Табиати кӯл

Ин кӯл ба ҳудуди Помири Ғарбӣ, ноҳияи Роштқалъа шомил аст. Олами набототи он ҷо он қадар бой нест. Замине, ки дар он кӯл ҷойгир аст, биёбони даштӣ аст, ки аз он явшон пур шудааст. буттаҳои нимтайёр: терескен хокистарӣ, явшани гулбарг. Дар ин ҷо, биёбонҳо бениҳоят тунук буда, ба миқдори хеле кам хӯроки хӯрока медиханд. Аммо аз сабаби тобоварии хушк ва сардиҳои шадид алафҳо ҳатто дар фасли зимистон ҳосиятҳои ғизоии худро гум намеkunанд. Аз сабаби он, ки кӯл дар баландии баланд ҷойгир аст, фаунаи он низ он қадар гуногун нест.

Сафар ба кӯл

Барои расидан ба Дурумқул, меҳмон метавонад ба ин макон тавассути роҳи пайвастаи Хоруғ ва Роштқалъа сафар кунад. Ба Дурумқул инчунин тавассути пиёда аз деҳаи Вранги Ишкошим расидан мумкин аст. Роҳе ҳаст, ки аз қалъаи хурду миёна дар Шоҳбувад мегузарад. Роҳи пиёдагарди ҳам вучуд дорад, ки аз Шоҳбувад

тавассути ағбаи Вранг то Вахон меравад. Сипас роҳ ба водии Ҷавшанғоз мебарояд ва ба меҳмонон аввалин манзараҳои Қуллаи Карл Маркс (6723м) ва Қуллаи Энгелсро (6510м) пешкаш мекунад.

Ноҳияи Ишкошим

Ҳангоми сафар аз Хоруғ ба маркази ноҳияи Ишкошим саёҳон аз мавҷудияти ёдгориҳои пайдарпайи таърихӣ ва нодири табиат дар қад-қади Роҳи бостонии абрешим ва дар соҳили дарёи машҳури Панҷ ба ҳайрат меоянд. Қалъаҳо, маъбадҳо ва мавзеъҳои табиие ки дар ноҳияи Ишкошим мавҷуданд шохиди бархурди тамаддунҳои гуногун ва динҳои буддоӣ, зардуштӣ, ислом) мебошанд. Онҳо инчунин ҳамчун нуқтаҳои тиҷорат, ки дар даврони империяҳои Кушонӣ, Ҳайтолиён ва арабҳо ривоч ёфта буд хидмат мекарданд. Дар миёни ин осорҳои мазору мақбараҳои шҳасиятҳои маъруфи ҷаҳони ислом, чашмаҳои муқаддасу гарм, кӯҳҳои пурғановат мавҷуд мебошанд. Аксарияти ин ёдгориҳо ва маконҳои табиӣ дар роҳи автомобилгарде, ки Хоруғро ба маркази ноҳияи Ишкошим мепайвандад, ба ҳам наздик ҷойгир шудаанд.

Гармчашма

Гармчашма яке аз маъмултарин чашмаи гарми шифохобаш ва истироҳатгоҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Ин чашма дар самти ҷанубу шарқии Помир дар н. Ишкошим дар баландии 2529 метр (2325 м) аз сатҳи баҳр ва 48 км аз маркази ВМКБ ш. Хоруғ дар самти шарқ дар ноҳияи Ишкошим ҷойгир аст. Аз маркази ноҳия то чашма 73 км аст. Аз ҳамгашти роҳи асосии мошингард то чашма 7-8 км роҳи мошингард аст. Ин роҳи мошингард кӯтали начандон баланд дорад.

Хусусиятҳои хоси табиӣ Гармчашма

Оби чашма дар таркиби худ сулфиди карбонат, хлорид-гидрокарбонат, кремнийи натрий дорад. Таркиби сулфиди гидроген дар об 170 мг / л аст. Ҳарорати миёнаи об 59 ° С Минерализатсияи умумӣ ба 3,0 - 3,3 г / л мерасад. Оби чашми барои табобат кардани дардҳои пӯст (псориаз) дилураг, бемории асабӣ ва генетикологӣ фоида дорад. Иқлими Гармчашма дар тобистон ҳавои хушкӣ форама ва камбориш буда, боди суст мезавад. Таркиби ҳавояш аз

ионҳои манфӣ бой буда, фазои софубегубор дорад. Ҳарорати миёнаи солонаи ҳаво 6,70 °С буда дар тобистон 160 °С, дар зимистон 6,60 °С мебошад. Ҳавои аз Ҳама гармтарин 35 °С, ҳавои хунуктаринаш 32 °С мебошад. Чашма дар маркази деҳаи Гармчашма ҷойгир буда, санаторияи давлатӣ ба шумор меравад. Ин санатория соли 1957 дар он ҷое, ки оби гарм аз

замин мебарояд сохта шудааст. Дар гирду атрофи чашма меҳмонхонаҳои замонавӣ, ошхонаҳо, хонаҳои истиқоматӣ сохта шудаанд. Дар назди чашма аниқтараш аз ақиб ҳавзҳои он ғорҳои начандон калон астанд, ки дар дохилашон оҳаксанги сафеди хушк аст, ки онро маризон ҳамчун дору бо худ гирифта мебаранд. Дар натиҷаи кофтани гирифтани оҳаксанги хушк, дар камари теппаи чашма ғорҳо пайдо

шудаанд.

Ривоятҳо оид ба Гармчашма

Дар миёни мардум ривояте дар шаклҳои гуногун боқӣ мондааст, ки тибқи он ин чашма ба таври мӯъҷизавӣ пайдо шудааст. Мувофиқи яке аз шаклҳои ривоят дар он ҷойе, ки ҳозир чашма аст аждаҳор ё алмастие маскун будааст. Бо амри Худованд ду шахси бузургу қароматӣ аз кӯҳи Чилмеҳроб зухур мекунанд. Яке аз он шахсон Пури Шох ном доштааст. Пури Шох ба шахси дигар гуфтааст, ки шумо дар инҷо монеду ман барои куштани аждаҳор меравам. Агар шуду дуди сиёҳ барояд донед, ки ман мағлуб шудам вале агар дуди сабз донед, ки ман аждаҳорро куштаам. Сипас шамшерро гирифта ба ҷанги аждаҳор меравад. Баъди чанд муддат мебинанд, ки аз маскани аждаҳор дуди сабз мебарояд. Мефаҳманд, ки Пури Шох аждаҳорро куштааст. Дар натиҷаи куштани аждаҳор шамшер ва либоси Пури Шох хунолуд мешавад. Барои шустани шамшеру либосаш дар ин мавзё катраи обе набудааст. Пури Шох бо шамшер ба санги калон мезанад. Санг ду ним мешавад ва аз дохили шикофи оби гарм (Гармчашма) фавора зада мебарояд. Санги начандон калони даврашаклро гирифта онро ба собун табдил

медихадва бо он Пури Шоҳ шамшеру либоси худро шуста тоза карда боз ғайб мезанад. Собунаш боз ба санги кулула табдил меёбад, ки то кунун дар остон онро мондаанд. Аз ҳамон давра ин чашма пайдо шудааст ва мардуми сокини гирду атрофи ин чашма дар он чойи санге, ки Пури Шоҳ бо шамшер задааст ба зиёратгоҳ табдил додаанд ва ин зиёратгоҳ (остон) то кунун бо номи Пури Шоҳ маъруф аст.

Роҳҳои сафар ба Гармчашма

Ба Гармчашма тавассути такси ё микроавтобуси маҳаллӣ, ки аз Хоруғ ба Ишкошим меравад, метавон ба осонӣ расид. Меҳмононе, ки аз Мурғоб мераванд, метавонанд ба осоишгоҳ аз роҳи мошингарде, ки аз Мурғоб тавасути Ишкошим ба Гармчашма оянд.

Қалъаи Қаҳ-Қаҳа

Қаҳ-Қаҳаи ноҳияи Ишкошим аз маркази ВМКБ шаҳри Хоруғ дар масофаи 115 км, аз маркази ноҳия дар масофаи 5 км дар самти чанубу шарқи дар баландии 2642 метр аз сатҳи

бахр чойгир буда, мавқеи чойгиршавиаш чунин аст.

Қалъаи Қаҳ-Қаҳа яке аз калонтарин қалъаҳои ВМКБ ба шумор меравад. Қалъа дар болои шахи калону баланд сохта шудааст. Аз ин баланди манзараи зебои деҳаҳои гирду атрофи қалъа Вахони ҳар ду соҳил

(Тоҷикистону Афғонистон) дида мешавад.

Тарҳи меъмории қалъа

Қалъа аз сангу хишти маҳаллӣ сохта шудааст. Аниқтараш зербунёди қалъа аз санг сохта шудааст. Дарозии қалъа аз ғарб ба шарқ 675 метр аз чануб ба шимол 225 метр ташкил мекунад. Қалъа аз 56 манораҳои доирашакл иборат аст, ки онҳо вазифаи дидбонгоҳиро иҷро мекарданд. Деворҳои қалъаю манораҳои он аз тиркашҳои зиёд иборат астанд. Дар девори тарафи чануби ғарбии қалъа хиштхоро тарзе гузоштаанд, ки он ба нақши «шӯлаи офтоб» монанд аст. Қалъа аз нигоҳи сохти архитектурию сохтмонаш хеле ҷоллиби

диққат аст. Аз чумла манорае, ки дар қисмати чанубу шарқии қалъа ҷойгир аст тиркашҳои стрелкамонанд дорад, ҷоллиб аст. Калон будани ҳаҷми хиштҳои қалъа (40 X 28 X 10 см, 27 x 27 x 5 см) аз қадим будани сохтмони он шаҳодат медиҳад. Аз рӯи сохту шакли хиштҳои қалъа, ва бозёфти кузапораҳои кулолӣ, муҳаққикон муайян кардаанд, сохтмони қалъаи Қаҳ-Қаҳа дар давраи Кушониён идома ёфтааст.

Ривояти Қаҳ-қаҳа

Бештари муҳаққикон дар асоси ривоятҳои мардумӣ ин қалъаро ба «сиёҳпушон» нисбат додаанд. Дар назди қалъаи Қаҳ-Қаҳа дар шафати роҳ остон ва осорхонаи Шоҳи Мардон (Ҳазрати Алӣ) аст. Тибқи тасаввурот ва ривоятҳои мардумӣ ҳокими қалъаи Қаҳ-Қаҳа, Қаҳ-Қаҳа ном шахси азимчусса будааст. Онҳо ду бародару ду хоҳар будаанд. Қаҳ-Қаҳа дар қалъаи Қаҳ-Қаҳа, бародараш Зангибор дар

қалъаҳои Ямчун ва Исор, як хоҳарашон Зулҳумор дар қалъаи Зулҳумори назди Ямчун ва хоҳари дигарашон Зулҳашам дар қалъаи сиёҳпуштаи Ваҳони Афғонистон ҳоким будаанд. Онҳо кофир ва сиёҳпуш будаанд ва мардумро зулму ситам кардаанд. Ҳазрати Алӣ бо писаронаш Ҳасан ва Ҳусайн ба ҳайси бозаргон омада бо кӯмаки вазири Қаҳ-Қаҳа Мубошир ворида қалъа мешавад. Байни паҳлавонони Қаҳ-Қаҳа ва Ҳазрати Алӣ мусобиқа дар се намуд мусобиқа мешавад. Ҳазрати Алӣ ва писаронаш ғолиб меоянд. Ҳазрати Алӣ Қаҳ-Қаҳаро ба ислом даъват мекунад. Қаҳ-Қаҳа даъваташро напазируфта бо ӯ ба ҷанг медарояд. Ҳазрати Алӣ Қаҳ-Қаҳаро мекушад. Як қисми сокинон исломро қабул мекунанд ва он қисмате, ки дини исломро қабул намекунанд ба Кофаристон (Нуристон) кунуни рафта сокини он минтақа мегарданд. Бояд ёдовар шуд, ки бо номи Қаҳ-Қаҳа ду то қалъа дар Истаравшани вилояти Суғд, як қалъаи дигар айнан бо ин ном дар Санглеҷи Афғонистон боқӣ мондаанд.

Роҳҳои сафар ба қалъа

Қалъаи Қаҳқаҳа дар роҳи асосии мошингарде ки шаҳри Хоруғро бо ноҳияи Ишкошим пайваст мекунанд ҷойгир аст. Сайёҳоне ки ба тамошои ин макон мераванд метавонанд аз таксӣ ё нақлиёти ҷамъиятӣ истифода кунанд. Ба қалъа инчунин тавассути сафар аз Мурғоб то маркази Ишкошим расидан мумкин аст. Ишкошим як шаҳраки сарҳадист дар назди пуле ки Тоҷикистону Афғонистонро мепайвандад. Аз ин рӯ сайёҳон ки аз тарафи Афғонистон меоянд метавонанд ба қалъа ворид шаванд.

Чашмаи Биби Фотимаи Захро

Чашмаи Биби Фотимаи Захро дар масофаи кӯтоҳе аз деҳаи Ямчуни ноҳияи Ишкошим дар баландии 3,025 метр бо координатаҳои зерини ҷуғрофӣ (36.585934 N, 72.154901 E) ҷойгир аст. Он 83 км аз маркази ноҳияи Ишкошим ва 200 км дуртар аз шаҳри Хоруғ, маркази ВМКБ ҷойгир аст. Чашмаи гарми Биби Фотима Захро мӯъҷизаи табиати хуноки Бадахшон аст. Чашмаи дорои оби софи булӯр, ки аз пиряхҳои қуллаҳои мешоранд дар миёни дарахтон ҷойгир шудааст. Ҳангоми даромадан чашмаи гарм, гуё ҳайкали азими зане намудор мешавад, ки аз сина, шикам ва остинҳояш об меравад. Батни зан раста ба чашма аст. Ҳангоми ворид шудан ба батни кӯҳ ғори обӣ пайдо мешавад, ки ба одамон одатан эҳсосоти гуногун медиҳад. Баъзеҳо ҳавзи чашмаро ҳамчун макони даҳшатбор бо фазои тамоман дигар тавсиф мекунанд, ки на ҳама таҳаммул карда метавонанд. Дигарон онро бо халидани чизе дар бадани худ тавсиф мекунанд, дар ҳоле ки баъзе одамон наметавонанд ба он дохил шаванд. Дар миёни мардум чунин расме шудааст, ки танҳо касе бо ҳавзи чашма дохил шуда метавонад, агар хоҳишу муроди худро дар хотир дорад. Ё бояд онро дар бораи хотир дошта дар борааш фикр кунад ва бояд санги ночизро гирад. Агар ӯ муваффақ шавад ва сангро ёбад, хоҳиши ӯ албатта амалӣ хоҳад шуд. Асосан занони безурёт ба ин макон ба мурод меоянд ва хоҳиш менамоянд то дучон гашта соҳиби фарзанд шаванд. Ҳаҷми оби чашмаи гарм 5-8 литр дар як сония, унсурҳои кимиёвӣ 0,7 грамм дар як литр аст. Об дорои микроэлементҳо ба монанди литий, никел, бром, молибден ва радон мебошад. Дар муқоиса бо дигар чашмаи гарми маъруфи ба монанди Гармчашма, ки обаш пур аз минералҳо ва хеле лой аст, чашмаи гармии Биби Фотимаи Захро оби тоза дорад.

Ривояти Биби Фотимаи Захро

Ба истиснои хосиятҳои шифобахши худ, чашмаи Биби Фотимаи Захро аз сабаби робитаи номи худ бо Ҳазрати Фотим духтари Ҳазрати Пайғамбар Муҳаммад дар байни мардуми маҳаллӣ, сайёҳон ва мусалмонони ҷаҳон маъмул ва муқаддас аст. Дар бораи пайдоиши ин чашма

ривоятҳои гуногун мавҷуданд, ки ҳамашон ба Биби Фотимаи Захро марбутанд. Тибқи ривояти маъмуле чашма дар натиҷаи ҷанги миёни Ҳазрати Алӣ-чаҳорумин халифаи Ислом, домоди Ҳазрати Пайғамбар ва ҳокимони қалъаи Ямчун, Қаҳ-Қаҳқа ва Исор ба вучуд омадаст. Чунин мегуянд, ки пас аз ин ҷанг Алӣ мехост тана ва пӯшоки худро аз хун пок кунад, ва онро саҳт ба шахи санг

мезад. Дар ҳол санг пора шуда аз онҷо оби гарм фаввора зада мебарояд. Аз он вақт баъд оби гарм ҳамчун чашма аз сӯроҳ берун меояд. Сипас Биби Фотимаи Захро ба соҳили чашма омад ва остинҳояшро барои шустани онҳо кушод; ҳамин тавр, чашма ба остинҳо монанд шуд.

Мувофиқи ривояти дигар, зане бо кӯдакаш аз ин макон мегузарад, ки он вақт дар он биёбон буд. Кӯдак аз ташнагӣ баланд-баланд гиря мекунад, дар ҳоле ки зан як қатра об намеёфт. Биби Фотимаи Захро чунин ҳолати тоқатфарсои занро мушоҳида мекунад ва асояшро ба замин мезанад, ки пас аз он об пайдо мешавад. Дар ҳол ин биёбон ба марғзори сабз мубаддал мешавад. Чунин ривоятҳои мухталиф аз муҳабат, садоқат ва имони мардум ба амали покӣ ва накукории Биби Фотимаи Захро гувоҳӣ медиҳанд. Ин ривоятҳо ҳам ба муқаддас будан ва хусусияти даъвои доштани макони мӯъҷизавии табиӣ дар миёни мардум ишорат мекунанд.

Иқлими Гармчашма

Аз сабаби ҷойгиршавии дар миёни баландкӯҳҳо ва дар наздикии якчанд қуллаҳо, иқлими назди чашма субҳу шом хунук аст ва шамол дар онҳо мевазад. Бо вучуди ҷунии иқлими салқӣ ҳарорати чашма дар давоми сол 43 дараҷа гарм аст. Мавсими зиёрат табобат ва тамошои чашмаи Биби Фотиماи Захро хеле барвақт (аввали апрел) оғоз меёбад ва дар охири моҳи октябр ба охир мерасад. Агар осоишгоҳ ва меҳмонхонаҳо барои қабули сайёҳон дар ҳавои хунук омода бошанд, мавсими истироҳат метавонад аз ду то се моҳи дигар тамдид карда шавад.

Роҳҳои сафар ба чашма

Чашмаи Биби Фотимаи Захро дар масофаи 200 км дуртар аз шаҳри Хоруғ, маркази ВМКБ ҷойгир аст. Он дар водии Вахони кӯҳҳои Помири Тоҷикистон, дар ноҳияи Ишкошим ҷойгир аст. Водии Вахон Ишкошим минтақаи зебо ва дастрасест барои сафару тамошӣ. Чашмаи гарми Биби Фотима-и Захро тақрибан 1 км болотар аз Қалъаи Ямчун, ки дар деҳаи Ямчуни Ишкошим воқеъ аст, ҷойгир аст. Ба он тавассути такси ё микроавтобуси маҳаллӣ, ки аз маркази ноҳия ё аз Хоруғ меравад, расидан мумкин аст. Гузашта аз ин, сайёҳ метавонад баъди сафари тӯлони аз ноҳияи Мурғоб ва ё Афғонистон вориди ин макон шавад. Ҷолибтари сафар ба ин макон ҳамроҳи гурӯҳе мебошад.

Қалъаи Ямчун, ноҳияи Ишкошим

Қалъа дар баландии 3164 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир аст. Ин қалъа дар қисмати шарқию шимолии ноҳияи Ишкошим дар масофаи 178 км аз марказимаъмурии ВМКБ шаҳри Хоруг ва аз маркази ноҳия Ишкошим дар масофа 72 км қарор дорад.

Тарҳи меъмории Қалъа

Қалъа аз се қисмати калон иборат аст. Қисмати якум аз ҳама поён каме болотар аз деҳаи Ямчун аз тарафи шимол дар бари кӯҳ ҷойгир аст. Аз онҷо дарвозаи даромад ба қалъа доштааст. Қисмати дуюм қисмати миёнаи қалъа, ки нишебии қалъаро дар бар гирифта аз тарафи ҷануб ва ғарб девор карда шудааст. Масоҳати ин қисмати қалъа аз аз шимол ба ҷануб 450 метр ташкил мекунад. Деворҳояш дидбонгоҳҳою манораҳои гирдшакл дорад. Дар баробари ин қисмат аз тарафи шарқ дар болои шахи баланди камоншакл қалъаи дигар сохта шудааст, ки он қалъаро қалъаи Зулхомор (ки гӯё хоҳари Қаҳ-Қаҳа. Зангибор будааст) хеле моҳирона сохта шудааст. Ҷоллибияташ ин аст, ки онро чи хел дар болои шахи баланд айнан тибқи қолаби шах сохтаанд ва девор кардаанд.

Қисмати сеюми қалъаи Ямчун дар боло аст, ки шакли секунчашакл дорад. Баъзеҳо онро диж (яъне дар он ҷое, ки иқоматгоҳи ҳоким аст) меноманд. Дар акс фақат қисмати сеюмашаклбардорӣ карда шудааст. Қалъа аз санг ва хишт сохта шудааст. Дар қисмати сеюмаш даряк ҷой баландии девор то 9 метр боқӣ мондааст. 9-то дидбонгоҳи доиращакл дорад. Қалъа дар ҷойе сохта шудааст, ки аз ду тарафи он ду руди кӯҳӣ ҳастанд. Руди Вичкут ва Ямчун. Бо таъсири оби онҳо ва боду борон баландии табиие пайдо шудааст, ки нишебиҳои хеле калону чуқур дошта ҳангоми ҳамла овардан аз ин тарафҳо ба қалъа баромадан тамоман ғайриимкон аст. Қалъа дар ҷойи ниҳоят қуллайи стратегӣ сохта шуда яке аз калонтарин қалъаи фортификасионӣ (истехкомӣ) ба шумор меравад. Қалъа аслан бо санг сохта

шудааст. Муайян шудааст, ки андозаи хиштҳое, ки дар сохтмони қалъа истифода бурдаанд то 45x30x10 см мебошанд.

Қалъа аз лиҳози масоҳаташ яъне хеле калон буданаш ҷоллиб аст. Қисмати девори ғарбии он ки аз тарафи ҷанубу ғарбии диж ба поён меравад 800 метр дарозӣ қисмати ҷанубу шарқияш бошад 400 метр дарозӣ дорад. Дарозии девори шарқии диж (яъне қисмати сеюм ки дар боло аст) 200 м, девори ғарбияш 175 м аст. Дар қисмати дуҷуми қалъа 26 манора, дар қисмати сеюмаш бошад 7 манора астанд. Аз лиҳози мавқеи ҷуғрофӣ шаклу намуди ин сохтмон бармеояд, ки он яке аз калонтарин қалъаҳои муҳофизавӣ будааст. Муҳаққиқон муайян кардаанд, ки аз ҳар ду тарафи даромадгоҳ ба дараи Вахону Ишкошим қалъаҳою дидбонгоҳҳо сохта шудаанд.

Сохтмони ин қалъа дар давраи давлати Юнону Бохтар оғоз ёфтааст. Мақсади

сохтмонаш дар ибтидо гирифтани роҳи ҳаракати сакҳо аз Помири Шарқӣ ба Помири Ғарбӣ будааст. Баъдтар сохтмонаш дар давраи Кушониён ва Ҳайтолиён ба авҷи аъло расидааст. Дар давраи Кушониён ва Ҳайтолиён тавассути ин гуна қалъаҳо ҳаракати қорвони «Роҳи Абрешим»-ро назорат мекарданд.

Ривояти Ямчун

Дар миёни сокинони ноҳияи Ишкошим то кунун ривоятҳои оид ба қалъаи Ямчун боқӣ мондаанд, ки тибқи онҳо ҳокими қалъаи Ямчун ва Исор Зангибор ном шахс будааст. Ў бародари Қаҳ- Қаҳа будааст. Вақте, ки Ҳазрати Алӣ Қаҳ- Қаҳаро ба қатл мерасонад ба Зангибор пайғом мефиристонад, ки вай бояд таслим шавад, дини исломро қабул карда мусулмон шавад. Зангибор даъвати Алиро қабул намекунад ва ба ҷанг омода мебинад. Вале вақте, ки Ҳазрати Алӣ бо ӯ ба ҷанг мебарояд, Зангибор шикаст хӯрда мегурезад. Ҳангоми гурехтан ба шоҳи хушкшудаи амрӯди азимчусса бархӯрда, шоҳи амрӯд синаашро шикаф

карда Зангибор ба ҳалокат мерасад. Қалъаи Ямчун ҳамчун калонтарин ёдгории таърихии Тоҷикистон дар баробари 7 ёдгории дигари маъруфи Тоҷикистон дар Юнеско ба сифати «Ёдгориҳои роҳи Абрешим» ба қайд гирифта шудааст.

Роҳҳои сафар ба қалъаи Ямчун

Қалъаи Ямчун дар масири шоҳроҳи Хоруғ- Ишкошим Мурғоб ҷойгир аст. Барои расидан ба он сайёҳон метавонанд аҳ нақлиёти ҷамъиятӣ: автобусҳои хурд, мошинҳои хусусӣ, ки ҳар рӯз байни Хоруғ ва маркази ноҳияи Ишкошим ҳаракат мекунанд истифода баранд. Ба сайёҳон лозим меояд, ки боз 8 км роҳи болоӣ ё 4 км роҳи ростро ба қуллаи баландро тай кунанд. Роҳ ба сӯи қалъа мумкин аст беҳтарин бо мошини хусусӣ ҳаракат кунад. Сайёҳон ҳамчунин дигар метавонанд ҳангоми сафар дар роҳи Мурғоб ба ноҳияи Ишкошим ба тамошои ин қалъа раванд.

Санги тақвими офтобӣ дар деҳаи Ямг, Ишкошим

Санги тақвими дар деҳаи Ямг дар масофаи 500-600 метр аз тарафи чапи роҳи мошингарди Хоруғ- Лангар дар самти шимолу ғарб дар баландии 2805 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир аст. мебошад. Деҳаи Ямг аз маркази шаҳри Хоруғ дар масофаи тақрибан 180 км дуртар, ва аз маркази ноҳия 80 км ҷойгир аст. Ин санг аз тарафи донишманди маъруфи Бадахшон Мубораки Ваҳонӣ (1833-1903) барои муайян кардани фарорасии иди Наврӯз гузошта шудааст. Нобиғае чун Мубораки Ваҳонӣ тамоми умри худро аз соли 1842 то 1902 дар зодгоҳаш деҳаи Ямг ба омӯختани илму дониш ва ихтикорӣ гузаронидааст. Осори шоири ва олим аз анъанаи илмомузӣ ва равнақи хунармандӣ дар миёни мардуми Бадахшон маълумоти бештаре барои сайёҳону муаққон медиҳад. Санги тақвими суфӣ Муборакқдам аз чор нишонсанги пайи ҳам қатор иборат аст, ки ба тарафи офтобнишин дар масофаҳои

гуногун гузошташудаанд. Санги якум дар назди хонааш гузошта шудааст, ки он дар худ сӯроҳӣ дорад ва «офтоббин»ном дорад.

Санги Офтоббин

Бо наздик омадани чашни Наврӯз хангоми ғуруби офтоб одамон дар назди санги «офтоббин» ба зону нишаста тавассути сӯроҳиаш ба тарафи офтоб нигоҳ мекунанд. Ба воситаи сӯроҳии ин санг ба сангҳои дуюм, ки дар шакли тирезача дар теппа монда шудаанд ва «ҳамалхона» ном доранд назар меандозанд. Тавассути сӯроҳии ин тирезача ба сангҳои сеюм «дарвоза» (ки аз ду санги рост истода иборатанду 5 метр дуртар ҷойгиранд) ва ҷаҳорум, ки «чилласанг» ном дорад, дар масофаи 200 метр ҷойгир аст нигоҳ мекунанд. Дар он фосилае, ки офтоб аз ҳатти рости шикӯфҳои офтоббин, ҳамалхона ва дарвоза мегузарад, мефаҳманд, ки Наврӯз фаро расид».

Маконҳои Саёҳӣ дар Ямг

Дар Ямг инчунин дар баробари сангҳои тақвими аз Мубораки Ваҳонӣ ёдгориҳои дигар аз қабилҳои хонаи истиқоматӣ, чиллаҳона, осорхона боқӣ мондаанд. Дар осорхонаи Мубораки Ваҳонӣ аксарияти осори ӯ, асбобу анҷоми рӯзгори қадимии соқинони Ямг, бозёфтҳои бостонӣ ва ғайра ҷамъоварӣ ва ба намоиш гузошта шудаанд. Дар ин осорхона зиёда аз 550 нигора маҳфуз аст. Осорхона аз якҷанд қисмат иборат аст: Якум чиллаҳона, ки дар онҷо Мубораки Ваҳонӣ чилланишинӣ кардааст, яъне дар муддати 40 шабонарӯз тоату ибодат

кардаст. Дуюм пешвози хона, ки даромадгоҳ ва шифти он қандакори шудааст ва катибаҳ (навиштаҳо) дорад. Қисми сеюм дахлез аст дар инҷо қисме аз нигораҳо бозёфтҳои архелогӣ ҳастанд, ки бошандагони ин деҳа аз маҳалӣ худёфтаанд.

Бинои асоси ин хонаи Бадахшони дар дарун мебошад. Қисми зиёди нигораҳо, асбобу анҷоми рӯзгори қадими мардум нигораҳои этнографӣ аз қабилҳои дастгоҳӣ гилембофӣ, дастгоҳи палосбофӣ, асбобу анҷоми шикорчиён, чорводон, зироаткорон, хунармандон ва ғайра дар ин ҷо ҷамъоварӣ шудаанд. Дар осорхона ҳамчунин либоси анъанавӣ ва ороишоти занона ба намоиш гузошта шудааст. Дар як ғӯшаи осорхона китобу навиштаҳо, дастхатҳои хатти Мубораки Ваҳонӣ ки бо хати хеле зебо ва хоно навишта шудаанд, ба намоиш гузошта шудаанд. Дар ин ғӯша ҳамчунин навиштаҳои Мубораки Ваҳонӣ оид ба солшуморӣ, тақвими мардумӣ, асбобҳои мусиқӣ, ва тақвими Мубораки Ваҳонӣ ва ғайра ба намоиш гузошта шудаанд.

Хона хеле хуб бо маҳорати хоса нақшу нигор карда шудааст. Аз ҳама ҷоллиб дар ин хона асбобҳои мусиқии Мубораки Ваҳонӣ ҳастанд, ки бо дасти муборакаш тайёр карда шудаанд. Яке аз ин рубобҳо рубоби 12 мақома аст, ки аз 12 тор иборат аст ва ба шакли одам тайёр карда шудааст.

Роҳҳои расидан ба деҳаи Ямг

Деҳаи Ямг дар роҳе ки Хоруғро ба ноҳияи Ишкошим пайваست менамоянд ҷойгир аст. Ба деҳа бо мошинҳои мусофиркаш аз маркази вилоят шаҳри Хоруғ, ва аз маркази Ишкошим расидан мумкин аст. Фаъолиятҳои сайёҳӣ дар деҳаи Ямг аз тамошои санги тақвимӣ, хонаҳои осорхонаи олим, сайругашт дар деҳа дар соҳили дарёи Панҷ ва тамошои

манзараҳои сарҳад ва водии Вахонро иборат аст. Зиёрати мазорҳо дар деҳаи Ямг, истироҳат дар хонаҳо, тамошои рақсу бозӣ фароғати сайёҳонро дучанд менамоянд.

Маъбади Буддой Дар Вранг

Маъбади Буддой дар баландии 2805 метр аз сатҳи баҳр аз тарафи қаторкӯҳҳои Шохдара дар самти шимолу шарқ ҷойгир аст. Он аз маркази шаҳри Хоруғ дар масофаи 185 км ва аз маркази ноҳия дар масофаи 90 км қарор дорад. Шакли архитектурии ин даёр хеле ҷоллиби диққат аст. Вай аз панҷ иморати чоркунҷашакл, ки болои

хамдигар мисли зинапояхо сохта шудаанд иборат аст. Маъбад дар баландии ҷойгир буда аз деҳа намоён аст. Аз назди даёр бошад тамоми деҳа ва деҳаҳои гирдуатрофи он, ҳам аз ин тарафи дарё ва ҳам аз он тарафи дарё (Афғонистон) намоён ҳастанд. Ин як ҷойи хеле қуллай барои тамошои манзараи зебӣ Вахон аст.

Маъбад пурра аз санги маҳаллӣ бунёд ёфтааст, ва рӯйи девори якуму дуюми он ки аз тағ қарор гирифтаанд кам-кам гилкорӣ шудаанд.. Тибқи тадқиқот майдоне, ки дар он маҷмӯаи ибодатгоҳ ҷойгир аст гирдогирд девор карда шудааст. То кунун зердевораш боқӣ мондааст. Дарозии ин девор 180 метр,

пахноӣш то як метр аст. Вобаста ба шаклу намуди теппа гирдогирди дайрҳо девор кардаанд, аз ин рӯ фақат девори тарафи шарқӣ рост девор карда шудааст. Дар ду кунҷи девор ду манора сохта шудаанд. Яке конусшакл (дар қисмати шимолу шарқ) дигаре чоркунҷашакл (аз тарафи ҷанубу шарқ). Ба ғайр аз ин берун аз девор дар назди девори шарқӣ ду майдончаинимдоира сохта шудаанд. Девор ду даромадгоҳ доштааст. Яке аз тарафи ҷанубу шарқӣ даркунҷи девори шарқӣ, дигаре даромадгоҳи шимолӣ дар миёнаи девори шимолӣ. Ҳар дуи ин даромадгоҳҳо дар доштаанд, ки зинапоояшон боқӣ мондаанд. Даромадгоҳи ҷанубу шарқӣ ду дар доштааст. Шояд ҳар дуи даромадгоҳ роҳрави хурде доштаанд, ки як дари берунию як дари даруни доштааст. Дар кунҷи девори шимолу ғарбӣ манораи секунҷашакли кунҷӣ ҷойгир будааст. Дар дохил дар майдон дар қисмати ғарбӣ асосан маҷмаъа (дайр) ба шакли зикуррати сезинадор сохта шудааст, ки масоҳаташ 12x12 м, 8x8м, 4x4м аст. Мардуми маҳаллӣ ин ёдгориҳоро ба сокинони сиёҳпӯш (дорандагони либоси сиёҳ) нисбат дода чунин шунидаанд, ки дар ин паноҳгоҳҳо дар он давра шахсоне, ки ба ғӯронидани мурдагон сару кор доштаанд зистаанд, зеро тибқи анъана онҳо бояд аз мардум ҷудо зиндагӣкунанд.

Роҳи сафар ба дайри Буддоии Вранг

Дайри бузурги буддой тақрибан 55 мил аз маркази шаҳраки Ишкошм дар санглохи назди деҳаи Вранг ҷойгир аст. Ба ин макон метавон тавасути сафар аз Хоруғ ба маркази ноҳияи Ишкошим, ва аз он ҷо бо таксӣ ва дигар мошинҳои кироя то деҳаи Вранг рафт. Мусофирон инчунин метавонанд ба тамошои маъбади Буддои дар Вранг тавасути шоҳроҳи Мурғоб ва Ишкошим сафар кунанд. Ҳангоми сафар ба Водии Ваҳон ва то расидан ба Вранг мусофирон аз тамошои силсилаи ёдгориҳои беназии табиӣ дар Шоҳроҳи

Абрешими қадим қад қадӣ дарёи машҳури Панҷ як ҷаҳон таасурот мебардоранд. Ин ёдгориҳои аз қалъаҳои давраҳои Сосониёну Кӯшониён, маъбадҳои зардуштӣ ва буддоӣ, макбараҳо ва мазорҳои шахсиятҳои маъруфи олами Исломи чашмаҳои муқаддаси ва гарму шифобахш, кӯҳҳои пурбаъдан иборатанд. Аксарияти ин ёдгориҳо дар масофаҳои начандоне дуре аз ҳам дар роҳи мошинагардӣ воқеъ гардидаанд.

Қуллаи Энгельс

Қуллаи Энгельс дар қисми марказии қаторкӯҳи Шоҳдара " дар ҷанубу ғарби Помири Тоҷикистон дар баландии 6510 м ҷойгир аст. Дар пойгоҳи шимолии қуллаи пириҳои Назпар воқеъ аст, дар пойгоҳи ҷанубии он пириҳои Киштиҷароб ҷойгир аст. Аввалин бор сайёҳони рус дар охири асри XIX ба қисми ҷанубии ин қулла дар соли 1954 баромада буданд. Баъди ин кашфиёт онҳо қулларо ба номи малика Мария (зани император Александри III Мария Феодоровна) гузоштанд. Баъдтар, дар замони Шӯравӣ, ин қулла ба ифтихори назариятчи коммунист Фридрих Энгелс номида шуд.

Табиати Қуллаи Энгелс

Қуллаи Энгелс ҳатто дар фасли тобистон бо барф пӯшид ҳас. Дар мавзёҳои пириҳои кӯҳӣ, дар деворҳои санглох ҳатто гулсанг ҳам вучуд надорад. Дар қисми поёнии дараи Киштиҷароб (ки дар он лагерҳои асосии экспедицияҳои кӯҳнавардӣ ташкил карда мешаванд) алафҳо мерӯянд. Шароити на он қадар хуби зимистони Помир ва набудани наботот боиси бад инкишоф ёфтани фаунаи қуллаи Энгелс ва марғзор назди он гардидааст. Дар дараҳо барои ҳайвоноти қалон ғизо нест, зеро танҳо мушҳо, мурғҳои заминӣ ва ҳашаротҳо мавҷуданд.

Кулла ва марғзори Энгельс

Роҳҳои сафар ба мавзеъ

Ба марғзори назди қуллаи Энгельс метавон аз деҳаҳои Зонг ва Дирчи Ишкошим метавон расид. Роҳ ба қуллаи Энгельс аз деҳаи Зонг таввасути пиёдагардӣ оғоз меёбад. Зонг дар ҷанубу шарқ аз шаҳри Хоруғ дар ноҳияи Ишкошим (води Вахон) ҷойгир аст. Масофа аз Хоруғ то Зонг 217 км ва аз маркази ноҳияи Ишкошим 115 км аст. Аз деҳаи Зонг, кас метавонед тавассути марғзор ба лагери пойгоҳи Маркс ва Энгелс сафар/пиёда барояд. Пиёдагардӣ (треккинг) ва наздик шудан ба марғзори Қуллаи Энгелс хеле ҷолиб аст. Деҳаи Зонг маркази маъмурии Ҷамоати Зонг мебошад, ки 240 хонавода дошта, 2221 нафар аҳоли дар он иқомат доранд. Дар деҳаи Зонги Вахон макони бисёр ҷойҳои муқаддас ва ёдгориҳои таърихӣ мебошад. Дар ин ҷамоат Виршимқалъа (Абрешимқалъа), қалъаҳои Дирчубгаш-Крчабук, Қарқалъа, Ҳамчқалъа, Оташкада, Паноҳгоҳи Дирч, Чилтан дарахти муқаддас, остони шасти Муртазо Алӣ, санги муқаддаси Биби Фотимаи Захро, хонаҳои қадим, хона-музеи Пир Саид Карамалишоҳ ва дигарон мавҷуданд.

хукмфармоност, хидмат мекунад. Он ҳамчун чорроҳа ҳам хизмат мекунад, зеро аз он чор роҳ мегузарад: роҳи Мурғоб, Зоркул, Ишкошим ва Шоҳдара. Дашти Харгӯшӣ, ҳамвориест дар наздикии ағба, ва дар баландии зиёда аз 4000 м ҷойгир аст.

Табиати ағбаи Харгӯшӣ

Баландии 4000 м аз сатҳи баҳр ҳаворо вазнин, сард, шамолнок, хушк, ва иқлимиро яку яқбора континенталӣ месозад. Ҳароратии мавсимӣ ва ҳатто ҳаррӯзаии ағбаи Харгӯшӣ ба таври шадид тағйир меёбад тавс. Аз сабаби фишори пасти ҳаво дар ин ағба барои мусофирон нафаскашӣ дар ин ағба душвор мегардад. Дар фасли зимистон дар ин мавзёҳо барфи зиёд меборад, ки сабаби фаромадани ярҷ ва тармафарой мегарадад. Бо сабаби ҳавои сард, барфрезӣ ва тарма одатан роҳи тавасути ағба аз моҳи октябр то июн баста мешавад.

Харгӯшӣ минтақаи биёбони баландкӯҳӣ аст. Дар ин ҷо ба ҷуз хор дигар нишоне аз олами

наботот нест. Бо вучуди ин ҷупонони Помири шарқӣ подаи худро дар тобистон дар ин мавзё мечаронанд. Аз ин рӯ дар ин минтақа чарогоҳҳо мавҷуданд. Роҳе, ки ба ағба мебояд одатан, пур аз шағал, санг ва ноҳамвор мебошад. Новобаста аз ин бироҳӣ сайёҳон аз ин ағбаи душвор гузаштанро ҷолибтарин ва ҳаяҷоновар фаъолият

меҳисобанд. Номи ин ағбаро метавон бо фаунаи он, яъне гузариши харгӯшҳоро пайванд карда, тахмин намуд, ки дар ин макон харгӯшҳо ҳам ҳастанд. Дар ин макони дурдаст ва душворгузар, паррандагон ҳпм зиндагӣ мекунанд. Гузаргоҳи Харгӯшӣ дорои зебоии хоси табиӣ худ мебошад. Дар баъзе ҷойҳо, сангҳои қад -қадӣ роҳ, ки аз шамол ва борон осеб дидаанд, панорамаи ба таври тасвирнашаванда зеборо эҷод мекунанд.

Харгушӣ маконест, ки Роҳи машҳури Абрешим аз он дар қадим мегузашт. Дар замонҳои қадим ин роҳ тавасути ағбаи Харгушӣ ба қорвонҳои тоҷирони ғарбу шарқ, фарангиён, эронӣён ва Ҳиндустониҳо имкон медод ки Помири Бузург ва сипас ба Чин бирасанд. Дар давраи рақобат байни Русияи подшоҳӣ ва Британияи Кабир, ки дар таърих бо номи "Бозиҳои Калон" маъруф аст, агентҳои низомӣ ва сиёсӣ ва

муҳаққиқони ҳарду империя аз ин ағба мегузаштанд. Мақсади онҳо омӯзиш ва ҷамъовари маълумот дар бораи Помир ки ҳоло дар миёни чор кишвар, Тоҷикистон, Афғонистон, шимолӣ Покистон ва ғарбӣ Чинро тақсим шуда аст, буд. Дар охир ин ағба ҳамчун сарҳади табиӣ байни мулкҳои тасаруфкардаи ду империяи истилогар муайян шуд. Дар замони Шӯравӣ ин роҳ хуб нигоҳдорӣ мешуд ва ҳамчун роҳи таъмини минтақаи Ишкошим хидмат мекард. Лашкари Шӯравӣ дар болои ағбаи пости сарҳадбонро барҷой намуд.

Роҳҳои сафар ба ағбаи Харгушӣ

Ба ағбаи Харгушӣ тавассути сафар аз Хоруғ ё Мурғоб расидан мумкин аст. Он дар масофаи 250 км аз Хоруғ, маркази ВМКБ ва 158 км аз ноҳияи Мурғоб ҷойгир аст. Одатан сайёҳон ҳангоми тафреҳ ё истодан дар Хоруғ ё Мурғоб нияти сафарро тавасути роҳи ағбаи Харгушӣ мекунанд. Ағбаи дар яке аз шохаҳои шоҳроҳи Помир ҷойгир аст, ки водии Вахонро бо Мурғоб мепайвандад. Гарчанде ки сайёҳон тавассути мошинҳо ин ағба мегузаранд, дар солҳои охир шумори велосипедронҳо дар роҳи ағба ба назар мерасад.

Кӯли Булункул ва Гейзер

Яке аз кӯлҳои дигари Помир, ки дар руйхати маконҳои саёҳии муайяншуда воридшудааст, Булункул мебошад. Ин кӯли начандон калон дар баландии 3700 метр аз сатҳи баҳр дар водии фарохи миёни кӯҳҳо дар назди дарёи Иссиқбулоқ дар Помири Шарқӣ воқеъ мебошад. Кӯли Булункул пайдоиши тектоникӣ дошта, дар баландии 3700 м, дарозии 1,5-2 км, паҳноии 200-500 м ҷойгир аст. Масоҳати кӯл 5.5 км² мебошад, чуқурии максималӣ - 2 м, шаффофии об зиёда аз 1 м, мебошад. Ҳарорати ҳаво дар минтақаи кӯл тобистон ба 18-20° ва зимистон ба 25-30° мерасад. Аз миёнаи тирамоҳ то қариб охири моҳи май, кӯл бо қабати ғафси ях (то 120 см), пӯшонда мешавад.

Булункул сардтарин ҷой дар Тоҷикистон дониста мешавад. Иқлими Помири Шарқӣ биёбони баландкӯҳи ультра-континенталӣ буда, бо тағирёбии ҳарорати ҳаррӯза ва солона бениҳоят тез ва калон аст. Массаҳои ҳаво дар ин ҷо хушк мешаванд ва вобаста ба шароити

маҳаллӣ, таъсири нишебиҳо, орография ва дигар омилҳои физикӣ ва чуғрофӣ, дар тамоми қисмати кӯҳии Осиёи Марказӣ боришоти камтаринро медиҳанд. Бориш дар Булункӯл 86 мм аст. Аз моҳи декабр то апрел ҳарорат хеле хунук аст. Сокинони маҳаллӣ мегӯянд, ки соли гузашта ҳарорат аз 57 то 60 дараҷа хунук шудааст. Дар бораи пайдоиши ин кӯл ривоятҳои зиёде мавҷуданд ва яке аз онҳо ин аст, ки кӯл ҳангоми обхезӣ ба вучуд омадааст, ки дар натиҷаи бадрафторӣ ва беэҳтиромии аҳолии маҳаллӣ ба марди наздик ба Худо руҳ додааст. Танҳо як зан ӯро ба ҳайси "меҳмони Худо" ба хонааш даъват карда, хӯроки худро бо ӯ тақсим кардааст. Дар натиҷа, вай аз тӯфон наҷот ёфт ва маҳорате ба мисли роҳ рафтан дар рӯи об гирифт. Бо гузашти вақт ва таъсири пешрафт ба ин ҷомае ин макон лаҳни маънавии худро гум кард ва номи маконе гирифт, ки дорои моҳии болаззаттарин аст.

Табиати Булункӯл

Дар даврони Шӯравӣ ин кӯл ба ҳавзи моҳигирӣ табдил дода шуд ва барои шинонидан намудҳои гуногуни моҳӣ ба ин ҷо оварда шуданд. Яке аз он моҳӣ моҳии сибирӣ буд, ки дар кӯли Булункӯл паҳн шудааст. Ҳангоми истехсоли моҳӣ миқдори онҳо афзоиш ёфт ва экосистемаи кӯл мутаносибан тағир ёфт. Ҳоло дар Тоҷикистон Кӯли Булункӯл бо моҳии лазизаш машҳур аст. Аз сабаби бой будани моҳӣ ва дар растаниҳои гуногуни обӣ дар тобистон, дар ин ҷо рамаҳои зиёди кӯҳҳо ва дигар паррандагон парвоз мекунанд. Фаунаи баландкӯҳи Помир аз ҷиҳати таркиби худ аз олами ҳайвоноти тамоми системаҳои кӯҳии

Осиёи Марказӣ, ки бо ҳайвоноти кӯҳҳои Осиёи Марказӣ ва Тибет ҳамсарҳаданд, якбора фарқ мекунад. Гирдогирди кул инчунин чашмаҳо астанд. Кӯл моҳии зиёд аз ҷумла ширмоҳӣ ва осмонмоҳӣ дорад. Дар соҳилҳои ҳамвори ин кӯл рустаниҳои биёбонӣ ба монанди терескан мерӯянд. Кӯҳҳои назди кӯл он

қадар баланд нестанд. Оби кӯл тоза буда дар таркибаш маъданҳои химиявии гидрогенсулфид ва ишқор дорад.

Гейзери Сасиқ Булоқ

Дар масофаи 16 км шимолу шарқи деҳаи Булункул гейзере ҷойгир аст, ки сайёҳон тамошои онро дӯст медоранд. Дар 7-километрии шимолу шарқи деҳаи Булункул чашмаи гарми Сасиқ-Булоқ мавҷуд аст. Ин чашма як ҷой либосшӯй барои сокинони маҳаллии деҳаи Булункул аст. Велосипедронҳо ва баъзан сайёҳоне, ки аз кӯҳҳо бармегарданд дар назди чашма истода истироҳат мекунанд. Гейзер вобаста ба иқлими сол фаъол мегардад. Гармчашмаи «Сасиқ-Булоқ» бо ҳарорати 10 % С 7 км дуртар аз деҳаи Булункул дар онҷое, ки дарёчаи Аличур ба кули Яшилкул мерезад ҷойгир аст..

Роҳҳои сафар ба Булункул

Роҳ ба сӯйи кӯли Булункул аз Хоруғ тавасути ноҳияи Мурғоб меравад. Сайёҳон аз Хоруғ ба Мурғоб мераванд ва аз он ҷо бо ёрии ширкатҳои сайёҳӣ ё ронандагони маҳаллӣ метавонанд ба тамошои кӯл раванд. Агар сайёҳон намехоҳанд вақтро дар Мурғоб сарф кунанд, онҳо метавонанд аз Хоруғ мошин иҷора гиранд, ки онҳоро рост ба кӯл мебарад. Шароити роҳ чандон хуб нест, аммо мавзёе дастрас ва ҷолиб аст. Дар наздикии Булункул меҳмонхонаҳо (home stay) дар хидмати сайёҳон қарор дорад.

Яшилкӯл

Яшилкӯл яке аз калонтарин кӯлҳо дар қаламрави боғи миллии Тоҷикистон аст. Дарозии кӯл 25 км, паҳнии он 4 км ва умқи он дар баъзе ҷойҳо ба 50 метр мерасад. Номи кӯл аз забони қирғизӣ гирифта шудааст ва маънои "Кӯли сабз" -ро дорад ва ҳарорати об аз 14 дараҷа зиёд нест. Мавқеи ҷуғрофии он: (37.432230 N: 72.545758 E) мебошад. Кӯл дорои оби мусаффо мебошад. Ин кӯл ҳангоми дар наҷаи пайдо шудани садди табиӣ ва басташавии маҷрои дарёи Аличур ба вучуд омадааст. Дарозии садд зиёда аз 4 км бо баландии 100-110 метр аст. Дарёи Аличур аз шарқи Помир сар шуда, ба Яшилкӯл мерезад. Аз резишгоҳи ин кӯл номи Ғундро мегирад. Дарозии он 296 км мебошад. Давраи серобтарини дарёи Аличур моҳҳои июл- август буда, аз он даряк сония 34,1 м кубӣ, дар давраи камобиаш (моҳи феврал) 24,2 м кубӣ об ҷори мешавад. Табиати атрофи Яшилкӯл яке аз мавзёҳои тамошобоби сайёҳӣ дар Помир мебошад.

Ривояти Яшилкӯл

Аҳолии тоҷики муқими ноҳияи Мурғоб низ ин кӯлро Суманкӯл меноманд. Тибқи ҳикоядухтаре бо номи Суман бо як писари хурдсол вомехӯрад ва онҳо ошиқ шуда, ба ҳамдигар ваъда медиҳанд, ки то лаҳзаи охирин издивоҷ мекунанд ва якҷоя зиндагӣ мекунанд. Аммо, Суманро ба зӯрӣ ба шахси дигар доданӣ буданд. Суман ба асп савор шуда, гурехт. Мардони маҳаллӣ барои дастгир кардани Суман мераванд. Аммо Суман бо чаҳиши баланд ба асп савор шуда, нопадид мешавад. Аз он вақт инчониб ин кӯл Суманкӯл номдорад. Пайдоиши ин кӯл ба сарези машҳур шабоҳат дорад. Порae аз кӯҳ ҳис кард ва маҷрои дарёи Алиҷорро бозмедошт. Аммо маълум нест, ки ин офати табиӣ кай рух дода, кӯли зебои Яшилкӯл (Суманкӯл) -ро тавлид намудааст. Дар назди соҳили ин кӯл чашмаи гидро сульфурӣ бо номи Иссиқ Булак мавҷуд аст. Ба он об аз чор грифон, ки дар доманаи теппаи гранитии массив ҷойгиранд мерезад. Ҳарорати об ба 71 дараҷа гармӣ мерасад. Чашма бо иншооти фарсудаи аз лой сохташуда ихота шудааст (эҳтимол зиёратгоҳҳо ё мақбара бошанд). Соқинони маҳаллӣ онро муқаддас медонанд.

Яке аз ин иншоотҳои хурд аз лойҳо сохташуда дорои ҳавзи обҷӯйест, ки аз чашмаи гарм об мегирад.

Роҳҳои расидан ба кӯл

Ба кӯл метавон аз Хоруғ то Мурғоб сафар кард. Роҳ ба Хоруғ меравад ва пас аз ағбаи Койтезек ба тарафи чап мегардад. Роҳҳои сайругашт аз кӯли Сарез тавассути кӯли Чапдар ба Яшилкул меоянд. Роҳи дигари сайёҳӣ аз деҳаи Бачори водии Ғунд дар ноҳияи Шугнон меояд.

Ба кӯл аз роҳи мошингарди Хоруғ ва Мурғоб метавон ба осонӣ расид. Саёҳон метавонанд аз Хоруғ бо

кӯмаки ширкатҳои маҳаллӣ мошинро киро намуда кӯлро тамошо кунанд. Сайёҳон ҳамчунин метавонанд бо велосипедҳои худ аз ибтидо то ба охири кӯл сафар мекунанд. Яшилкул макони аҷибу оромест ва ягон чиз барои тамошо ба саёҳ ҳалал намерасонад.

Зоркул

Кӯли Зоркул дар шарқи Помир дар байни ноҳияҳои Мурғоб ва Ишкошим ҷойгир аст. Он аз шарқ то ғарб ба масофаи 25 км тӯл мекашад ва масоҳати 87,700 гектарро фаро мегирад. Ҳудуди кӯл 389 километри мураббаъ буда, дар баландии 3914 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир аст. Баландии мутлақи он 4126 м аз сатҳи баҳр аст. Дарозии кӯл 33 км ва бараш 23 км аст. Дар ҷануб ба он дарёи Музкул ва дар шимол дарёи Қараджилғасой ҷорӣ мешавад. Манбаи кӯл пиряхҳост. Дарёи

Помир аз Зоркул чорӣ шуда, ба дарёи Панҷ чорӣ мешавад. Ҳамин тариқ, кӯли Зоркул манбаи дарёи Амударё мебошад.

Таърихан, кӯл бо номи "Виктория" маъруф буд. Номи кӯлро афсари бритониёӣ Чон Вуд, ки соли 1838 ба сарчашмаҳои Амударё сафар кардааст, додааст. Чон Вуд кӯлро ба номи Маликаи Викториаи Британиаи Калон гузошт. Дар замони Бозии Калон дар охири асри 19 дар миёни империяҳои бузург, Британиа ва Руссия ин кӯл макони бархурди ғумоштағони ҷарбӣ буд. Ҳамин тариқ, Зоркул на танҳо макони зебои табиӣ, балки макони таърихист, ки шоҳиди рӯйдодҳои таърихӣ дар асри 19 барои тақсими Помир аст. Мувофиқи созишномаи Русияву Британиё аз соли 1895 сарҳади байни Империяи Русия ва Афғонистон аз кӯл мегузашт. Мамнӯъгоҳи Зоркул соли 2000 бо мақсади ҳифзи маҷмааи беназири табиии Помири Шарқӣ ва ҳифзи гозҳои кӯҳӣ (то 600), ки ба Китоби Сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил шудааст, таъсис ёфтааст. Соли 2001 кӯли Зоркул ба рӯйхати заминҳои ботлоқзоре дохил карда шуд, ки Конвенсияи Рамсар фаро гирифтааст. Соли 2006 Кумитаи давлатии ҳифзи муҳити зист ва хоҷагии чангали Ҷумҳурии Тоҷикистон мамнӯъгоҳи Зоркулро ҳамчун номзад ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО муаррифӣ кард. Мамнӯъгоҳи давлатии Зоркул дар заминаи мамнӯъгоҳи Зоркул мавҷуд аст.

Табиати кӯл

Оби кул тару тоза ва пур аз моҳӣ ва паррандаҳои обӣ мебошад.ю Навъҳои асосии моҳӣ, ки дар кӯли Зоркул ва дарёи Помир зиндагӣ мекунанд, осмонҳо мебошанд. Калонтарин колонияи ғози кӯҳӣ (*Anser indicus*) дар кӯли Зоркул чойгир аст, ки дар он то 250 ҷуфт паррандагон лона мекунанд. Агар дар фасли баҳор кӯли Зоркул бо қабати ғафси ях пӯшида бошад ва барои паррандагони сайёр дастнорас бошад, пас аз моҳи август то октябр даҳҳо ҳазор паррандаҳои обӣ дар ин ҷо ғизо пайдо карда ва истироҳат мекунанд. Дар тобистон паррандагони нимкураи шимолӣ дар ин ҷо зиндагӣ мекунанд (мурғобии гуногун, харчангҳо, шағалҳо, мурғҳо ва ғайра). Зиёда аз 15 намуди ширхӯрон дар ин макон мавҷуд аст. Дар мобайни кӯл чазирае ҳаст, ки сайёҳон онро "чазираи Эделвейс" меноманд. Дар ин чазира, ки дар миёни сангҳо пинҳон шудааст, як гурӯҳи пурраи растаниҳои Эделвейс мавҷуд аст. Ҷолиб он аст, ки давраи шукуфоии эдельвейс бо рехтани тухми кирми моҳии осман рост меояд.

Дар мамнӯъгоҳи Зоркул, Марко Поло, зоти нодири гӯсфандони кӯҳӣ дар Осиёи Марказӣ ва ҷаҳон мечарад. Дар мамнӯъгоҳ инчунин манзилҳои намудҳои нодири ҳайвонот ва паррандагон ба монанди гурги сурх, хирси қаҳваранг, бабри барфии тибетӣ, кумай, кабутари сафед ва ғайра чойгиранд. Мамнӯъгоҳ аз ҷиҳати намудҳои ҳайвонот беназир аст. Ба гурӯҳи паррандагони мамнӯъгоҳи Зоркул намудҳо дохил мешаванд, ки ба шароити саҳти кӯҳистони баланд мутобиқ шудаанд. Дар байни онҳо, бояд қайд кард, ки зоғ, куттича, уқоби тиллоӣ, мори ришдор, уқоб, доруи гиёҳӣ, мергансер, ғози кӯҳӣ, тибетӣ ва ҳимолоӣ. Баъзе аз ин паррандагон ҳатто дар шароити саҳти Помир то зимистон зинда мемонанд.

Ҳайвонҳои ба монанди Архари помирӣ, бузи кӯҳии Осиёи Марказӣ, харгӯш, гург, рӯбоҳ, паррандаи нуқра ва бабри барфӣ ба мамнӯъгоҳи Зоркул хос аст. Гургҳои сурх, архар, палангҳо, хирсҳои қаҳваранг ва дигар ҳайвоноту паррандагон дар ин ҷо таҳти ҳимояи давлат қарор доранд, зеро онҳо ба Китоби Сурхи ҷумҳурии Тоҷикистон шомил карда шудаанд. Ҳудуди мамнӯъгоҳи Зоркул як объекти беназирест, ки дар натиҷаи баланд шудани сатҳи хок дар минтақа ба вучуд омадааст. Релефи мамнӯъгоҳ дараҳои васеи регу шағал аст. Вазифаи асосии мамнӯъгоҳ ҳифзи олами ҳайвонот ва пеш аз ҳама намудҳои нодири гозҳои кӯҳӣ, мубориза бо шикори ғайриқонуний, нопадид шудани арқар ва дигар ҳайвонот мебошад.

Кӯҳҳои мамнӯъгохро асосан растаниҳои болиштмонанд монанд муаррифӣ мекунанд, ки он як намуди набототи баландкӯҳ аст. Растаниҳои болиштро одатан акантолимонҳо ва окситропҳо муаррифӣ мекунанд, ки ҳамеша бо шаклҳои гуногуни растаниҳои кӯҳӣ, аз қабилӣ явшон, алафи парранда ва ғайра омезиш меёбанд. Дар минтақаҳои намнок, растаниҳои ба шабнам тобовар меруянд. Дар канори чӯйҳо ва дарёҳо, дар наздикии соҳили кӯлҳо ва барфзорҳо, марғзорҳо алафҳои паст, ки танҳо дар баландкӯҳҳои Помир маъмуланд)

Роҳи сафар ба Зоркул

Зоркул ва гирду атрофи он як қисми мамнӯъгоҳи Зоркул мебошанд, ки дар масофаи 388 км аз Хоруғ то Мурғоб (қад -қадӣ шоҳроҳи Помир) ва 340 км аз Хоруғ дар самти водии Вахон ҷойгир аст. Дастрасии асосӣ ба мамнӯъгоҳи Зоркул тавассути шоҳроҳҳои Хоруғ-Мурғоб ва Хоруғ-Ишкошим-Мурғоб аст.

Мағораҳои Шахта, ноҳияи Мурғоб

Ин ғор дар масофаи 40 км дар тарафи ҷанубу-ғарбии маркази ноҳияи Мурғоб ҷойгир аст. Ғор даромадгоҳи кушод дошта, дохили он хушк ва рӯяш ба тарафи офтоббаро яъне ба шарқ мебошад. Паҳноии он дар даромадгоҳ 7,5 метр ва чуқурии он 6 метр мебошад. Ғор дар натиҷаи кафиши тектоникӣ ба вучуд омадааст. Дар калпи ғор 7- расмаст, 4-тои он каму беш то замони мо боқӣ мондаанд. Ин тасвирҳо дар сатҳи девори ҷанубии нимғора дар баландии 1,6-2 метр аз сатҳи замин кашида шудаанд. Ҳамаи онҳо бо рангии табиӣ сурх кашида шудаанд.

Дар мағораи Шахта дар рӯи санг бо ранги сурх расмхое кашидаанд, ки онҳо қадимтарин тасвирҳои рӯи санг дар Осиёи Миёна, дар баландтарин нуктаи дунё 4200 метр аз сатҳи баҳр ба шумор мераванд. Дар асл бошад дақиқтар дартасвирҳо як одам бо ниқоби шутурмурғ як хуки ваҳширо шикор кардани аст. Дар баробараш хирс ва хашгов (кутос) тасвир ёфтаанд. Дар расми ба бадани яке аз хашговҳо ду пайкони найза ва дар дигар тасвирҳо ҳам пайкони найзаҳо ба баданашон расидааст.

Яке аз хусусияти қадимӣ будани ин тасвирҳо дар он аст, ки онҳо бо ранг тасвир шудаанд, ки чунин тарзи расмкашӣ бо ранг дар дигар ноҳияҳои Осиёи Марказӣ дучор наомадааст. Мағораи Шахтаро бостоншиносони рус барои қулайтар талаффуз кардан ба забони русӣ мувофиқ карда онро «Шахта» номидаанд. Дар асл бошад ин калима дар забони ваҳони «Шах» дар забони шуғнонӣ «Таах» ифода шуда маънои «санги калон»-ро дорад.

Гирду атрофи ин ёдгорӣ аз флораю (ғиёҳҳои гуногуни шифохобаш) фауна (теъдоди зиёди бузи кӯҳӣ, гӯспанди кӯҳӣ, суғур, гург, хирс) дида мешавад. Ҳатто дар ҳуди мағораи шахта мумиёи дар ҳолати табиӣ мавҷуд аст. Тасвирҳои мағораи Шахта бори нахуст соли 1958 аз тарафи экспедитсияи бостоншиносон бо сардори бостоншиноси маъруф В.А. Ранов ёфта шуданд ва мавриди омӯзиш қарор додашуданд. Дар натиҷа муайян шудааст, ки

тасвирҳои мағораи Шахта мансуб ба маданияти неолити охир, ба ҳазорсолаҳои VIII – V то эраи мо таалуқ доранд ва таърихи 10-7 ҳазорсолдоранд. Ба ақидаи ин олимони тасвирҳои ғори Шахта аз рӯи сабки худ ба тасвирҳои давраи палеолити Фаронса хеле шабоҳат доранд, ва иқлими хушки Помири Шарқӣ сабаб гардидааст, ки онҳо то замони мо боқӣ мондаанд.

Роҳи сафар ба мағораҳои Шахта

Ба ғори Шахти метавон бо сафари чандсоафт аз маркази ноҳияи Мурғоб расид. Саёҳоне, ки тавасути шоҳроҳи Помир аз Мурғоб ва Хоруғро мераванд, бояд пас аз 40 км аз ин шоҳроҳ дур шуда роҳи дурдасти шағал тай намояд. Ин роҳ дар ниҳоят онҳоро ба макони петроглифҳо, ки маъруф ба ғорҳои Шахтӣ ҳаст, мебарад. Ғорҳои шахти дар водии хушк ва биёбони Чештеба ҷойгиранд, ки нишонаҳои каме барои роҳу ва сафар дар онҳо мавҷуданд. Барои ҳамин ба сайёҳон тавсия дода мешавад, ки ба ин макон ҳамроҳи роҳбаладони таҷрибадор ва донишманд, хусусан таърихшинос ё бостоншиносон сафар кунанд.

Расадхонаи Шорбулок

Расадхонаи Шорбулок барои санчидани Офтоб дар баландтарин нуқта дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар баландии 4370 метр аз сатҳи баҳа сохта шудааст. Дар он давра ин обсерватория бо ибтикори Саррасадхонаи астрономии Пулковои Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ дар шаҳри Ленинград (ҳозира Санкт

ПетербурҒ) пурра фаъолият карда яке аз обсерваторияҳои муҳими тадқиқот ба шумор мерафт. Ин расадхона бо назардошти иқлими хоси Помири Шарқӣ сохта шудааст.

Таърихи бунёди расадхона

Ин расадхона дар мавзеи Шорбулоқи ноҳияи Мурғоби ВМКБ аз тарафи як қатор мутахассисони касбӣ сохта шудааст, ки ному насаби онҳо то кунун дар яке аз лавҳаҳои ёдгори боқӣ мондааст. Дар аввал он расадхонаи «Экспедицияи астрономии Помири Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ» ном дошт. Дар ин экспедиция ду муассиса-Саррасадхонаи астрономии Пулково ва Институти тадқиқоти кайҳонии Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ширкат варзиданд. Дар замони истиқлолияти Тоҷикистон он ҳамчун расадхонаи Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи С. Умаров амал мекунад. Расадхонаи мазкур барои таҳқиқи нурҳои кайҳонӣ пешбинӣ шуда ва назари ҷойгиршавии иқлимӣ дар ҷаҳон ягона аст. Аз замони бунёди он то солҳои охир дар он экспедицияҳои олимони тоҷик намоёндагон олимони астрономия аз Украина, Молдова, Славения, Россия ва Ҳиндустон ҳам дар

тадқиқотҳо иштирок карданд. Бо Қарори Раёсати Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 феввали соли 2018 ба он номи Расадхонаи баландкӯҳи байналмилалии «30-солагии Истиқлолияти Тоҷикистон» гузошта шудааст. Расадхонаи мазкур дар қатори расадхонаи Мауна Кеа, ки дар қазираи Ҳавайи ИМА ҷойгир аст, яке аз расадхонаҳои астрономии баландтарини ҷаҳон ҳоҳад буд. Мувофиқи арзёбии олимони гарҷанде расадхонаи мавзеи Шорбулоқ ҳаҷман хурд ҳаҷм бошад, вале обу ҳавои он яке аз беҳтаринҳо буда, барои мушоҳидаҳои астрометрӣ ва астрофизикии объектҳои кайҳонӣ дар фосилаи васеи нурҳо – аз ултрабунафш то инфрасурҳимкони медиҳад.

Роҳҳои сафар ба расадхона

Расадхонаи Шорбулоқ дар минтақаи Мурғоб, дар километри 310-уми шоҳроҳи Хоруғ-Мурғоб ҷойгир аст. Ба расадхона тавассути мошинҳои иҷора дар Хоруғ, Мурғоб ё Аличур, инчунин бо дучарҳа расидан мумкин аст. Сайёҳон метавонанд ба ин макони тавассути хатсайрҳои зерин расанд. Хоруғ-Шорбулоқ (дар қанори шоҳроҳи Помир), Хоруғ-Ваҳон-Шорбулоқ, Ош-Шорбулоқ. Дар болои теппа тахтаи иттилоотӣ ва курсӣ гузоштан лозим аст, то сайёҳон нишинанд ва аз тамошои манзараи гирду атроф ба вачд оянд.

Сафар ба мавзеи Шорбулоқ таваҷҷӯҳи сайёҳонро бо манзараҳои аҷиб дар гирду атрофи хеш ба худ мекашад. То расидан ба Шорбулоқ ва баргаштан аз он сайёҳон аз тамошои намои дашту теппаҳо, роҳҳои Помири Шарқӣ баҳравар мешаванд. Гарҷанде, ки расадхона қор намекунад баъди барқарор шудан дар оянда он метавонад ҳамчун истигоҳи сайёҳии махсус (барои физикҳо, астрономҳо) хидмат наояд. Сайёҳон метавонанд тавассути телескопи 70 сантиметр осмони пур ситораҳоро тамошо кунанд. Сайёҳони оддӣ, ба расадхона (аниқтараш, ба теппае, ки дар он ҷойгир аст) таваҷҷӯҳ зоҳир мекунад. Аз болои ин теппа сайёҳон манзараи аҷоибӣ кӯҳҳои баланди Шинҷони Чинро тамошо мекунанд.

Қароқул Ақташ

Хамгашти Ақташ-Қароқул дар километри 95-уми шоҳроҳи Мурғоб-Қароқул ҷойгир буда, водии Бартангро бо доманакӯҳи Мурғоб мепайвандад. Дар ин чорроҳа саёҳон манзараҳои зебои соҳили ҷанубии кӯли Қаракулро (ба забони туркӣ кӯли сиёҳ) тамошо мекунанд. Чорроҳаи Қароқул Ақташ дар масофаи 25 км аз деҳаи Қароқул ҷойгир аст ва тавассути он роҳи мошингард ба водии Бартанг тавассути ағбаи Кӯк Ҷор мегузарад. Аз ин чорроҳа роҳ ба Ҷаланг (тақвими офтобӣ) ва мавзеи Ақташ, (куллаи Ақташ) ва Янигер (манзили шикор) меравад.

Қароқул бузургтарин обанбори табиӣи Тоҷикистон аст, ки дар баландии 3900 метр аз сатҳи баҳр мавҷуд аст. Дарозии он 33 км ва бараш 23 км мебошад. Ҷазираи калон - қаторкӯҳ, ки аз соҳили шимолӣ ба ҷануб тӯл кашидааст, кӯлро ба ду қисм бо оби начандон зиёд дар шарқ ва кули амиқ дар ғарб. То охири асри XIX қисми шимолии ҷазира тавассути замини камбар (истмуси)

танг бо соҳил пайваст мешуд. Ҳоло ин истмус нест шуд. Чанд дарёи хурд, аз қабили Қарачилга, Қарарт ва Музкул ба кӯл мерезанд, аммо ҳеҷ кадоме аз он берун намешаванд. Оби кӯли Қаракул талх ва шӯр аст ва дар он ҷо каме моҳӣ ёфт мешавад, ки онҳоро паррандагон одатан мехӯранд. Соҳили кӯл биёбонҳои баландкӯҳ мебошанд. Танҳо дар чанд ҷои наздик ба об кӯза, марҷумак ва баъзе намудҳои шишаҳои шишагӣ мавҷуданд. Хусусияти ҷолиби Қароқул дар он аст, ки соҳилҳои кӯл дар рӯи ях ҷойгиранд. Ях ҳатто дар умқи кӯл реша мегирад.

Қароқул дар биёбони хушқу холии Помир ҷойгир мебошад. Боришоти камтарин дар як сол тақрибан бист миллиметр мебошад. Сатҳи оби кӯли Қароқул сиёҳ нест (тавре ки номаш мегӯяд), балки ултрамарин, кабуд, сабзранг, вобаста ба шикастани нури офтоб аст, ки ба рӯи об меафтад. Деҳаи Қароқул дар соҳили шарқии роҳи Помири баланд ҷойгир аст. Аҳолии ин деҳа қирғизҳо мебошанд ва асосан ба чорводорӣ машғуланд. Водии маъруфи Маркансу дар

масофаи чанд километр барои кӯл ҷойгир аст. Маънои калимаи Маркансу ҳамчун "водии гирдбод", дигарон ҳамчун "водии марг" тарҷума шудааст. Дақиқтараш ин 'оби мурда' мебуд. Дар он ҷо макони маъруфи бостоншиносии «Ошхона» -и асри санг (асри VIII то милод) вучуд дорад. Дар гузашта ин Ошхона макони истиқомати мавсимии шикорчиён буд, ки аз минтақаҳои гуногуни Осиёи Марказӣ ба ин минтақа муҳоҷират мекарданд.

Оби кӯли Қаракӯл талх ва шӯр аст, моҳӣ кам аст, барои он ки онҳоро паррандагон мехӯранд. Соҳилҳои кӯл биёбонҳои кӯҳӣ мебошанд. Чӯча, гречка ва баъзе навъҳои глоссут танҳо дар чанд ҷой мерӯяд. Ҳаҷми об дар кӯл 26,6 км³ аст. Набототи обӣ амалан вучуд надорад, танҳо дар лойҳои сиёҳи обҳои наонқадар алгеи Помир

пайдо мешавад. Баъзе организмҳои хурд ба монанди зоопланктон, мавҷуданд.

Дар атрофи кӯл экосистемаҳои гуногун, ба монанди ботлоқзорҳо, марғзорҳо, соҳилҳои шағал ва қумҳо, ҷойгиранд, ки барои бисёр намудҳои паррандагон, ки дар ин минтақа зиндагӣ мекунанд, шароит фароҳам меорад. Саёҳон метавонанд қозҳои раҳдор, мурғи даштии Тибети, финҷ мурғобии сурх, мурғи ҳимолой ва шоҳинро тамошо кунанд. Ҳавои минтақаи кӯл ва гирду атрофи он ниҳоят вазнин аст. Дар тӯли панҷ моҳ, аз декабр то апрел, кӯл ях мекунад. Баландии макон ва ҳавои хунуку хушки Помир иқлими шадидро ба вучуд меорад. Ҳарорати миёнаи ҳаво дар ин ҷо дар зимистон тақрибан -20 дараҷа аст, аммо метавонад то -45 дараҷа паст шавад. Рӯй додани шамолҳои саҳт ва тӯфонҳои тез -тез чанг дар кӯл ва соҳилҳои он тааҷҷубовар нест. Чунин таъғирёбии иқлими барои одамон муҳити номусоиди зиндагиро дар назди кӯл эҷод мекунад.

Роҳҳои сафар ба кӯл

Бартанг меояд.

Барои расидан ба деҳаи Қарокӯл ва кӯли ҳамном, сайёҳон метавонанд аз Хоруғ то Мурғоб раванд. Аз он ҷо, сайёҳон рӯзи дигар бо истифода аз нақлиёти чамъиятӣ ё хидматҳои ширкатҳои сайёҳӣ метавонанд ба кӯл расанд. Роҳи дигари сафар ба кӯл аз Ҷумҳурии Қирғизистон тавасути шоҳроҳи Ош ва Хоруғ мебошад. Роҳи дигари мошингардӣ ба ҳамгашти Ақташ аз водии

Адабиётҳо барои хониши минбаъда

1. Бахтиеров М. Тарихи Рушон. Душанбе. Наука. 2013.
2. Ганчинаи Горонзамин (намунаҳои адабиёти шифоӣ). Ишкошим-Хоруғ. 2014.
3. Ишкошим. Таҳия тадвин ва тарҷумаи Назаров Н.О.-Душанбе, 2011.
4. Некушоева, Ш., Броимшоева М. Саёҳате ба Бартанг. Душанбе. 2014. 64 саҳ.
5. Шакармамадов, Н. Фолклори Помир. Ҷилди 4. Остонҳо-осори таърих ва фарҳанги мардуми Бадахшон (Тадқиқи зиёратгоҳҳои Қўҳистони Бадахшон).-Душанбе, 2015 (269 саҳ)
6. Шакармамадов, Н. Остонҳо- Осори таърих ва фарҳанги мардум. Хоруғ: Логос, 2010.

Ба забони русӣ

1. Бубнова М. А. Археологическая карта Таджикистана, ГБАО Западный Памир. Вып 2. – Душанбе, 2008.
2. Зелинский А. Н. Древние крепости на Памире // Страны и народы Востока.-М.- Вып.3. -С. 99 -120.
3. Имомназаров, М. 10.10. 2018. Бадахшан: Кто уничтожает исторические ценности?: <https://cabar.asia/ru/badahshan-kto-unichtozhaet-istoricheskie-tsennosti>
4. Ледники Таджикистана. Министерство охраны природы Республики Таджикистан Главное управление по гидрометеорологии и наблюдениям за природной средой. Душанбе: 2003
5. Лукницкий П. Путешествия по Памиру.-Москва: Молодая Гвардия, 1955.
6. Каландаров Т. С. Шугнанцы (историко-этнографическое исследование) М., 2004. С. 34.
7. Мукимов Р., Сайёра Мукимова. Памятники культурного наследия Горного Бадахшана. Душанбе: ICOSMOC, 2018.
8. Сузи, Аво. Бартанг : [путевые заметки]. Душанбе : Ирфон, 1991. 236.с
9. Шохуморов, А. Памир - страна ариев. – Душанбе: 1997.
10. Якубов Ю. Путеводитель города Карон./Автор текста и фотографии Юсуфшоҳ Якубов.- Душанбе, 2012. С.64.

Ба забони англисӣ

1. Gabrielle Rachel van den Berg. *Minstrel Poetry from the Pamir Mountains* (Leiden, 1997).
2. Ibbotson, Sophie, Claire Blackmore and Behruz Boev, *Tajikistan* (Chesham: Bradt Travel Guides, 2020).
3. Litvinsky B. A. *History of Buddhism in Central Asia Outline*. (Moscow, 1968).
4. Litvinskiĭ, B. A. 'Ajina-Teppe' *Encyclopædia Iranica*, I/7, pp. 703-705;)
5. Litvinsky Boris 'Kafir Kala' *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XV, Fasc. 3, p. 336 and Vol. XV, Fasc. 4, pp. 337-341. September 15, 2009. Available online at <https://iranicaonline.org/articles/kafir-kala-archeological-site-in-tajikistan>
6. Middleton R & Thomas, H. (2012). *Tajikistan and The High Pamirs: A Companion and Guide*. Hong Kong: Odyssey Books & Guides, 2012.
7. Olufsen, A. *Through the Unknown Pamirs*. (London,1904).
8. Stein Ariel. *Mountain Panoramas from the Pamirs and Kwen Lun*. (London,1908).
9. Gordon, T. E. *The Roof of The World: Being the Narrative of a Journey Over the High Plateau of Tibet to The Russian Frontier* (Montana: Kessinger Publishing. 2010).
10. Wood John, *Narrative of a Journey to the Source of the River Oxus* (London: John Murray, 1841).
11. Yule Henry. *The Travels of Marco Polo*. Book 1/Chapter 32, 1903.